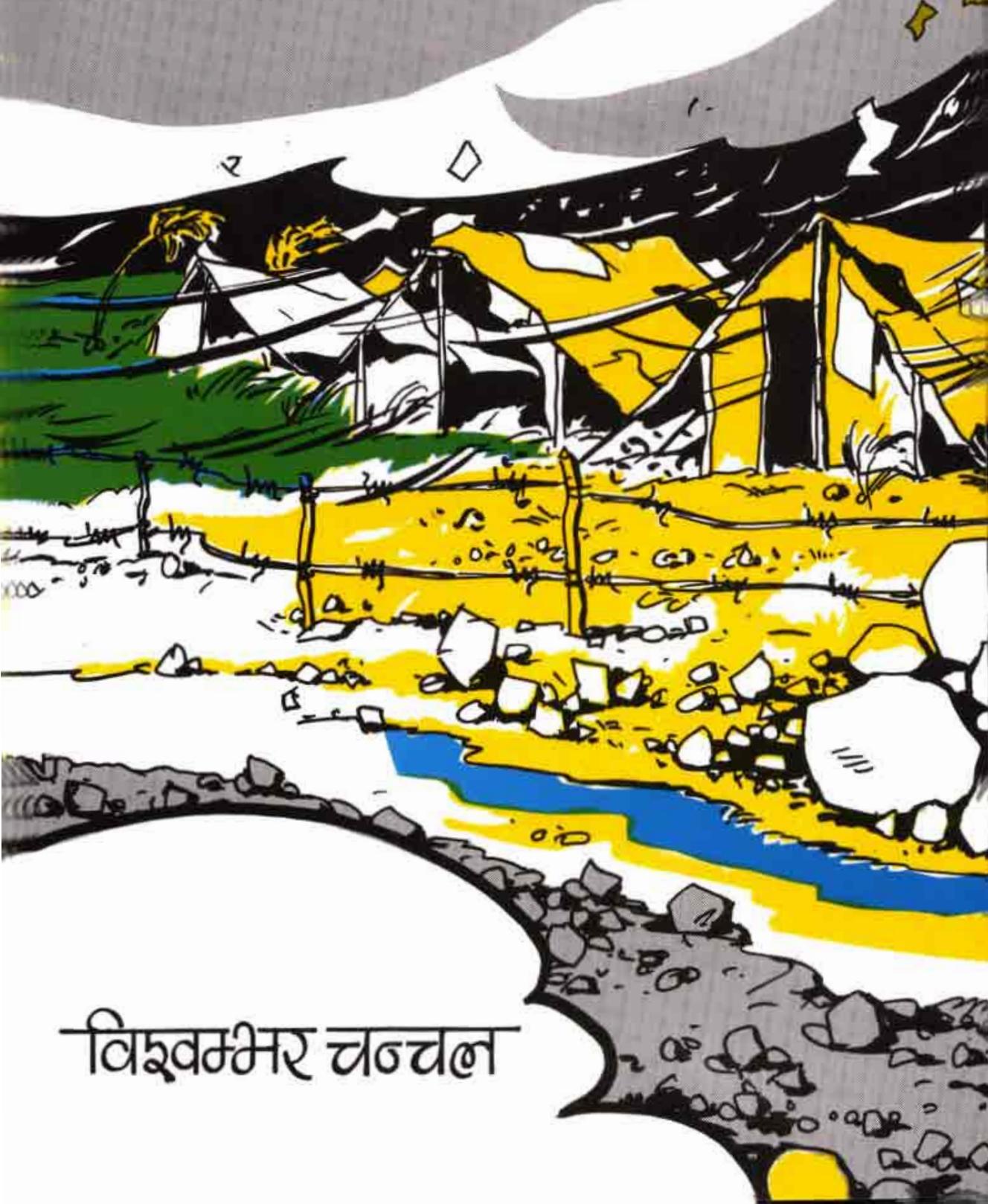

आमगड़

विश्वरम्भ चंद्रल

अनामनगर

(कथासङ्ग्रह)

विश्वम्भर चन्द्रल

प्रकाशक : रत्न पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं

सर्वाधिकार : लेखकमा सुरक्षित

संस्करण : प्रथम, २०५४ (१००० प्रति)

आवरण : के. के. कर्मचार्य

टाइप-सेटिङ : मानवमिति कम्प्युटर सभिस, बागबजार, काठमाडौं

मुद्रक : वेब प्रिन्टर्स, ताहाचल, काठमाडौं

प्रकाशकीय

विश्वम्भर चन्चल आधुनिक नेपाली कथायुगका एक सशक्त हस्ताक्षर र सफल कथाकार मानिनुहुन्छ । उहाँको लेखनी यति तीव्र छ कि उहाँका प्रायः सबै कथाहरूले आजको विसङ्गतिपूर्ण सम्पूर्ण परिवेशलाई कुनै-न-कुनै रूपमा गहिरो व्यङ्ग्यवाण नगरिरहेका छैनन् । चाहे त्यो 'आवाज र गति' का रूपमा होस् या 'मैतु दिदी स्मृतिसभा' का रूपमा अनि त्यो चाहे 'शुभ-कामना' दिने बहानामा होस् या त्यस्तो व्यङ्ग्यवाणलाई हामीले 'सन्दुक' भित्रै खोज्नुपरोस् । उहाँ जहाँतही कथाको विषयवस्तु पाउनुहुन्छ, पात्र पाउनुहुन्छ । त्यस्ता विषयवस्तु र पात्रहरूले उहाँको घरभित्रै 'सङ्कट' निम्त्याउँछन् त कही 'चोर' भएर पस्थन् । कहिले 'लोडसेडिड' गराउँछन् त कहिले 'ट्राफिक जाम' । अनि कहिले उहाँ राजधानीको मुदुमा रहेको रत्नपार्कवरिपरिको 'आयो । आयो !' को कोलाहललाई विषयवस्तु बनाउनुहुन्छ भने कहिले तराईको एउटा गाउँ 'बरहथवा' को असामान्य स्थितिमा लगेर हामीलाई भाववित्त्वल बनाइदिनुहुन्छ । कहिले आफै दुख्गाना जस्ता सन्त र ज्ञानी पात्रलाई पाएर सारा अभावहरूको सन्तुष्टिलाई 'रूपान्तर' गरी साग र आलुको तरकारीमा नै रमाउनुहुन्छ भने कहिले दसै जस्तो महान् चाडका बेलामा पनि रन्धनिएर 'टीका' जस्तो कथा रच्न पुग्नुहुन्छ ।

उहाँ देशको राजनीतिक अन्योललाई पनि खण्ड सक्नुहुन्न र 'प्रहरी हवल्दार चित्रबहादुर' जस्तो कथाको पनि सृष्टि गर्न पुग्नुहुन्छ । 'भाग्यको खोजी' ले एउटा सामान्य विषयलाई पनि अति मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गरी आजका राजनीतिज्ञहरू कसरी गलत मानिसहरूको धेरामा परेका छन् र सत्य र असत्यलाई छुट्टाउने उनीहरूको क्षमता कति कम छ भन्ने कुरा दर्साउँछ । यस्तो राजनीतिक खिल्ली त उहाँले 'बरहथवा' को कथावस्तुमा पनि मनरगे उडाउनुभएको छ र आजका राजनीतिक पार्टीहरू देश र जनताप्रति कति निकृष्ट छन् भन्ने चित्रण प्रस्तुत गर्नुभएको यथार्थलाई त्यो कथा पढ्दा हामी प्रस्तै थाहा पाउँदछौं ।

विश्वम्भर चन्चलको संस्कार कुन हो, धार्मिक आस्था के हो र उहाँ भगवान्लाई कुन रूपमा हेर्नुहुन्छ भन्ने कुरा उहाँको 'भावना' कथाले

दसराउँछ तापनि उहाँको राष्ट्रियता र राष्ट्रप्रेम 'भोक, भ्रम र पीडा' र 'वृक्षदेश' जस्ता कथामा बेजोड पाइन्छ । त्यस्तै 'आज नेपाल बन्द छ' ले पनि कताकता त्यही भाव भल्काउँछ ।

यस कथासङ्ग्रहमा परेका र कथासङ्ग्रहकै नाम लिन पुगेका दुई कथाहरू 'अनामनगरका बासिन्दा' र 'आज अनामनगर फेरि शान्त छ' यस सङ्ग्रहका उत्कृष्ट कथा हुन् । यिनीहरू सार्वकालिक र सर्वग्राह्य छन् । मानिसको भाग्य भनौं वा नियन्तिमाधि यी दुई कथाहरूले व्यापक दृष्टि पुन्याएको पाइन्छ ।

अन्त्यमा ३४/३५ वर्षदेखि अटुट रूपमा नेपाली वाङ्मयको श्रीवृद्धिका लागि कलम चलाइरहनुभएका नेपालका एक सुविळ्यात कथाकार र मूर्द्धन्य लेखक विश्वम्भर चन्चलको कथासङ्ग्रह 'अनामनगर' लाई पाठकहरूका सामु राखिदिन पाउँदा हामीलाई औधी खुसी लागेको छ । आशा एवम् विश्वास छ पाठकहरूले पनि हाम्रो यस प्रयासलाई सराहना नै गर्नुहोला । अस्तु ।

प्रकाशक

कथासूची

कथा	पृष्ठ
१. सङ्कट	१
२. अनामनगरका वासिन्दा	५
३. मैतु दिदी स्मृतिसभा	१५
४. ट्राफिक जाम	२०
५. आवाज र गति	२९
६. भारयको खोजी	४०
७. रूपान्तर	४५
८. लोडसेडिड	५१
९. शुभ-कामना	५५
१०. वृक्षदेश	६३
११. प्रहरी हवल्दार चित्रबहादुर	७१
१२. चोर	८८
१३. सन्दुक	९३
१४. वरहथवा	१०३
१५. आयो ! आयो !!	११२
१६. भोक, भ्रम र पीडा	११८
१७. टीका	१२४
१८. भावना	१२९
१९. आज नेपाल बन्द छ	१३८
२०. आज अनामनगर फेरि शान्त छ	१४४

सड़कट

घर-व्यवहारमा बस्दा धेरै कुराको खाँचो पर्द्ध र विभिन्न थरीका मानिसको सहयोगको अपेक्षा राख्नुपर्द्ध । यी सहयोगहरूमा एउटा ज्यामी, डकर्मी, सिकर्मी वा धाराको काम गर्ने मानिसकै पनि आवश्यकता पर्दछ । यी आवश्यकता पूरा गर्न भैले धेरै नै दुख पाइसकेको छु । घरमा एउटा सानु कामको आवश्यकता पन्यो तर आफ्ना लागि त्यो काम ठूलो भइदिन्छ । मानिस खोजन गयो, सानु काम भनेर कोही आउनै मान्दैनन् किनकि अब पैसाको मूल्य धेरै नै घटिसकेको छ र सानोतिनो काममा कसैको आँखा नै लाग्दैन । केही गरी सम्बन्धित मानिस भेट्यो, पहिले त उसले आफ्नो कुरै सुन्दैन र सुनिहाले पनि घरमा लिएर आयो, जब्रोसुकै सानु काम भए पनि ठूलै कामसरहको पैसाको माग गर्दछ । आखिर काम त गराउनु नै छ, जति भने पनि दिएर काम टार्नेपन्यो । यस्तो अवस्था जो-कोहीलाई पनि पर्न सक्छ र तपाईंहरूमध्ये धेरैलाई परेको पनि होला ।

यस्तै स्थितिमा अलिखाएको म, एकचोटि फेरि मेरो घरको धारा बिग्रियो र पानी तुरुरु चुहेको चुह्यै गर्न थाल्यो । घरकी श्रीमती कराउन थालिन् “लौन ! के हेरिरहेको भन्या । धारा चुहिएर पानी सबै खेर गइसक्यो । दयाइकीमा भरेको पानी कति खपोस् ? त्यसमाथि फेरि दयाइकी पनि भरिन

पाउँदैन । पानी आए पो भरियोस् ? सरकार पनि के हेरिहन्द्र कुन्नि ? जनतालाई जाबो खाने पानी त पुन्याउन सकिरहेको छैन भने अरू के गर्दै ?”

मैले हाँसेर भनें, “अब आफ्नो घरको एउटा सानु समस्यालाई लगेर सरकारको टाउकोमा थुपारिदियौ, होइन ?”

“हो त नि,” उनले सुनाइन, “जो आए पनि यस्तै न हो नि ! भन्ने वेलामा मुखले के-के न गर्दू भनेर गुड्डी हाँव्हन् । काठमाडौं सहरको सडक नै पानी पानीले छताछुल्ल पारिदिने रे । चुनाव जितेर आएपछि आखिर गरेका केही होइनन् । जनता मरेको मर्चै ।”

“पखन । भर्खर त जननिर्वाचित सरकारले काम धालेको छ । केही गर्ला नि । त्यसै भन्नेवित्तिकै सबै कुरा पुग्ने हो र ?”

“ल भैगो । यो त पछिको कुरा भयो । तर अहिलेको मेरो इच्छा त तपाईंले पुन्याइदिनोस् ।”

“भनन त वा । के इच्छा हो तिस्रो त्यस्तो ? पुन्याइदिहाल्दु नि ।”

मेरो यस भनाइमा उनले उही टाउको दुख्ने कुरा समातिहालिन, “जानोस्न त गएर त्यो धारा बनाउने मान्देलाई खोजेर ल्याउनोस् ।”

“ए बाबा । म कहाँ कसलाई खोजन जाऊँ यति सानु कुरामा ? कोही आउन नै मान्दैनन् । गएर नभनेको हुँ र ? एक त कुरै सुन्दैन त्यो अधिपछि आउने उत्तमे पनि । दोस्रो, तीनचोटि गएर उसलाई भेटिसकें । बल्लबल्ल आउँदू त भन्थ्यो, त्यो पनि आएन, म के गरूँ त ?”

“उसो भए बिगानोस्, भत्काउनोस् बाथरुमका अरू सामान पनि र ठूलै काम छ भनेर लिएर आउनोस् त”, श्रीमती झन्डै रिसाइन् ।

जसरी भए पनि एउटा धारा बनाउने मान्दे त ल्याउनैपन्यो । हिँडें घरबाट भोक्काउँदै र धाराको सामान बेच्ने पसल-पसल घुम्दै एउटा त्यस्तै मान्देको खोजी गर्न थालें । धेरै लामो अनुभवबाट यो पनि थाहा भयो कि ती पसलेका आफ्ना-आफ्ना मानिस हुन्दैन् यस्ता काम गर्नेहरू र तिनीहरूकै गुहार मागें । आखिर भेटियो पनि एउटा पसलमा एउटा त्यस्तै मान्दे । भन्नेवित्तिकै उसले मेरो कुरामा उत्सुकता देखायो र अन्यत्रै जान पसलबाट

सामान लिइसकेको ऊ, ती सामानलाई पसलमा एकछिन त्यसै छोडेर मसंग मेरो घरमा आयो । नियाल्यो उसले मेरो घरको धाराको स्थिति र ठूलै मुख बायो “यति लाग्छ” भनेर । मैले मन्जुर गरिनै उसको मोलमा र घटाउन आग्रह गरें । उसले भन्यो, “हेनौस् हजुर, म अरूजस्तो मान्छे होइनै । हजुरले भन्नुभयो, म आफ्नो काम छोडेर आइहालें । अधिपछि पनि भन्नोस, भन्नेवित्तिकै म आइपुगिहाल्छु । अझ मलाई यही पसलमा नै खबर गरे पनि हुन्छ, मेरो घरमा नै हजुर आइराख्न पनि पर्दैन । तर पैसा भने त म केही महर्गै लिन्छु । काम पनि हेनौस्न हजुर, क्या छ मेरो काम ।”

जति भने पनि धारा बनाउनैपर्यो, बन्यो । त्यसपछि पनि बीचबीचमा मैले उसलाई नबोलाएको होइन । बोलाउन मात्र पर्यो, ऊ आइहाल्यो । म खुसी थिएँ । यस कुरामा कि यस्ता सानातिना काममा मान्छे पाउन यति गाहो अवस्थामा पनि ऊ भन्नेवित्तिकै आउने गर्थ्यो र फटाफट काम गरिदिहाल्यो । तर उसले जति ज्याला मार्ग्यो, त्यसमा मेरी श्रीमती मलाई सतर्क गराउथिइन् । म भन्यो, “यसरी भन्नेवित्तिकै आजभोलि को मान्छे आउँछन् भन त ? हो, आउँछ पनि, पैसा पनि बढी लिन्छ, अब के गर्ने त ? दूध दिने गाईको लात त सहनैपर्दै ।”

श्रीमती व्यङ्ग्य गर्थिन्, “अब तपाईँ पैसा बढी भएको मान्छे । जसले जति भने पनि दिन सकिहाल्नुहुन्छ नि ।”

यी त साधारण आफूबीचका घरायसी कुरा थिए । यस्तो भइरहन्थ्यो, टर्थ्यो । तर पनि बीचबीचमा मलाई के शाङ्का उत्पन्न हुन थाल्यो भने आखिर यो मान्छे किन यसरी खबर गर्नेवित्तिकै आउँछ त ? जब कि यहीसरहका अरू मान्छे त्यति हात जोड्दा पनि आउदैनन् ? कारण के हुन सक्छ यसको ? श्रीमती भन्धिन, “के नचाहिने शाङ्का गर्नुहुन्छ तपाईँ ? तपाईँजस्तो दानी ग्राहक भेट्यो जति भन्यो त्यति पैसा दिने अनि आयो, के भयो त ?”

“होइन, यसमा कुनै रहस्य हुनुपर्दै, म भन्यो, “हेरन, पहिले-पहिले सुरुमा आउँदा बाहिर चोकको ढोकैबाट बोलाउने गर्थ्यो, त्यसपछि भन्याडसम्म आइपुर्थ्यो र त्यही उभिएर मलाई बोलाउने गर्थ्यो, त्यसपछि

भन्याड उक्लेर मूलढोकाका छेउमा आउन थाल्यो । हुँदाहुँदा त अब ऊ मूलढोकाभित्रै बरन्डामा पो आउन थाल्यो । त्यति मात्र पनि होइन, मलाई शड्का लाग्छ— ऊ भित्र पसेर दायाँबायाँ कोठाका ढोकातिर पनि नियाल्ने गर्दछ ।”

“हत्तेरी ! तपाईंलाई त्यस्तो शड्का लाग्छ भने अर्कोचोटि नबोलाए भइहाल्यो नि । यस्ता कुरामा पनि के टाउको दुखाइराख्या भन्या,” श्रीमती भन्धिन् । म भन्थें, “होइन, एउटा शड्का मात्र तिमीलाई सुनाएको । फेरि यसरी भन्नेबित्तिकै आउने मान्छे पाउन पनि त गाहै छ ।”

एक दिन त के भयो भने मैले त्यो धारा बनाउने मान्छेलाई फेरि त्यस्तै सानो काममा डाकेको थिएँ, बिहानै थियो र म ओद्ध्यानबाट उठेको पनि थिइनँ । कोठाको ढोका खुल्लै थियो, ऊ सरासर मेरै कोठाको सँधारमा आइपुग्यो र त्यही उभिएर मलाई “ए हजुर” भनी झल्याँस्स बिउँझायो । उसको यस प्रकारको अप्रत्याशित कोठाकै ढोकासम्मको आगमनले मलाई ऊप्रति भन् शङ्कित तुल्यायो । मैले हत्तपत्त ओद्ध्यानबाट उठेर बाहिर बरन्डामा ल्याइपुन्याइहालै र भनें, “धन् । यति सबैरै पनि आउने हो ?”

“के गर्नु त हजुर । अन्त दश थरीका काम छन् । फेरि हजुरले डाकेकामा नआउँ पनि भएन । सबैरै भएर के गर्द्द त ? म काम सिध्याइदिइहाल्छु ।”

उसको यस भनाइमा “ल ल ठीक छ” भनेर उसलाई काम त देखाइदिएँ “यो काम गर” भनेर तर मेरो मनमा ऊप्रतिको अविश्वासको बादल मडारिन भने छोडेन । आखिर उसले सरासर मेरै कोठाभित्र पस्ने आँट कसरी गच्यो त ? के ऊ म केही बढी पैसा दिन्छु भनेर या एउटा अर्को स्थायी ग्राहक बनाउने उद्देश्यले मात्र यसरी आयो त ?

“असम्भव !” आफैले आफैलाई जवाफ दिएँ, “केवल यस्तिका लागि त यो किमार्थ आएको होइन । हुनसक्छ, यो मान्छे मेरो कोठा-चोटा चहारोस् र रामै गरी भेउ पाओस् कहाँ कुन कुरा छ भनेर । अनि उसलाई...”

त्यसपछि धेरै दिन अथवा महिना नै बिते, न मेरो घरमा केही बिग्रियो न त त्यो मानिस नै देखा पन्यो । कहिलेकाही त्यो पसलतिर पनि हेर्थे

जहाँबाट पहिलो दिन मैले उसलाई टिपेको थिए, त्यहाँ पनि देखिदनथिए । पसलेलाई सोधदा भन्यो, “आउँछ हजुर, सामानहरू लिन आइरहन्छ । किन ? हजुरकहाँ आवश्यक पन्यो कि ? पठाइदिँज म उसलाई ?”

“होइन, होइन केही परेको छैन । आवश्यक परे म भन्न आउँला नि,” मैले हडबडाउँदै पसलेलाई सुनाएँ तापनि बेलुका घर पुगदा छोरीले सुनाई, “त्यो मानिस आएको थियो ।”

“को ?”

“त्यही धारा बनाउने मानिस क्या ।”

“किन आएको त त्यो ?” मेरो रिसाएँझैंको प्रश्नमा छोरीले पनि रिसाएरै भनी, “कुन्नि त, मलाई के थाहा ? तपाईंले नै बोलाएको होला नि ?”

“अनि के ? सरासर माथि नै आयो ?” मैले छोरीसँग पुनः प्रश्न गरे ।

“हो । माथि नै आयो,” उसले सुनाई, “हामी त खेलिरहेका थियो । ऊ आएको थाहा नै भएन । सरासर माथि आएर यताउति होईथियो ।”

यस घटनाले मलाई झन् चिन्तित तुल्यायो र सम्झे, अब ऊ कुनै बेला पनि आउन सक्छ हामी नभएको बख्त कुनै न कुनै बहाना बनाएर र... । अनि त्यसको तत्काल झोक श्रीमतीमाथि पोख्न पुगें, “खुब धारा बनाउने मानिस चाहिन्थ्यो होइन तिमीलाई ? अब बनाइदिन्छ नि सबै कुरा, देखौली ?”

त्यस दिन बेलुकीभर पनि मैले त्यो मानिसबाट कसरी पिण्ड छुटाउने भन्ने कुरा नै सोचिरहें । एक मन त लाग्यो जाऊँ अहिले नै उसलाई खोज्न र बेस्करी भापड मार्है । तर कहाँ जानु खोज्न उसलाई यस बेला ? त्यसै मुरमुरिएर मात्र बसिरहेको थिएँ कि भोलिपल्टै ऊ मकहाँ आइपुगिहाल्यो र बाहिर ढोकैदेखि करायो, “हजुर । ए हजुर !” उसको आवाज सुन्नेबित्तिकै मेरो टाउको झनन भयो, आँखा तिलमिलाए, उसलाई माथि आउन दिऊँ ? नदिँजै ? दोमन भइरहेकै थियो कि ऊ भन्याडको अन्तिम खुड्किलोसम्म आइपुगिहाल्यो र माथिको मूलढोकाभित्र छिनै लाग्यो । म पनि त्यस

बेलासम्ममा ढोकामा आइपुगिहाले र उसलाई भित्र पस्नवाट हातले छेक्दै भनें, "जाऊ जाऊ, यहाँ आउदै नआऊ । अब कहिल्यै पनि नआऊ मेरो घरमा ।" त्यो मानिस अक्क न बक्क पन्यो । अकस्मात्‌को मेरो यो व्यवहार देखी ट्वालट्वाल्ती मेरो अनुहार ताकिरह्यो ।

"के हेरेको मलाई यसरी ? जाऊ तुरुन्त निकिलहाल मेरो घरबाट र यतातिर फेरि कहिल्यै पाइला नसार ।"

यसपटक ऊ पनि मर्सँग रिसायो र भन्यो, "नआए नआउँला नि तपाईंको घरमा । तपाईं मात्र हुनुहुन्छ मेरो ग्राहक ? हिजो साहूले सुनाएर्यो र केही काम पन्यो कि भनेर पो आएको त । तातो न छारोसँग रिसाउनुपर्द्ध यसरी ?"

"हो हो रिसाएँ, जाऊ," उसैगरी मैले भनें ।

"जाऊ भने जान्छु," ऊ पनि यत्रा आखाँ पल्टाउदै मेरो घरबाट हिँड्यो ।

त्यस दिनदेखि फेरि त्यो मानिस कहिल्यै मेरो घरमा आएन र मेरो घरमा सानातिना विग्रेका काममा मैले आँखा चिम्लाएरै बसिरहनुपन्यो । समय बित्दै जाँदा केसम्म हुन पुग्यो भने एकैचोटिका ती सबै काम बन्न नसक्ने भए र समस्यामाथि समस्या धुपिँदै गयो ।

श्रीमतीले सुनाइन, "बुझनुभयो ? मानिसलाई विश्वास गर्न सक्नुपर्द्ध र विश्वास लिन पनि जान्नुपर्द्ध । नत्र यो संसार नै चल्दैन ।"

मैले टाउको यिच्छै भनें, "संसार त मलाई थाहा छैन श्रीमतीज्यू तर अहिले मेरो समाज र परिवेश विश्वासको सङ्कटमा परेको छ । यहाँ कसैले कसैमाथि न विश्वास गर्न सक्छ न त विश्वास गर्न जान्दछ नै । आखिर विश्वास दिलाउनेले पनि त दिलाउन सक्नुपन्यो नि ।"

"उसो भए के त हामी सधै अविश्वास-अविश्वासमै बाँचिरहने ? यहाँ विश्वास भन्ने शब्द नै छैन त ?" श्रीमतीले प्रश्न गरिन् ।

प्रत्युत्तर दिएँ, "छ, जति भने पनि छ । नभएको भए अहिले तिमी, म यो शब्दको उच्चारण नै कसरी गर्न सक्यौं र ? मानिससँगै विश्वास पनि जन्मिएर आएको हो । हामी जति सत्य छौं विश्वास पनि त्यति नै सत्य छ ।

तर हामीसँगका सम्पूर्ण सत्यलाई हामीले असत्य आँखाले हेदै आएका छौं । कसैका सत्य आँखा पनि यहाँका असङ्गत्य-असङ्गत्य असत्य आँखाहरूबीच हराउन पुगेका छन् र यसरी विश्वासको सङ्कट सिर्जना भएको छ । यहाँसम्म कि मानिसले आफूलाई नै विश्वास गर्न छोडिसकेको छ ।"

यसपटक भने श्रीमतीले गम्भीर बन्दै सोधिन्, "यो सङ्कटको समाधान कसरी हुन्छ त ?"

यहाँ ठूला-ठूला मानसिक क्रान्ति हुनुपर्द्ध मानिसहरूमा," मैले अलि उत्तेजित हुदै सुनाएँ, "जसरी सामाजिक, आर्थिक र राज्य क्रान्तिहरू भए संसारमा, तीभन्दा बेरलै खालको क्रान्ति हुनुपर्द्ध यहाँ पहिले मानिसहरूमा । मानिसहरू छटपटाउनुपर्द्ध, ढलनुपर्द्ध आफैमा अन्तर्निहित ज्ञान, विवेक र चेतनाको पीडाले, यातनाले र पश्चात्तापले । अनि मात्र यहाँ सम्भव छ मानिसले मानिसलाई चिन्न र आपनो अस्तित्व पहिल्याउन । जबसम्म हामीमा यो कुरो हुदैन तबसम्म यहाँ अरू कुनै क्षेत्रमा पनि क्रान्ति हुनै सक्दैन ।"

"त्यो कहिले सम्भव छ त ?"

"अहिले त्यो धेरै टाढा छ ।"

अनामनगरका बासिन्दा

आज अनामनगर शान्त छ । कतै कुनै हल्लाखल्ला छैन न त मानिसहरू नै त्यस बस्तीमा कतै देखिएका छन् । वरपरका गाउँका मानिसलाई अचम्म लाग्द्ध र एक-अर्कासँग प्रश्न गर्दैन्—

“होइन, आज अनामनगर किन शान्त छ ?”

“किन आज अनामनगरमा कुनै हल्लाखल्ला छैन ?”

यो स्वाभाविक थियो— वरपरका गाउँका मानिसलाई कुनै दिन अनामनगरमा हल्ला नहुनु, भगडा नहुनु र कुटपिट नहुनु अस्वाभाविक लारदथ्यो र त आज उनीहरू स्वाभाविक रूपमै एक-अर्कासँग प्रश्न गरिरहेछन्—

“आज किन अनामनगर शान्त छ ?”

“आज किन अनामनगरमा कुनै हल्लाखल्ला छैन ?”

त्यस बस्तीको नाम अनामनगर राखियो किनभने त्यस ठाउँको कुनै नाम नै थिएन अर्थात् अनाम । न त्यहाँ कोही पहिलेदेखि बसोबास गरिआएका मानिस थिए न त कुनै खास ठाउँविशेषको नामले त्यो ठाउँ परिचित नै थियो । त्यो ठाउँ त केवल एउटा नदीको किनार थियो र

वर्षायामको बाढीले त्यो किनारलाई कहिले फराकिलो तुल्याउँथ्यो त कहिले साँगुरो तर एउटा कुरा के प्रस्ट थियो भने वातावरणीय कुप्रभावले दुईचार वर्षयता यहाँ पानी कम पर्न थालेको थियो र बाढी कम नै आउँथ्यो । त्यसैले नदीको त्यो किनार आजभोलि अलि विस्तृत भएर फैलिएको थियो । सिमानाका कृपकहरू आ-आफ्नो जग्गाको क्षेत्रफल बढाउन त खोज्ये तर बलौटे माटोको कारण केही उद्जनी नहुने देखेर त्यसै छोडिदिन्थे । भनौं, अहिले त्यो जग्गा ऐलानी थियो । सरकारबाहेक त्यहाँ कसैको कागजी हक लाग्न सक्दैनथियो ।

देशमा जनसङ्ख्या बढौदै गयो । पहाड, पाखापर्वतमा उच्चोग्राधन्दा फस्टाउन सकेनन् न त कृषिमा नै रास्तो विकास हुन सक्यो । मानिसहरू बेरोजगार बने र अन्य भौतिक सुविधाबाट पनि प्रायः बच्चित रहे । सहरको आकर्षणले उनीहरूलाई तान्यो । सबै मानिसहरू सहरतिरै ओइरिए । फलस्वरूप सहरको कृषियोग्य मलिलो जग्गा पनि धमाधम मासिएर त्यहाँ भवनहरू बने । त्यसमाथि पारि सिमानातिरबाट पनि काम र मामको खोजीमा मानिसहरूको ओइरो लाग्यो । बसोबास अनियन्त्रित भयो । सरकारले कुनै योजना बनाउन सकेन र बनेका योजना पनि कार्यान्वयन हुन सकेनन् । जो जहाँ पनि बाँस, काठ वा फिँजाले बार बारेर वा पालको छाना ओढाएर आफ्नो-आफ्नो बासको निर्धारण गर्न थाले । त्यहीमध्येको अनामनगर पनि एउटा हो ।

अनामनगरमा कुनै सुविधा थिएन । मानिसहरू दूषित पानी खान्थे । दिसा-पिसाब त्यहीवरिपरि गर्थे । जताततै फोहोरको डडगुर युप्रिन्थ्यो । नदीकिनारको बालुवा असङ्ख्य पैतालाहरूको धूलोले माटोमा परिणत भइसकेको थियो र पानी पर्दा उनीहरूको शरीर हिलोले मुख्ने गर्थ्यो । राति बत्तीको नाममा कसैले टुकीसम्म बाल्थे भने कसैले भात वा ढिँडो, रोटी पकाउँदाको झिटाङ्गाम्टाको उज्यालोले नै काम चलाउँथे । त्यसमाथि उनीहरू साँझ नपर्दै खाईवरी सुत्थे । पृथ्वी उनीहरूको ओद्ध्यान बन्थ्यो, आकाश उनीहरू ओढथे तर पनि त्यस बस्तीलाई उनीहरूले भौतिक सुविधासम्पन्न नगरीभैं 'नगर' को नै संज्ञा दिए । एउटा बुजुगले भन्यो, "जे

छ र हो, त्यो त सबैले भन्छन्, गर्द्धन् । अरूपे नभनेको र नगरेको कुरा भन्नु, गर्नु पो बहादुरी ।"

"हो हो ।" सबैले मन्जुरी जनाए र त्यसै बखतदेखि त्यस बस्तीको नाम नै अनामनगर राखे ।

तर अनामनगरले कहिल्यै आफ्नो चोला फेरेन । पृथ्वीको गति चलिरह्यो, सूर्य र चन्द्रमा उदाइरहे, अस्ताइरहे, ताराहरू चम्किरहे, दिन र वर्षहरू अगाडि बढौं गए, अनामनगर चाहिँ गतिहीन नै रह्यो । त्यहाँका बासिन्दा न सूर्यको किरणसँगै हाँस्न सक्थे न त चन्द्रमाको शीतल छ्हारीमा नै रमाउन सक्थे । हरेक दिनको बिहानीको सूर्यमा उनीहरूको आशा पलाउँध्यो र रातको अन्धकारमा गएर त्यो विलीन हुन्थ्यो । यस्तो लारदध्यो— अनामनगर सारा अभावको प्रतीक हो, विकासको उपहास हो, सभ्यताको अपभ्रंश हो र साँच्चै भन्ने हो भने मानवजीवनप्रतिको वितृष्णा हो । यसैले त्यो बस्ती कलहको मूलजड पनि हो— अभावकै कारण । त्यहाँ होहल्ला, झगडा र कुटपिट भइरहन्थ्यो । फेरि एकैछिनमा शान्ति हुन्थ्यो । मानिसहरू दिनदिनभरि काममा वा कामको खोजीमा अलिङ्कन्थे । बेलुका फर्किदा छाक टार्ने सामान बोकी आउंथे । तर बोकी आउनेले त्यसको उपभोग गर्न पाउनु चाहिँ एउटा ठूलो भाग्य नै सम्भिन्नपर्यो । यस्तै थियो त्यो अनामनगर, गरिबीको एउटा 'मोडेल' ।

अनामनगरका बासिन्दा जब रात पर्थ्यो, छियाधिया परेका प्लास्टिक, बोरा, मान्द्रो वा कपडाका छानाबाट चन्द्रमालाई नियालिरहन्थे वा रेगिस्तानका मानिसले गनेजस्तै गरी तारा गनिरहन्थे । यसरी जब दिनदिनै चन्द्रमालाई हेँदै जान्थे, एउटा मीठो कल्पनामा उनीहरू ढुव्ये । उनीहरूले सुनेका थिए— अब मानिस पनि चन्द्रमामा पुगिसकेको छ र त्यहाँ बस्ती बसाल्ने तरखर गर्दैछ । "कति मज्जा हुने थियो यदि हामीहरूले चन्द्रमामा गएर बस्न पाए...!" यही कुरा उनीहरू सोचिरहन्थे र कुनै दैवी वरदानको आशामा रातहरू काट्थे ।

यसरी नै अनामनगरका बासिन्दाले प्रतीक्षा गरिरहे आफ्नो भाग्यको, आफ्नो कर्मको । यस्तैमा एक दिन जब रातको सन्नाटामा उनीहरू पलपल

गनेर कोलटे फेरिरहेका थिए, त्यस बस्तीमा अकस्मात् असङ्ख्य किरणहरूका साथ एउटा उज्ज्यालोले प्रवेश गच्छो । यो देखेर अनामनगरका वासिन्दाले अचम्म माने र रहस्य थाहा पाउन आँखा मिच्छै उठे तर त्यो रहस्य थाहा नपाउदै त्यहाँ अर्को रहस्यले स्थान लियो । एउटा आवाजले भन्यो, "उठ ! अब तिमीहरू उठ ! तिमीहरूको भाग्यलाई मैले साथमा लिएर आएको छु ।"

बासिन्दाहरूले सोधे, "कसको आवाज हो यो ? खोइ हामीले तपाईंलाई देखेनौ ।"

यत्तिकैमा त्यहाँ एउटा मानवरूप देखा पन्यो जादू गरेजस्तै । उसले ओठमा हाँसो ल्याएर भन्यो, "ल ! चिनेनौ तिमीहरूले मलाई ? म देवदूत हुँ, तिमीहरूलाई यो दुःखबाट मुक्ति दिन आएको ।"

"देवदूत... ?" बासिन्दाहरूले अचम्म र खुसीमिश्रित आवाजमा एकमुखले सोधे ।

"हो मनुष्यहो । एउटै सृष्टि र एकै जातका तिमीहरू मानिस-मानिसबीचको यो असमानता मैले देख्न सकिन्न," देवदूतले प्रस्त पार्दै भने, "तिमीहरू सबै एउटै भाग्य लिएर जन्मएका है र उति- उति हात-खुट्टाहरू तिमीहरूका साथमा छन् । तर पछि गएर मानिसले शक्ति सिद्धान्तका आधारमा आफूलाई विभाजन गच्छो र बलियाले निर्धालाई शोषण गर्ने नीति त्यस बेलादेखि नै चल्यो । अहिले तिमीहरू त्यही शोषणको सिकार भएका छौ र यो नारकीय दुःख भोगिरहेका छौ । तिमीहरूको यस दुःखले ममा दया आयो र तिमीहरूको उद्धारका लागि म यो बस्तीमा आएको छु । माग तिमीहरू जे माग्छौ, मेरो इच्छाले म दिन्छु ।"

यो कुरा सुनेर अनामनगरका वासिन्दालाई पहिलोपल्ट विश्वास त भएन तर जब देवदूतले पृथ्वीलोकमा भइरहेका अन्याय, अत्याचार, पापाचार र दुराचारले चर्को रूप लिँदा स्वयम् भगवान्ले मनुष्यको रूप लिई अन्त्य गरेका कथाहरू सविस्तार वर्णन गर्दै गए, उनीहरूमा पनि विश्वास जागेर आयो । यस प्रकार उनीहरूमा विश्वास जगाउन सकेकामा देवदूत फेरि मुसुकक हाँसे र दाहिने हातलाई उठाएर अभय मुद्रामा भने, "माग मनुष्यहो, वेर नगर । म तिमीहरूको इच्छा पूर्ण गरिदिन्छु ।"

अपसोच । सधै दारिद्र्य र अभावमा जन्मिई हुक्किएका अनामनगरका यी बासिन्दामा यस स्थितिमा एकैपटक के मार्गने हो सुझन सकेन । त्यहाँ उनीहरूलाई तत्काल जे-जे आवश्यक थियो, त्यही-त्यही मागो । कसैले भने, “भगवान् ! एक पेट टन्न राम्ररी खान पाइयोस् ।”

“होइन भगवान् ! हामीलाई जाडोमा लाउने लुगा दिनुहोस् ।”

“बस्लाई एउटा सानो घर होस् ।”

एउटा मानिस बीचबाट हात जोडौदै करायो, “मेरो छोरो साहै बिरामी छ र मर्न लागिरहेछ, त्यसलाई बचाउनुहोस्, भगवान् !”

अर्काले अर्कातिरबाट सुनायो, “मेरा छोराछोरी साहै मूर्ख छन् । तिनीहरूको बुद्धि आओस् ।”

यी सबैको मागपछि त्यही बुजुग उफियो जसले यस बस्तीको अनामनगर नामकरण गरेको थियो । उसले भन्यो, “भगवान् । हामीलाई केही भए होस्, नभए नहोस् तर यस बस्तीलाई पानी, बिजुली, सडक, बजार, अस्पताल, विद्यालय सबै कुरायुक्त बनाइदिनुहोस् र अरू नगरसरह हाम्रो यस बस्तीले पनि स्थान पाओस् ।”

यसैबीच देवदूत बोल्न तरखराए । आपना-आपना बाँकी मागलाई धमौती राखेर बासिन्दाहरू हात जोडेर नै उभिए । देवदूतले सगौरव घोषणा गरे, “तिमीहरूका यी माग धेरै साधारण कुरा हुन् मनुष्यहो । म त तिमीहरूले मागै नमागेको र सोच्दै नसोचेको कुरा दिन्छु । त्यो हो चन्द्रलोक ।”

“चन्द्रलोक... ? हामीलाई...?” बासिन्दाहरू एकदमै स्तम्भित बने ।

“हो मनुष्यहो । हाम्रो चन्द्रलोक खाली छ । त्यहाँ कुनै बस्ती बसेको छैन,” देवदूतले उनीहरूलाई बुझाए, “तर तिमीहरूजस्तै अरू मनुष्यले त्यो कुरा पत्ता लगाइसकेका छन् र हामी देवताहरूका विश्वमा त्यहाँ बस्ती बसाउने योजना गर्दैछन् । हामी उनीहरूलाई त्यो ठाउँ दिईनौ । हामीले तिमीहरूजस्तै अभावग्रस्त मानिसका लागि चन्द्रलोक सुरक्षित राखेका हौं र त्यहाँ बस्ने पहिलो मानव तिमीहरू नै हुनेछौं । यो नै तिमीहरूको स्वर्गीय सुख हो ।”

अनामनगरका वासिन्दा हर्षले गदगद भए र देवदूतको जयगान गर्न थाले । देवदूतले फेरि एकपलट आफ्नो हात ठड्याए र उनीहरूलाई शान्त हुने इसारा गरे । जब उनीहरू शान्त भए, देवदूतले सुनाए, "मनुष्यहो । म तिमीहरूलाई चन्द्रलोक त दिन्छु तर त्यसका लागि तिमीहरूले एउटा काम गर्नुपर्छ ।"

"हुन्छ भगवान्, शिरोपर छ । हामी त्यो काम गर्न राजी छौं," वासिन्दाहरू सबैले एकैस्वरमा भने ।

"चन्द्रलोक पाउनका लागि तिमीहरूले मेरो आराधना गरिरहनुपर्छ । त्यसपछि कुनै दिन म तिमीहरूलाई लिन चन्द्रयान पठाउनेछु र तिमीहरू त्यसैमा चढी चन्द्रलोक आउनेछौ ।"

देवदूतको कुरा अनामनगरका वासिन्दाले सहर्ष मन्जुर गरे । अनि देवदूत पनि त्यहाँबाट 'तथास्तु' को आशीपूर्सी अन्तर्धान भए ।

भोलि भयो, पर्सि, निपर्सि पनि । अनामनगरका वासिन्दा देवदूतको आराधना र पूजा गर्दै रहे । चन्द्रलोक जाने उपलक्ष्यमा भोज खाए, नाचे, रमाए । उनीहरूसँग जे-जति थियो, सबै देवदूतको नाममा सिध्याए । उनीहरू जब आकाशमा केही उडेको देख्ये वा हवाईजहाज नै देख्ये, चन्द्रयान नै हो कि भनेर आँखा तान्ये । रातमा चन्द्रमातिर हेदै चन्द्रसतहमा आफ्ना-आफ्ना बास जोर्थे र त्यहाँबाट फेरि पृथ्वीलाई हेर्थे जहाँबाट उनीहरू आएका थिए र उनीहरूजस्तै असङ्घर्ष-असङ्घर्ष मानिसहरूको अझ त्यही नै बास थियो । तर पनि उनीहरूलाई लिन चन्द्रयान कहिल्यै आएन न त देवदूत नै फर्केर आए । यस अवस्थामा अनामनगरका वासिन्दा विक्षिप्त हुन थाले । एक समय यस्तो आयो जब कि सम्पूर्ण वासिन्दा आफ्ना सबै कामकाज छोडी केवल आकाशतिर नै टाउको फर्काई "चन्द्रलोक । चन्द्रलोक ।" भनेर मानौ चन्द्रमालाई नै छोउँलाभै भुइँबाट खुट्टा छोडीछोडी उफ्रिन थाले या त "भगवान् । भगवान् ।" पुकाई हात जोडीजोडी अदृश्य देवदूतका पछि दगुर्न थाले । यतिसम्म कि उनीहरूलाई आफ्नो स्थिति र बस्तीको समेत होस् रहेन । यसै वेला एक दिन पश्चिमतिरबाट एउटा नराम्रो हुरी जोडले वहेर

आयो र यसले बाटोमा पर्ने सबै चीजलाई उडायो । खुल्ला नदीकिनारका अनामनगरका ती भुपढीहरू पनि त्यही हुरीमा मिसिए र भुमरीमा छूयालब्याल भएर आकाशका बीचमा तल-माथि हुँदै बतासिए । अनामनगर शान्त रह्यो... । अनामनगरमा कुनै हल्लाखल्ला भएन... ।*

रचनाकाल : २०४८ मार्गशीर्ष १८

* संयोगले अनामनगर नाम काठमाडौंको कुनै बस्तीसँग मिल्न गए पनि यो कथासँग त्यसको कुनै सम्बन्ध छैन । —लेखक

मैतु दिदी स्मृतिसमा

“मैतु दिदी यो गाउँको एउटा प्राण हुनुहुन्थ्यो, एउटा जीवन हुनुहुन्थ्यो, एउटा सञ्चार हुनुहुन्थ्यो । उहाँ जहाँ-जहाँ जानुहुन्थ्यो, मानिसहरू उहाँका पछिपछि भुमिमन्थ्ये... ।”

मैतु दिदी स्मृतिसभामा आयोजित त्यस भेलामा उनको तस्विरमा प्रमुख अतिथि, सभापति तथा अन्य गण्यमान्य व्यक्तिबाट माल्यार्पण गरिने कार्यक्रमपछि स्थानीय एक बासिन्दाले मैतु दिदीका बारेमा परिचय दिन सुरु गरिसकेका थिए । मानिसहरू आउदैथिए, बस्दैथिए । तीमध्ये कोहीले त्यस भेलामा आफूमिल्दो साथीसँग बस्ने इच्छामा यताउति आँखा दौडाएका देखिन्थ्ये भने कोही चाहिँले पाई पनि हाल्थ्ये । जो नपाउने थिए, उनीहरू पनि कागको बथानमा बकुल्लो मिसिएकै त्यतै-कतै मिसिएर बस्नैपर्थ्यो ।

यस्तैमा एउटा मानिसले त्यो हूलमा प्रवेश गयो । उसले भादगाउँले कालो तर खुइलेको कारण खैरो देखिने टोपी लगाएको थियो । पुरानै खालको कमिज र पाइन्टमाथि ऊ आफूमा धेरै वर्ष पुरानोको कारण प्वालैप्वाल परिसकेको ओभरकोट्ले जाडोबाट केही निश्चन्त त देखिन्थ्यो तर बेलाबेलामा टाँकका अभावमा दुवै हातले कोटलाई अँगालो मार्न पनि आवश्यक ठान्दथ्यो ।

"उः ! उनी पनि आए," अलि परको एउटा मानिसले उसकै नजिकको साथीलाई सुनायो ।

"को उनी ?" साथीले प्रश्न गच्छो ।

"उनै वैज्ञानिक," पहिलोको जबाफ थियो ।

वैज्ञानिकले पहिले चारैतिर हेच्यो र अनुहार मलिन बनाई एक ठाउँमा आपनो आसन जमायो । पुस महिनाको जाडोमा बतास पनि चलेकाले उसको शरीरका सबै ठाउँमा नै टालटुल गर्नु अनिवार्य थियो र त एक हातले ओभरकोटलाई अङ्गालो मादै र अर्को हातले जुत्ताभित्रको मोजातिर पनि हात लगिरहेको देखिन्थ्यो । यसबाट थाहा हुन्थ्यो— उसको एउटा मोजाको कुर्कुच्चा बढी फाटेर जुत्ताभन्दा केही माथिसम्म आएको छ र त्यस प्वाललाई पाइन्टको मोहोताले पनि छोप्न सक्दैनथियो अर्थात् पाइन्ट उसको आवश्यकताभन्दा छोटो थियो । यसैले बाहिरबाट हुर्रिएर आएको चिसो बतासबाट खुट्टा जोगाउन उसले कहिले पाइन्टलाई तल तान्नुपर्थ्यो भने कहिले मोजाको प्वाललाई नै तल घुसार्नुपर्थ्यो ।

जो मानिस मैतु दिदीका बारेमा बोल्दैथियो, सुनायो, "मैतु दिदीको हृदय ज्यादै विशाल थियो, विचार उच्च थियो । जसले उहाँसँग केही कुरा भन्थ्यो वा मार्ग्यो, उहाँ 'नाई' भन्न सक्नुहुन्नथियो । यस्तो लाग्यो उहाँ देवीकै मूर्ति हुनुहुन्थ्यो... ।"

भेलाका मानिस कोही प्रवक्तामा ध्यान दिएर सुनिरहेका थिए भने कोही हूलमूलमा त्यसै आफ्नो अनुहार चिनाउने उद्देश्यले मात्रै पनि त्यहाँ उपस्थित थिए । उनीहरूलाई कसैको प्रवचन वा कसैको तारिफमाथि कुनै वास्ता थिएन । जसलाई इत्यादि कुरामा कुनै वास्ता थिएन, उनीहरू यस्तो भेलाको एउटा सामान्य मर्यादासमेत नाघेर आफै चर्को स्वरले अरूलाई बाधा पुऱ्याइरहेका थिए । दुइटा युवक, जो यसअधि वैज्ञानिकको आगमनमा कुरा गर्दैथिए, मध्ये एउटाले अर्कालाई हतारिएर देखायो, "ए ! हेरहेर, ती वैज्ञानिक त रुन लागे नि !"

अर्काले वैज्ञानिकतिर निर्निमेष हेरिरह्यो । वैज्ञानिकका आँखाभरि आँसु थियो र त्यसबाट दुई-चार थोपा भरेर गालामा बगेको पनि देखिन्थ्यो । वैज्ञानिक भरेका थोपा त पुछ्दूदथ्यो तर फेरि अरू थोपा भरिहाल्थे ।

“किन रोएका होलान् ?” पहिलोले सोध्यो ।

“खोइ, थाहा भएन,” दोस्रोले जबाफ दियो ।

त्यहाँ खासखुस चल्यो, “ए ! वैज्ञानिक रोए..., वैज्ञानिक रोए...!”

“को हुन् ती वैज्ञानिक ?” उही पहिलेको दोस्रोले प्रश्न गच्यो ।

“थिए यो देशका एउटा ठूलै वैज्ञानिक,” पहिलोले जबाफ दियो ।

“यिए भन्नुको मतलब ?” फेरि त्यही पहिलेको दोस्रोले उत्सुकता थप्पो ।

“यिनले कुनै समयमा ‘बम’ को आविष्कार गरेर आफ्नो प्रतिभाको परिचय दिन खोजे,” पहिलोले अरू प्रस्तु पाँदै सुनायो, “तर तत्कालीन सरकारले त्यस कार्यलाई अराप्तियताको संज्ञा दिई राजकाज अपराध ऐनअन्तर्गत थुनामा राखी मुद्दा चलाउन खोज्यो । त्यसपछि यिनले ‘यस्तो काम कहिल्यै गर्नेछैन’ भनी कागज गरेर थुनाबाट निस्केपछि आफ्ना सबै वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक कार्यहरूलाई दृश्याप्णै रोकिदिए ।”

“अहिले यिनी के गर्द्धन् त ?”

“मट्याङ्गा बनाएर बस्थन् ।”

यस उत्तरसँगै वरपरका समेत सुन्ने सबैका मुखबाट हाँसो फुत्कियो । भेलामा सम्मिलित केही परपरका मानिससमेत बसेका ठाउँबाट एकपछि अर्को उठ्दै त्यही हाँसो आएकातिर हेर्न थाले । हल्लाखल्ला बढ्यो । आयोजक स्थिति सम्भाल्न मञ्चबाट ‘माइक्रोफोन’ को सहारा लिई करायो । दोस्रो प्रवक्ताको पालो आयो । ऊ पनि अब मैतु दिदीका बारेमा आफ्नो स्मृतिपटल खोतल्न थाल्यो—

“मलाई राम्रो सम्भना छ— जब हामी सानै केटाकेटी थियौ, दशै-तिहारमा पिड खेल्न हामी यही गाउँमा आउँथ्यौ । ती रमाइला दिनमा उहाँ यहाँका यिनै डाँडा-काँडा, गाउँ-ठाउँ र बर-पीपलका चौतारीमा गाएर, नाचेर सबैलाई आनन्द दिलाउनुहुन्थ्यो । उहाँको नाच हेर्न हामी यति लालायित हुन्थ्यौ कि हामी बिहानको भात पनि राम्ररी नखाईकै दगुथ्यौ र वेलुका रातिसम्म बस्थ्यौ । जहिले पनि साधारण छिटको चोलो-फरिया लगाउने र त्यसमाधि एउटा ओढनेलाई दाहिने काखीमुनिबाट काँधमा तेस्रो लपेटेर हिँड्ने मैतु दिदी कहिल्यै थाकेको देखिनुहुन्नथियो, अनुहार सधै हाँसिलो र फुर्तिलो नै राख्नुहुन्थ्यो... ।”

यसैबीच फेरि एउटा मानिस त्यस भेलाका माझमा हतार-हतार गरी आयो । उसले पनि चारैतिर हेच्यो पहिले भेलाका मानिसहरूलाई र त्यसपछि अन्यमनस्क भावमा त्यही वैज्ञानिकछेउ गएर बस्यो । केही मोटो-मोटो, डल्लो-डल्लो खालको देखिने त्यो नवागन्तुकको लवाइ वैज्ञानिकको भन्दा केही उपल्लो दर्जाको त देखिन्थ्यो नै तर पनि अनुहार भने निस्तेज थियो । उसले वैज्ञानिकलाई अभिवादन गच्यो ऊछेउ बस्न लाग्दा र केही कुरा गच्यो पनि तर वैज्ञानिक केटाकेटी रोएजस्तै चुपचाप रोई नै रह्यो । नवागन्तुकले टुलुटुलु वैज्ञानिकलाई हेरी नै रह्यो । केही बेर उसको स्थितिलाई नियालदै र पछि आफू पनि भन् मलिनो अनुहार पाँदै मैतु दिदीबारे सुन्न लाग्यो ।

प्रवक्ता भन्दैथियो, “हुन त मैतु दिदीको आफनै संसार थियो—आफू हाँस्नु र अरूलाई हँसाउनु । त्यसदेखि बाहेक न उहाँलाई केही ज्ञान थियो न त केही थाहा पाउन नै खोजनुहुन्थ्यो । उहाँको संसार भन्नु नै यिनै एक-दुई कोसवरपरसम्मका डाँडापाखाहरू थिए । हो, कहिलेकाही उहाँ सहर भने पुग्नुहुन्थ्यो । किन पुग्नुहुन्थ्यो उहाँ सहर, थाहा छ तपाईंहरूलाई... ?”

यो पछिल्लो वाक्य बोल्दा प्रवक्ताले निकै जोसिएर भेलालाई सम्बोधन गरेको थियो । सबैका कान ठाडाठाडा भएका थिए मैतु दिदी किन सहर जाने गर्नुहुन्थ्यो भन्ने रहस्य थाहा पाउनका लागि । तर त्यसको उत्तर दिनुभन्दा पहिले नै प्रवक्ताले अगाडि टेबुलमा राखेको गिलासको पानी पियो र त्यसपछि एउटा लामो सास फेर्दै मैतु दिदी सहर जाने कारण बताउदैथियो कि भेलाका बीचबाट एउटा मानिसले अर्कालाई वैज्ञानिकछेउ बस्ने त्यही नवागन्तुकतर्फ देखाउँदै भन्यो, “हेर-हेर, ती पनि रुन लागे नि ।”

अर्काले त्यतातिर हेच्यो, नवागन्तुक रोएको देख्यो र साथीलाई सोध्यो, “को हुन् ती ? किन रोएका ?”

“खोइ, किन रोए यी पनि वैज्ञानिकसँगै लागेर, त्यो त थाहा छैन । यहाँ आउनेजति यस्ता बुद्धिजीवी सबैले रुनुपर्ने नै ठाउँ रहेछ कि यो, भन्न सकिदैनै । तर...,” त्यो मानिसले प्रश्न गर्ने साथीलाई सुनायो, “यिनी एउटा दिग्गज लेखक हुन् । आफ्नो जमानामा यिनले राजादेखि रङ्गकसम्म कसैलाई छाडेनन् आफ्नो कलमको तीखो धारले हान्न । यिनको कीर्ति चारैतिर

फैलियो । सरकार यिनको नामदेखि नै थर्कमान हुन थाल्यो र आतइकवादीको आरोपमा यिनलाई देशनिकाला गच्छो ।"

"पछि के गरी फर्केर आए त ?" यस प्रश्नको उत्तरमा जबाफ दिनेले स्पष्टीकरण दियो, "यिनले तरबारजस्तो तीखो कलमको धारलाई भुत्ते स्याँगीमा परिणत गरे र आत्मसमर्पणको बाटो पहिल्याए ।"

"अहिले यिनी के गर्दून् ?"

"बिन्तीपत्र लेख्दून् ।"

प्रश्न गर्ने साथी जोडले हाँस्यो यस प्रकारको उत्तरमा । भेलाका मानिसले फेरि जन्याकजुरुक उठ्दै यताउति हेरे । हल्लाखल्ला भई नै हाल्यो । प्रवक्ताले मैतु दिदीका बारेमा के-के भने, कसैले राम्रो सुन्न सकेनन् । तर मानिसहरू फेरि यथास्थानमा वसिसकेर हल्लाखल्ला पनि शान्त भइसकेपछि यति सुनियो, "चारैतिरबाट प्रहरीका लट्ठी वर्सिए, गोली चल्न लाग्यो । प्रजातन्त्रविरोधी, क्रूर र तानाशाही सरकारको अन्तिम बेला आउँदा-आउँदै पनि मैतु दिदीले त्यो दिन देखन पाउनुभएन । यसअघि नै उहाँले वीरगति प्राप्त गरिसक्नुभएको थियो... ।"

सभा विसर्जन भयो । मानिसहरू आफ्ना-आफ्ना घर जान उठे । तर ती वैज्ञानिक र लेखक त्यहाँबाट उठेका देखिएनन् बहु रोएको रोयै गरिराखे । साधारण मानिसका लागि त त्यो दृश्य केवल एउटा हाँसो भात्र भयो तर भेलामा उपस्थित विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तिहरूले भने यस घटनालाई साधारण मान्न सकेनन् । तिनीहरू पनि उनीहरूछेउ पुगे र उनीहरूलाई हेँदै आफू पनि रुन लागे । त्यसभन्दा पनि बढी रहस्य त यो भयो कि त्यहाँ को, किन रोयो कसैलाई थाहा भएन । तर पनि तिनीहरू रोझरहे, रोझरहे । रङ्गमञ्चको ओझेलभित्र उनीहरू जाँदै गएनन् । नाटकका रूपमा सुरु भएको यो मैतु दिदी स्मृतिसभाले अकै रूप लियो । त्यसै बखत भित्रबाट एउटा मानिस जोडले चिच्याएको सुनियो, "ए ! त्यो बाहिरी मूलपर्दा लगा भन्या, चाँडै लगा ।"

ट्राफिक जाम

रामबहादुरकी स्वास्नीलाई प्रसववेदनाले छोयो । यता रामबहादुरलाई पसिना आयो— अब के गरी स्वास्नीलाई प्रसूतिगृह पुऱ्याउनु भनेर । बत्तीसपुतलीभित्रको छेडाको घर, ट्याक्सीसम्म जाने बाटो त छ, तर बिहानको अफिस जाने बेला, उसले कहाँ पाओस् ट्याक्सी ? स्वास्नी कराउन थाली, “ऐच्छा बाबा... मरें बाबा...” भन्दै । रामबहादुर दौडियो यता र उता ट्याक्सी खोज्न, आयो बत्तीसपुतलीको मूलसङ्कमा र हेच्यो ताँती बस, टेम्पो, कार, साइकल र मोटरसाइकलहरूलाई । कति ट्याक्सीलाई त उसले हात दियो रोकनका लागि तर कुनै रोकिएन । अनि दियो हात सरकारी र निजी मोटरहरूलाई पनि कुनै थाहै नपाई र कुनै बाध्यतावश । सम्झ्यो— उता स्वास्नी कराउदै होली वेदनाले र कहिले प्रसूतिगृह पुगुँला भन्दिहोली । यता यो हविगत देख्यो उसले आफैमा र केही नलागी टेम्पोमै भए पनि लैजाने विचार गच्यो तर न टेम्पो न त ट्याक्सी नै भेड्यायो उसले ।

अब रामबहादुरले बानेश्वर र गौशालाका बीचको सडकमा उभिइरहनु मात्र ठीक ठानेन । कि उसले जानुपर्ने भयो उत्तर गौशालाको चौबाटो, कि त दक्षिण बानेश्वरको चौबाटो । कुन चौबाटो जाँदा ट्याक्सी सजिलो गरी पाइने हो, ठम्याउन सकेन । नजिक त पर्थ्यो बानेश्वर चौबाटो

नै तर उसले गौशाला चौबाटोमा नै द्याक्सी पाउने बढी सम्भावना देख्यो र उतै लाग्यो ।

गौशाला चौबाटो आइपुग्नासाथ रामबहादुरले बल्ल एउटा लामो सास फेच्यो यस कारणले कि रिडरोडमा एयरपोर्ट जाने बाटापछि प्रहरी थानाको छेवैमा एउटा द्याक्सी अडिइरहेको थियो । त्यसपछि एकै झम्टामा दौडियो द्याक्सीतिर ऊ र सास पनि नफेँदै गएर द्याक्सीको ढोका उघार्न खोज्यो । ड्राइभरले पनि एकैचोटि दाहिने हातको चोरी औला ठड्याएर हात नचाउदै सोध्यो, “कहाँ... ? कहाँ... ? कहाँ... ?”

“जाउँन भाइ जाउँ, भन्दै गर्हँला कहाँ जाने भनेर”, ठाउँ नै नभनी रामबहादुरले एकदम ढोका खोलिहाल्यो । ड्राइभरले कुरा बुझ्यो— ग्राहक निकै हतारमा छ । यसैले उसले रामबहादुरतर्फ टेढा आँखाले हेरेर भन्यो, “जाने होइन यो ।”

“लौन भाइ, मेरी श्रीमतीलाई सुत्केरी व्यथाले च्यापेको छ, प्रसूतिगृह पुन्याउनुपन्यो, जाउँन हिँड”, झन्डै एकैसासमा जस्तो बोलेको रामबहादुरको कुरा ड्राइभरले राम्रो नसुनीकन नै छार्क्यो, “जाने होइन यो भनेपछि जाने होइन ।”

“त्यसो नभनन भाइ, बिन्ती छ । बरु जति लिन्दौ लेउ”, रामबहादुरले याचनाको भाषाले बोल्यो ।

“जाने होइन भनेपछि के कराएको ? मेरो मान्दै आउँछ अहिले एउटा, अकै खोज्नोस् ।”

“कहाँ खोज्न जाउँ म यो अफिस समयमा ? एक घण्टा भइसक्यो खोजेको खोजैछु । त्यसो नभनन, जनी गर ।”

“मिटरको डबल दिने हो ?”

“हो, जति पनि दिन्दू ।”

द्याक्सी लिएर र अनेक शाङ्काहरू बोकेर रामबहादुर घर आइपुग्यो । मूलसडकबाट भित्र धेरै घरहरूका बीचैबीच र धेरै उबडखाबडहरूले गर्दा घर आइपुग्नासम्म रामबहादुरले ड्राइभरका धेरै घुर्काहरू सुन्नुपन्यो तर पनि ऊ केही बोलेन । स्वास्तीलाई जति सक्यो चाँडो

अस्पताल पुच्याउनु त छ नै उसलाई । पहिलोपलटकी स्वास्थी, न स्वास्थी उसैलाई यसबारे केही थाहा छ न त टोल-छिमेककै कोही जान्ने आइमाई आएर उसको मदत गरिदिने हुन् । कस्तो यो सहरको ठाउँ पनि । कसैसँग कसैको केही मतलब नै हुैदैन । केही हुनेखाने ठूला-बडाका कोही आफ्ना होलान्, घरमा आएर केही सहयोग पुच्याउलान् पनि । तर रामबहादुर त्यति हुनेखाने र ठूलाबडामा गनिने मानिस होइन र साधारण घर-गृहस्थी चलाएर एक भाइ, एक बहिनी र भर्खर बिहे गरेकी स्वास्थीसमेत चार जनाको परिवार धानेर बसेको मानिस हो । नव त ऊ पनि घर छिमेककै मानिसको मोटर मार्ने आँट गर्दो हो र समयमै स्वास्थीलाई अस्पताल पुच्याउँदो हो । तर उसले आफ्नो घरमा घर जोडिएको छिमेकीको ग्यारेजमा राखिएको मोटरलाई हेरिरहनुबाहेक मार्ने आँट गर्न सकेन र आँट गरिहाले पनि दिइहाल्लान् भन्ने आश पनि गर्न सकेन ।

रामबहादुर हुरहुराउँदै पस्यो घरभित्र स्वास्थीलाई बोलाउँदै । ऊ “ऐय्या... र आमा । मरें...” भन्दै अस्तव्यस्तका साथ पसिनैपसिनाले लतपतिएर लडीबुडी गरिरहेकी थिई । सम्भाल्यो उसले स्वास्थीको शारीरको लुगालाई पहिले, त्यसपछि सम्भाउँदै उठायो उसलाई । अनि दाहिने हातले कमरमा समात्दै र देब्रे हातले कपाल सुमसुम्याउँदै बल्लबल्ल बाहिर ट्याक्सीमा ल्याएर राख्यो । स्वास्थी सोझो बस्न सकिन, ऊ स्वास्थीसँगै बस्यो र आफ्नो काँधमा स्वास्थीको टाउको अड्याउन लगाई ड्राइभरलाई जान अहायो ।

ट्याक्सी घच्याङ र घुचुङ गर्दै पहिले पूर्व र त्यसपछि दक्षिण हुँदै पश्चिम दिशातिर लाग्यो । केही बेरपछि पश्चिम लागेको त्यस बाटोले गौशाला र बानेश्वरबीचको बत्तीसपुतलीको मूलसङ्कल्पाई छोयो तर ट्याक्सी दक्षिण मोडिन सकेन । रामबहादुरले देख्यो— एकैछिनमा बानेश्वर चौबाटोदेखि भन्डै गौशालासम्म नै ट्राफिक जाम छ । लौ मान्यो अब ।

“हर्न देउन भाइ”, रामबहादुरले ड्राइभरलाई अहायो ।

“हर्न दिईमा हुन्छ र ? देख्नुभएन यत्रो जाम ?”

उसको जवाफमा रामबहादुरलाई चित्त बुझेन । भन्यो, “दिन त देउ एक-दुईचोटि ।”

टिं.. टिं... टिं... टिं... इं...

बानेश्वरतिर आइरहेका र जान हतारमा पर्खिएका टेडामेडा गरिरहेका दुई लाइनमध्ये पूर्वपट्टिको लाइनको रातो प्लेट गरेको मोटरमालिक (मायद) ले उसलाई हपाच्यो, “देख्दैनस् यत्रो जाम ? कहाँ हटाउने मैले ?”

रामबहादुरले घडी हेच्यो दश बजेर पाँच मिनेट गएको थियो । स्वास्नीले भनी, “लौन के गर्ने ? गाह्रो भो ।” उसले सान्त्वना दियो स्वास्नीलाई र कपाल सुमसुम्याउदै अङ्गालो माच्यो । छेवैको घरका पेटीमा बसिरहेका बैस लाग्दा दुईतीन जना केटाहरू द्याक्सीभित्रको यो दृश्य देखेर हाँसे । रामबहादुरले स्वास्नीबाट एकछिन आफ्नो हात छुटाएर द्याक्सीको झ्यालबाट टाउको निकालेर दक्षिणतिर हेच्यो । बानेश्वर चौबाटोमा प्रहरीको हात हल्लिएको देखिन्थ्यो र यसका साथसाथै सवारीसाधनहरू अलिअलि गर्दै सर्न लागे । त्यसपछि केही सास भरिएर आयो । रामबहादुरले ड्राइभरलाई भन्यो, “लैजाऊ लैजाऊ ।”

ड्राइभर भक्त्यो, “कहाँ लैजाने ? देख्नुभएन माधितिरबाट त्यत्रो लाइन सर्दैछ, छिराउने ठाउँ कतै छैन ।”

“उः । भयो, भयो, अलिकति खाली भयो, त्यहाँ छिराइहालन”, रामबहादुर ड्राइभरलाई ठाउँ देखाउदैथियो कि एउटा टेम्पो कता कता बेसाइडबाट भुइँकक त्यही खाली ठाउँमा छिरेको उसलाई पत्तो नै भएन र मोडिनै लागेको द्याक्सीको बाटो अवरुद्ध पारिदियो ।

दश मिनेटपछि येनकेन बानेश्वरको चौबाटो त आइपुग्यो तर द्याक्सी फेरि पश्चिम मोडिन सकेन । प्रहरीले पूर्व बागमती पुलतिरबाट आइरहेका ताँती सवारीका साधनलाई हात दिदैथियो एकातिर भने अर्कातिर बीच चौबाटोमै मानिसहरूका हूलहूलले ती सवारीको गतिलाई रोकिरहेका थिए । त्यसमाथि चौबाटोको दक्षिणतिर नयाँ बानेश्वर भई आउने बाटोबाट बीच बीचमा घुसेर पूर्व, पश्चिम र उत्तर तीनैतिर छरिने साइकल र मोटरसाइकलहरूलाई पनि नियन्त्रण गर्न प्रहरी असमर्थ थियो । त्यहीबीच रामबहादुरले धाहा पायो पश्चिम मैतीदेवी चौबाटोबाट बानेश्वरतिर आउदै गरेको बौद्ध जाने मिनीबसको उकालो सिधिदन लाग्दा अचानक चाल बन्द हुनाले ट्राफिक जामको त्यो अवस्था सिर्जना भएको रहेछ ।

रामबहादुरकी स्वास्त्रीले लोरनेको शरीरबाट आफ्नो टाउको खुकुलो पाँदै लगी र जोडले एकचोटि कराई । रामबहादुर डरायो र ड्राइभरसग गुहार मागयो, “लौन भाइ, के गर्ने ?”

यसपटक ड्राइभर केही मिजासिलो देखियो र फर्केर रामबहादुरकी स्वास्त्रीतिर हेरेर माया पनि देखायो, “के गर्ने त अब ? खोइ, यताबाट सिनामझ्गल निस्केर ‘हाइ वे’ बाट जाउँ भने पनि त्यहाँसम्म पुग्नै मुस्किल छ । उतातिर त भन् प्रहरी पनि बस्दैनन् र कतै जाम भएँ ‘ने भन् फसाद पर्छ ।”

“होइन होइन, यही डिल्लीवजारकै बाटो जाऊँ”, रामबहादुर हडबडायो ।

यसै बखत प्रहरीको इसारासँगै विभिन्न स्वरका हर्नहरू एकैसाथ बज्न थाले । एउटा टेम्पोले वेस्करी पिरो धूवाँ छोइयो र त्यसको साइडको बसले त भन् सडक नै थर्काएर कालो मूस्लो प्याँक्यो । ट्याक्सी ड्राइभरले मग्न छोइयो ती दुवैका आफ्ना सहकर्मीलाई । आफूपछिको झ्यालको ऐना लगाउद र हर्न पनि नदिई ह्याकक ती दुवैलाई उछिनेर पहिलं दाया घुमायो स्टिररिड जीउ वड्गयाउदै र त्यसपछि देव्रे मोडेर पुऱ्यायो ती दुवैका अगाडि आफ्नो ट्याक्सीलाई । यस बेला मैतीदेवीतिरबाट आफ्नै साइडमा आउँदै गरेको एउटा मिनीबसमा लगेर उसले भन्डै मुख नजोडेको थियो, रामबहादुरले आँखा चिम्लनुपन्यो मात्र होइन अर्को सञ्जोग त के पन्यो भने भर्खरै ठूलो लगानी गरेर टालटुल सिधिदएको र राजधानीभित्रको व्यस्त सडकबीचमा केही दिनमै फेरि एउटा भ्वाड परेको थियो र रामबहादुरकी स्वास्त्री बोकेको ट्याक्सी त्यही भ्वाडमा परेर उचालिएर थच्चारियो । घटनाले नराम्रो रूप लियो । रामबहादुरकी स्वास्त्रीको पेटमा ठूलो धक्का पुग्न गयो र ऊ अताल्लिएर कराई । दायाँबायाँ फुटपाथका यात्रुहरूका आँखा ट्याक्सीतिर पर्न गए र कसैले त अडिएरै पनि कुरो बुझन खोजे । त्यसै गरी अगाडिका सवारीमा चढेकाले पछाडि फर्केर हेरे भने पछाडिकाले अगाडि आँखा ताने । रामबहादुरले केही लाज मान्यो, केही ड्राइभरदेखि रिसायो र केही सन्तोष पनि मान्यो कि अब बाटो खुलेको छ र ट्याक्सीले ओरालोमा आफ्नो गति

लिएको छ । यसैले उसले स्वास्तीको शरीरतिर सुमसुम्याउदै र आश्वासन दिंदै भन्यो, “नहडबडाऊ, एकछिन सहू, अब जस्तो भए पनि ठेगानमा पुगिहालिन्दू चाँडै ।”

मैतीदेवी दोबाटो पुगदा रामबहादुर एकदम दुक्क भयो कि अब पश्चिम डिल्लीबजारतिर जाने बाटो ‘वन वे’ मात्र छ । डाइभरलाई भन्यो, “अलि छिटो हाँक भाइ ।” तर बानेश्वरको त्यो जाममा रोकिएका सवारीसाधनहरू मैतीदेवी चौबाटोसम्म त दोहोरो सवारीको कारण घिचघिचमै आइपुगे । त्यसपछि पनि जब त्यो लाइन पश्चिम डिल्लीबजारतिर लाग्यो, पिपलबोटको बसस्टपमा दुइटा साभाका यात्रुबस रोकिनु र दक्षिण घट्टेकुलोतिरबाट आएको एउटा निजी कारले पूर्व मैतीदेवीतिरको बाटो लिनुले फेरि त्यहाँ पनि जामकै अवस्था सिर्जना गन्यो । प्रहरीले भन्यो, “यो ‘वन वे’ हो, यता जान पाइँदैन ।” कारमालिकले भन्यो, “ऊ त्यही मात्र जाने हो नजिकै । त्यतिका लागि म किन यो दुनियाँभरिको बाटो घुम्ने ?” एकान दोक्कान भयो । मानिसहरूको भीड पनि लाग्यो । सवारीसाधनहरू फेरि रोकिए । तिनीहरूका लामाछोटा हर्नका आवाजहरूले त्यहाँको बातावरणमा खुल्दुली पैदा भयो ।

रामबहादुरले घडी हेच्यो दश बजेर पच्चीस मिनेट गएको थियो र अब त उसकी स्वास्ती उसको शरीरबाट टाउको खसालेर “अँ... अँ...” कन्दै शरीरको आधा नापोको सिटमा आफूलाई सीमित पारी सुतेकी थिई । डाइभरले आफूभगाडिको ऐनाद्वारा रामबहादुरकी स्वास्तीको यस स्थितिलाई हेन्यो र हाँस्दै सुनायो, “होइन, मेरै मोटरमा बच्चा पाउन लाग्यौ कि क्या हो ? त्यसो भए त बरबाद हुन्दू बा !”

रामबहादुरले देख्यो उसकी स्वास्तीको खुट्टा फाटेर एउटा सिटमा छ र अर्काले तल टेकेको छ । पसिना पनि आइरहेको थियो निधारमा जुन उसले पुखिदियो र तल भरेको खुट्टा माथि मिलाएर राखिदियो । अनि जिउमा सहारा दिंदै भन्यो, “उठन, म समातिराख्छु ।” तर स्वास्ती उठ्न मानिन बरु टाउकामाथि दुवै हात ल्याएर लोग्नेको कमर समात्दै भनी, “पानी खान पाए हुन्थ्यो ।”

कहाँ जाओस् पानी लिन रामबहादुर यस अवस्थामा ? उसलाई अप्ठेरो पन्यो । कसले दिन्छ पसलमा पानी ? उसले ट्याक्सीभित्रैबाट दायाँवार्या कोही परिचितको खोजीमा आँखा दौडायो । मुटुमा ढुकढुकी बोकी असजिलो मानेर यताउता चलमलायो पनि तर स्वास्नीलाई छोडी पानी खोज्न जान भने गाहै भयो । ड्राइभरलाई नै अनुरोध गरूँ भने पनि फेरि बाटो खुलिहाल्ने ढर भयो । बरु त्योभन्दा बढी त स्वास्नी तिर्खाले व्याकुल नै होस् मर्ने होइन तर प्रसूतिगृह पुन्याउनु पो पहिलो आवश्यकता ठान्यो उसले । त्यसैले स्वास्नीलाई फकायो, “पछ अस्पताल आइपुग्न लाग्यो ।”

लाइन अगाडि बद्यो । रामबहादुरले सोच्यो, ‘यी कर्मचारी कहिल्यै समयमा अफिस पुग्नुपर्दैन । नत्र यस बेलासम्म किन यत्रो सवारी जाम हुनुपर्थ्यो ?’ फेरि उसले सोच्यो, ‘जुन देशमा तेलखानि छैन, जुन देश यति गरिव छ, यहाँ यी यत्रा सवारीका साधन किन भित्र्याउनुपर्थ्यो सरकारले ?’

“फेरि मानिस पनि त यही काठमाडौं उपत्यकाभित्र खनिएको खनियै छन् देशका चारै भेकबाट । सुविधा यही छ, भनसुन यही छ, यहाँ नआए के गरून् त ?” सम्भायो आफूले आफैलाई फेरि । तर सिमानाका विदेशी भूभागबाट ओइरिएका मानिसका लागि भने उसले चित्त बुझाउन सकेन ।

डिल्लीबजार कालिकास्थानतिरबाट आउने चौबाटोमा पुरदा ड्राइभरले अकस्मात् इवाप्पै ब्रेक हान्यो र मुखबाट एकैसाथ शब्द पनि निकालिहाल्यो, “धत् मर्या खुँ... ।” यस घटनाले रामबहादुरको मुन्टो ड्राइभर सिटको पछाडि ठोकिनुबाट बल्लबल्ल त जोगियो तर उसकी स्वास्नीको पेटको पीडा भने असत्य रूपले नै बद्यो र त्यहाँ पनि ऊ एकपल्ट फेरि अतालिलएर चिच्याई । यसपटक भने रामबहादुरले ड्राइभरसँग नरिसाई सकेन । ड्राइभरले पनि रिसाएरै भन्यो, “देख्नुभएन यो मधिसेले बाटो काटेको ?” कुरा के परेछ भने डिल्लीबजार चारखाल अड्डा जाने बाटोको प्रहरीबुथतिरबाट उत्तरको साइड हुँदै साइकलमाथि दुईतीनवटा टोकरीमा भरिभराउ तरकारी हालेर एउटा व्यापारी पूर्वतिर आउदैथियो कि त्यसै बखत चारखाल अड्डाको पूर्वतिरबाट क्षितिज आवासीय माध्यमिक विद्यालयमा विद्यार्थी पुन्याई आएको एउटा लामो बस डिल्लीबजारको मूलबाटो छुँदा

इवाई पश्चिम मोडियो । अनि त्यो व्यापारीले आफ्नो ज्यान जोगाउन दक्षिण लाग्नुपरेको थियो बीचसङ्क काटदै । त्यस बेला पूर्वतिरबाट आइरहेका सवारीको ख्याल गर्ने उसलाई समय नै रहेन र स्थितिले यो रूप लियो । त्यसबाहेक त्यहाँ अर्को स्थिति पनि के सिर्जना हुन गयो भने बस लामो हुनाको कारण र दक्षिण कालिकास्थानतिरबाट आउने सवारी पनि त्यहाँबाट पश्चिम नै मोडिनुपर्ने हुनाले बसलाई तुलनात्मक त्यो साँगुरो सङ्कमा मोडिने ठाउँ पुगेन । अहिले बस आधी आफू आएको बाटोमा र आधी मूलसङ्कमा थियो । बसडाइभर दक्षिणतिरबाट आएको सवारी ड्राइभरलाई भन्न्यो, “पछाडि हटाऊ म बस मोडछु ।” अर्को सवारी ड्राइभर भन्न्यो, “गल्ती तिम्रो हो, तिम्रो बस हटाऊ ।” तर त्यहाँ न बस पछाडि हटाउन सक्ने स्थिति थियो न त त्यो अर्को सवारीवाला नै आफ्नो स्थिति भएर पनि ढेर चल्न्यो । परिणामस्वरूप अरुहरूलाई अप्छेरो पन्यो । केही पर पश्चिममा रहेको प्रहरीबुथको प्रहरी चाहिँ त्यहाँबाट तमासा हेरिरहेको थियो ।

रामबहादुरकी स्वास्त्रीको पीडा झन्झन् बदून थाल्यो । एक किसिमले ऊ बोल्नै नसक्ने अवस्थामा पुगी । फिनो स्वरले भनी, “पा...नी... ।” रामबहादुरले द्याक्सीको इयालबाट नै नजिकको पसलतिर हेरेर भन्न्यो, “साहूजी, लौन एउटा चिसो फान्टा दिनोस् ।” सुरुमा त पसलेले सुनेको नसुन्नै गन्यो । तर जब रामबहादुरले आफ्नो साथमा बिरामी भएको र उसलाई छोड्नै नहुने अवस्था बतायो अनि गाहो मानीमानी भए पनि ल्याइदियो । रामबहादुरले शिशीसमेतको पैसा तिन्यो र स्वास्त्रीलाई बिस्तारै पाइपबाट फान्टा पिउन आग्रह गन्यो । बोतल चाहिँ आफूले समातेर राख्यो ।

रामबहादुरमा बल्ल एउटा भीनो आशा पलायो यस कारणले कि कालिकास्थानतिरबाट आएका सवारी पश्चिम मोडिने आशा कम भएकाले बिस्तारै-बिस्तारै दक्षिणतिर नै पिठ्यूँ फर्काउदै गए । मोडमा एउटा सानु खाली ठाउँ देखा पन्यो र रामबहादुरले ड्राइभरलाई झटपट त्यो ठाउँ लिन आग्रह गन्यो । अलिकति सङ्कको स्थान, बढी पसलको पेटीलाई नै प्रयोग

गरेर ड्राइभरले ट्याक्सीलाई घुइँतै दक्षिण मोडेर घुइँक्याइहाल्यो । दोहोरो सवारी चल्ने नै सडक भए पनि त्यस समयमा प्रायः सवारीसाधनहरू त्यहाँबाट दक्षिणतिर नै पर्ने कार्यालयतिर जाने र कार्यालय-समय पनि अब त धेरै नै ढलिकसकेकाले ट्याक्सीले कालिकास्थान बाँसघारी हुँदै पुतलीसडकको मूलसडक छुन बेर लागेन । तर पनि त्यहाँबाट दक्षिणतिर लाग्न गति केही धिमा गर्नु स्वाभाविक नै हुन आयो किनकि उत्तर बागबजार लाग्ने पुतलीसडकको चौबाटो र यता पश्चिम भृकुटीमण्डपतिरबाट आउने सवारीहरू झन्डै त्यही मिलेर दक्षिण सिंहदरबारतिर लाग्दथे । यसै बखत रामबहादुरकी स्वास्तीले डराउँदै सुनाई, “लौन... लौन...”

“ओहो !” रामबहादुरले टाउको थियो । ड्राइभरले पनि अगाडिको ऐनाबाट पछाडिका सबै गतिविधि हेरिरहेको थियो र अब बित्यास पर्ने ठानी सिंहदरबारअगाडिको ट्राफिक प्रहरीले उत्तर-दक्षिणको लाइनलाई रोकेर पूर्व-पश्चिम हात दिँदादिँदै अगाडिका सबैलाई ओगटेर ट्याक्सी कुदाइहाल्यो । प्रहरीले सिटी फुक्दै रह्यो उसलाई रोकन, टाढाटाढाबाट समेत आएका विभिन्न स्वरका सवारीका आवाजहरूले काठमाडौंभित्र एक किसिमको कोलाहल पैदा गरे, यी सवारीका धूवाँ र यसबाट उडेको धूलोले सहर पूरै तुवाँलोले ढाकेभै देखियो । केही परका इँटका भट्टाहरू र केही कारखानाहरूले पनि यो स्थिति चर्काउन सहयोग पुऱ्याए, विशाल घरहरूका दायाँ र बायाँका सडकहरू खुम्चिँदै गए, सडकमा माटो बालुवा र इँटका टुक्राहरू छरिँदै रहे, सडककै छेउछेउमा थुप्रिएका असझूऱ्य फोहोरका डड्गुर रासहरूबाट आएको दुर्गन्ध हावामा भिसिएर चारैतिर फैलियो, काठमाडौं असहाय बन्यो र एउटा नयाँ युगको जन्म दिन प्रसवबेदनाले जस्तै छटपटायो । त्यतिन्जेलमा रामबहादुरकी स्वास्ती भएको ट्याक्सीले बबरमहलतिर जाने गोल आकारको त्यो चौबाटोलाई पार गरी दक्षिण थापाथली जाने बाटातिर आफ्ना पाङ्गाहरू गुडाइसकेको थियो ।

आवाज र गति

सन्ते गाउँ छाडेर सहर पस्यो । एकचोटि ऊ र उसकी स्वास्नीलाई नरमाइलो त लाग्यो, यसरी पुस्तौदेखि बसिआएको थलो छोड्नुपर्दा । तर के गरोस् ऊ ? गाउँका मानिस प्रायः सबै सहर नै पसे काम र मामको खोजीमा अनि सुविधाको लोभले । उसका पुहुङ्की भर्ने जो जति विष्ट थिए, उनीहरू पनि सहर नै पसे । सन्तेको आम्दानी सुख्खा भयो । उसले स्वास्नीलाई झन्डै हैंदै सम्भायो, “वाँ सराँ राम्रो काम पाइन्छ भन्दैन् । सडककै पेटीमा बसेर पनि गुजारा गर्न सकिन्छ रे । व्यर्धेको यो बाउबाजेको थलो भनेर किन रुँगिरनु त ? रुँगेर पनि केइ पाइने होइन । बह वइँ सराँ फिलिमिली हेर्लिस् बस्लिस् ।”

सन्तेको कुरामा भुन्टीले चित्त बुझाइ वा बुझाइन थाहा भएन तर तीनेक वर्षजतिको छोरो डोच्याएर र केही पोका-पुन्तुरा बोकेर भने ऊ लोगनेका पछि लागी । सन्तेले चाहिँ आफ्नो सम्पत्तिको नामको सानो हातेकललाई काँधमा हाल्यो । बेलाबेलामा छोरो तोतेबोलीमा सोध्यो, “आमा । काँ जाने ?” ऊ भन्थी, “उः पर, फिलिमिली भको ठाम्मा जाने ।”

फेरि छोरो बाबुलाई सोध्यो, “बा ! काँ जाने ?” बाबु पनि दाहिने हातले दाहिने कुममाथि राखेको कल थाम्दै र देब्रे हातले छोरालाई अप्तेरो गरी उचाल्दै भन्थ्यो, “बाबू, पर फिलिमिली भेको ठाम्मा जाने ।”

सन्ते स्वास्नी र छोरोसैंगै सहर आइपुग्यो । उसको गाउँले भाइ लुरेत पहिले नै सहर पसिसकेको थियो र दुईचार दिन सन्तेले उसैको डेरामा सहारा लियो अनि सहरको भिलिमिली पनि लुरेले उनीहरूलाई देखाइदियो । त्यसको केही दिनपश्चात् लुरेकै सल्लाहअनुसार सन्तेले सडकको पेटीमा एउटा कुनै कपडापसलअगाडि लम्पसार पान्यो हातेकललाई र पाएको काम सुरु गन्यो ।

सुरुमा त सन्तेलाई गाह्रो पन्यो सहरको महेंगी धानेर दैनिक गुजारा गर्न । तर न्याउँन्याउँती जनसङ्ख्याको कारणले केही न केही काम उसले पाई नै रह्यो र भुन्टीलाई पनि काममा लगाउन पायो । पहिलेदेखि सहर पसिसकेको लुरेले पनि उसलाई सहरमा बाँच्न गाउँका भन्दा केही भिन्न तरिकाहरू सिकाइदियो । यी सबै कुराले गर्दा सन्तेको अवस्था अलि-अलि गर्दै ठीक हुँदै आयो र अब त उसले एउटा डेरा पनि लिइसकेको थियो । तर पनि के गरोस् सन्ते ? सडकछेउको चिसो छिँडीको एउटा कोठा । त्यसको एक कुनामा भुन्टी भात पकाउथी र त्यही नै जुठोभाँडो गर्थी । पानी पोख्न-ओर्न र सोरनसारन चाहिँ सडकमै निर्धककसाथ मिल्काउँथी जसरी अरूहरूले मिल्काउँथे । कोठाको एकातिर एउटा सानो खाट हालेको थियो र त्यही नै सन्तेले स्वास्नी र छोरोसमेत तीन जनाको ज्यान अँटाउनुपर्याँ । अनि खाटको सिरानपटि नै उसले सडकबाट देखिने गरी कल राखेको थियो र केही सिउन ल्याएका लुगा-फाटोलाई कालो दलिनमुनिको चिसोले लिउन र रङ्ग प्रायः भृत्किसकेको फोहोर भित्तामा एक-दुइटा हथाङ्गर हाली भुन्डथाएको हुन्थ्यो ।

दिन बित्दै गए । सन्तेको छोरो पनि चार वर्षको लाग्यो । भुन्टी देख्थी, सहरमा आफै छोराको उमेरका र अझ कुनै त त्यसभन्दा पनि कम उमेरका सबैका छोराछोरी स्कूल जान्थे । उनीहरूका 'स्कूल ड्रेस'हरू बेरलाबेरलै रङ्गका हुन्थे र केटा मानिस र केटी मानिसको 'ड्रेस'का 'डिजाइन'हरू पनि फरक-फरक देखिन्थे । उनीहरूका अगाडि छातीको एकापटि छेउमा सानासाना रुमाल वा रुमालका टालाहरू भुन्डिन्थे र सबैका घाँटीमा 'टाई' हल्लिन्थे । अनि मानिसभन्दा ठूलो किताब-कापीको भोलाले

डँडालनु कुप्च्याउदै, एउटा हातमा 'टिफिन क्यारियर' र अर्को हातमा पानीको 'तुम्लेट' हल्लाउदै ती केटाकेटी हिँडिरहेका हुन्थे भने कसैका केटाकेटीका यी सामानलाई घरका संरक्षकहरूले बोकिदिएर हिँडेका पनि देखिन्थे । यसबीच सहर, सडकमा अर्को एउटा दृश्य के पनि देखिन्थ्यो भने स्कूल जाने वानी परिसकेका केटाकेटीहरू खुरुखुरु जान्थे भने भर्खर जान थालेकाहरू कसैलाई संरक्षकहरूले फकाउदै, कसैलाई रवाउदै र धिसाईं लगेका पनि हुन्थे । त्यस बखत ती केटाकेटीको राल-सिंगान चिउँडोबाट भरेर छातीसम्म पनि आइपुग्यो । यसरी यी विभिन्न आकृति र परिस्थितिका केटाकेटीहरू जब घरबाट स्कूल जान निस्किन लाग्थे, बाबु-आमाका अनुहार खुसीले चम्किन्थे र इयालबाट वा ढोकामा उभिएर हात हल्लाउदै बारम्बार भनिरहन्थे, "बाबू ! टाटा ! बाइ ! बाइ !" अनि छोराछोरी पनि उताबाट उसैगरी तोते बोलीले भन्थे, "ताता दयादी, ताता ममी !" ती बाबु-आमाका छाती त्यस बखत गर्वले एक बित्ता माथि उद्धे ।

एक दिन होइन दुई दिन होइन, सधैं नै भुन्टीले यी सब दृश्यहरू देख्दादेख्दै उसको मनमा पनि छोरालाई स्कूल पठाउने इच्छा जागृत भएर आयो र एक दिन उसले सन्तेसँग भनी, "हाम्रा छोरालाई पनि इस्कुल पठाउन पाए हुने ।"

"आ... किन पठाउनपन्यो इस्कूलाँ ? अब अलि-अलि गर्दै हाम्रै काम सिक्छ भइहाल्यो नि", सन्तेले सहज प्रत्युत्तर दियो । तर भुन्टीलाई उसको कुराले चित्त बुझेन । ऊ दिनदिनै टोलछिमेकका स्कूल जाने तिनै केटाकेटीहरूलाई हेर्थी र आफूले पनि त्यसरी नै छोरालाई हात हल्लाएर विदा दिन चाहन्थी । अनि अर्को एक दिन फेरि लोग्नेसँग आफ्नो त्यो चाहना प्रस्त नभनीकन अङ्कै किसिमले कुरो उकाई, "होइन याँ सराँ सबैले केटाकेटी इस्कुलाँ पठाउँदा ताता र बाइबाइ भन्छन् नि, के भनेको होला त्यो ?"

यसमा पनि सन्तेले टाउको दुखाउने चेष्टा गरेन र सहज नै जवाफ दियो, "होला नि क्यै, कल्ले बुझिराखोस् यी गाईखाने कुरा ।"

"त्यसैले त भनेको, आफूले नजाने पनि छोरालाई अङ्ग्रेजी पढाउनपन्यो भनेर", भुन्टीले मौका छोपिहाली र छोरालाई स्कूल पठाउन जिही गरी ।

स्वास्नीको जिद्दीमा सन्ते एकछिन घोरियो र भन्यो, "खोइ काँ पठाउने इस्कुलाँ ? इस्कुल पनि थरीथरीका हुन्छन् भन्छन् याँ सराँ । हाम्रा वाँ गाउँमा ता एउटै इस्कुल थियो । सबै त्यै इस्कुलाँ पढ्ये ।"

"बुझुला नि याँ बल्लापल्ला घराँ, कुन इस्कुलाँ पढाउने भनेर", लोगनेको कुरामा भुन्टीले केही प्रसन्नता प्रकट गर्दै सुनाई ।

"हुन्छ", सन्तेले मञ्जुरी दियो ।

बेलुका साबिकभै सन्तेको कल चल्न थाल्यो— घररर... घर... घर..., खटटट... खट... खट... । अहिले सम्ममा उसले पुखौली हातेकल बेचेर त्यसमा अरू पैसा थपी एउटा खुट्टेकल पनि लिइसकेको थियो जसका कारणले कोठा अहिले भन् साँगुरो बनेको थियो । हाते-कल बेच्ने बेलामा भुन्टीले सुनाई, "किन बेच्नु यो बाजेको पालाको कल ? फेरि घराँ भेको सामान बेच्दा अलच्छिन पनि लाग्छ भन्छन् ।"

"के गर्नु त नबेचेर ? अब सराँ याँ काम बढेपछि यै हातेकलले भ्याइन्न त ? फेरि खुट्टेकल किन्न तेरो माइतीले दाइजो दिएको छ र यो कल नबेचौ ?" सन्तेले रिसाएँभै गरी जबाफ दियो, "याँ सराँ आर पनि यै चालीस वर्ष पुरानो कल के चलाइरहनु त ?"

सन्तेको यस प्रकारको जबाफमा भुन्टी चुप लागेर बसिरही र अहिले पनि लोग्ने फेरि रिसाउने हो कि भनेर सोची । छोरो बाबुको कल चलाउदै खेलिरहेको थियो ।

"बुझिस् त, छोरो पढाउने इस्कुल ?" यस प्रश्नले भुन्टीको हौसला बढ्यो । सुनाई, "बोरिङ इस्कुलाँ पढाउनुपर्छ रे ।"

"होइन, यो बोरिङ इस्कुल भनेको धेरै पैसा लाग्छ होइन र ?" कलमा कमिजको कलर मिलाउदै सन्तेले सोध्यो ।

"आ लागेर के भो त ? छोराले एकदमै अङ्ग्रेजी बोल्न सक्छ रे । कस्तो राम्रो हुन्छ रे । यै बोरिङ इस्कुलाँ पढ्ने मान्छे मात्र ठूलठूला मान्छे बन्छन् रे ।"

"कोसँग सोधेकी ?" सन्तेले यसपटक फेरि घररर... कल चलाउदै नै सोध्यो ।

भुन्टीले भनी, "हाम्रो पल्ला घरकी ज्यापुनी दिदीसँग । घरमा आपछि उनको छोरो कस्तो-कस्तो अड्गेजी गीत गाउँछ रे । छकै पार्छ रे भन्या बाउ-आमालाई !"

"बोरिड इस्कुलाँवायेक सरकारको इस्कुलाँ पढाए हुन ?" सन्तेले सोध्यो, "त्याँ फिस पनि लाग्दैन रे, पोस्तक पनि किन्नुपैदैन रे भनेको सुन्छु म ।"

अनि भुन्टीले सुनेको कुरा लोग्नेलाई सुनाउँदै प्रतिवाद गरी, "त्याँ पढ्या केटाकेटी काम लाग्दैनन रे, अड्गेजी बोल्नै आउन्न रे । वाँ भने अड्गेजी पढाउनु, वाँ भने अड्गेजी बोल्नै नआउनु ? त्यस्तो पनि पढाउनु ? फेरि सुन्यौ कालेको वा ?" भुन्टीले परिलाउँदै भनी, "याँ सराँ त बोरिड इस्कुलाँ नपढाए हेप्चन् रे टोलघ्यिमेकमा । त्यो पनि होस पुच्याउनुपर्छ । के गर्नु ? गाउँ छोडेर सराँ पसिहालियो ।"

सन्तेले महसुसीको भावमा भन्यो, "हो हुनता... गाउँ छोडेर याँ मुगलानमा आजस्तो भेको छ । मुगलान्याहरूको के हेपाइ खाएर वस्तु त ?"

सन्तेले छोरालाई अड्गेजी माध्यमबाट पढाइने भनेको स्कूलमा भर्ना गरेको दिन बेलुका घरमा निकै चिनित देखियो । भुन्टीले सोधी, "के भो ? अन्वार अँदधारो लायौ नि ?"

"भर्ना गर्न नै यत्रो पैसा लाग्दो रेछ । था नै थेन", सन्तेले सुनायो ।

"कति लाग्यो र ?" भुन्टीको अर्को प्रश्नमा सन्तेले झोकाएर भन्यो, "चार-पाँच मैनादेखि जोगार राखेको पैसा सबै सिदद्यो ।"

"अब सुख-दुःख त सहनैपन्थ्यो नि जोरीपारीको अगाडि", भुन्टीले छोराको गाला सुमसुम्याउँदै माया गरी, "अब कालेले अड्गेजी पढ्ने हगि ? बोरिड जाने बेला 'ताता र बाइबाइ' भन्ने हगि ?" यस बखत काले आमाको चिउँडो समातेर खिस्स हाँस्यो ।

काले स्कूल जान थाल्यो । भुन्टी छोराको स्कूले पोशाक लगाइदिन्थी तर टाइ बाँधिदिन भने उसलाई आउदैनथियो । सन्तेलाई भन्यी, "लौ कालेको बा, यो टाई हो कि साई हो बाँधिदचौ तिम्ले नै ।"

"खोइ मलाई पनि के आउँथ्यो । बाउले बाँदे न बाजेले बाँदि यस्तो टालो", ऊ भन्थ्यो र छोराको टाई बाँधिदिन्थ्यो । जुन कुरा उसले पनि

छिमेकी ज्यापू दाइसँग सिकेको थियो । यसरी सन्ते जब छोरालाई टाई बाँधिदिन लाग्ध्यो, एकटकले उसको अनुहारमा हेरिरहन्थ्यो र पछि गालामा म्वाइँ खादै मायासाथ भन्थ्यो, “काले ! खुब अझ्येजी पढ़ है मोरा ?” काले पनि दुवै हातले बावुको अनुहारभरि हात फेर्दै तोतेबोलीमा भन्थ्यो, “हाम्लाई त कस्तो-कस्तो गीत सिकाउँछ इस्कुलमा बाबै !”

“एउटा गाइदै त बा”, भुन्टी अनुहारमा चमक ल्याउँदै भन्थी ।

“नाइँ, भन्दिनैं के...,” छोरो फुर्किन्थ्यो ।

सन्ते छोरालाई उकास्थ्यो, “भन्दे भन्दे तेरी आमालाई । एउटा चकलेट दिउँला ।”

“पैले लेउन त अनि भन्दू”, छोरोको आग्रहमा सन्ते उसलाई भनेर हिजोदेखि खल्तीमा हालिराखेको चकलेट दिन्थ्यो । काले खुशी भएर चकलेट मुखमा हाल्दै र आफ्नो तोतेबोलीलाई चकलेटको स्वादमा अझ लरबन्याउँदै स्कूलमा सिकाएको पाराले हात र जिउ हल्लाउँदै सुनाउँथ्यो, “बाबा ब्ल्याक सिप ह्याभ यु एनि बुल ?

यस सर । यस सर । श्री व्याग फुल,

वन फर माइ मास्टर, वन फर डेम, वन् फर दि लिटिल ब्वाय, हू लिभ्स नेक्स्ट लेन ।”

“ओहो । कस्तो खरर भन्यो ए कालेको बा । बुझ्यौ तिम्ले यल्ले भनेको सबै ?” भुन्टी दड्गदास पर्दै लोरनेसँग सोध्यी । सन्ते जबाफ दिन्थ्यो, “के बुझ्नु आफूले ? कालो अक्षर भैसी बराबरजस्तो छ ।”

“लौ मोराले त बाउलाई नै जित्यो ए ।” भुन्टी खितिति हाँस्थी ।

काले पिठचूँमा झोला बोक्थ्यो, एउटा हातमा ‘टिफिन क्यारियर’ समाउँथ्यो र अर्को हातमा पानीको ‘तुम्लेट’ हल्लाउँदै घरबाट निस्कन्थ्यो । उसको पोसाकका अगाडि छातीमा देवेपट्टि एउटां सानु रुमाल भुन्डिएको पनि हुन्थ्यो । कहिले सन्ते उसलाई स्कूल पुन्याउन जान्थ्यो त भुन्टी धेरै परसम्म छोरालाई हेरेर टाटा र बाइबाइ भन्दै हात हल्लाइरहन्थी । कहिले भुन्टी पुन्याउन जान्थी त सन्ते त्यसै गर्दथ्यो ।

कहिलेकाही सन्ते र भुन्टी छोराको भविष्यमाथि आशा प्रकट गर्दै कुरा गर्दै । सन्ते भुन्टीसँग भन्थ्यो, "बुफिस् कालेकी आमा । हाम्रा गाउँका माइला पण्डितका छोरा गाउँको त्यस्तो इस्कुलाँ पढेर त ऐले सचिव कि के छन् । हाम्रो छोरो त बोरिङ इस्कुलाँ पढ्छ ।"

"हो त नि !" भुन्टी सही धाप्दै गर्वको भावमा बोल्थी ।

काले जब स्कूलबाट फर्किन्थ्यो, उसको बाबु कल चलाइरहेको हुन्थ्यो— घररर... घर... घर... खटटट... खट... खट... । उसकी आमा चाहिँ कमिजमा टाँक हालिरहेकी हुन्थी वा ब्लाउजमा हुप लगाइरहेकी हुन्थी ।

"आइस् त काले पढेर ?" सन्ते कलको आवाजसँगै छोरालाई सोध्य्यो ।

"आएँ", छोरो सहज प्रत्युत्तर दिन्थ्यो ।

"कोसँग आइस् ?" आमाको प्रश्नमा "ज्यापुनी दिदीको छोरासँग" भनी काले जवाफ दिन्थ्यो र झोलालाई पयात्त एकातिरको चिसो भुइँमा मिल्काउँदै आमासँग खाजा मार्थ्यो । भुन्टी बिहानको भात खान उसलाई अडाउँथी । तर काले त्यो भात खान्नै भनेर हुन्थ्यो र स्कूलमा पनि अरू साथीहरूले के-के कुरा खाजा खाएका, आफ्नो चाहिँ सधै चिनी र चिउरा मात्र भएको कुरा सुनाउँथ्यो । बाबु-आमा आश्वासन दिन्थे, "ल ल भोलि लैजालास् तैले भनेको कुरा ।" काले रुदै भन्थ्यो, "जैले पनि भोलिभोलि भनेर हुन्छ ?"

काले अर्धस्वाइका अवस्थामा नै झोलाबाट आफ्ना किताब-कापीहरू भिक्थ्यो र कहिले केही खोजेकै गर्थ्यो त कहिले केही पढन खोजेकै, लेखन खोजेकै पनि गर्थ्यो तर ऊ केही गर्दैनथ्यो र केवल सुँकसुँक गरी सीसाकलम ताढ्ही-ताढ्ही टुप्पो भाँचिरहन्थ्यो । त्यो दिन जब दुवै बाबु-आमा मिलेर येनकेन उसलाई फकाउँथे, काले फेरि अर्को निहुँ खोज्दै भन्थ्यो, "काँ बसेर पढ्ने ? पढ्ने ठामै छैन ।"

"आन यै खाटमा बसेर पढ्", बाबु उसलाई खाटमा डाक्थ्यो । तर काले मान्दैनथ्यो र भन्थ्यो, "नाइँ त्याँ, पढ्ने ठामै छैन ।"

"किन छैन ? आन त आ", सन्ते फेरि छोरालाई डाक्थ्यो र त्यही खाटको एकातिर बसेकी भुन्टीलाई "ए ! कालेकी आमा ! तँ पनि अली यता

सर्दे त", भन्दै खाटमा आफू पनि यस्सो जीउ मात्रै बझाउन खोज्यो तर खासै भने उसले ठाउँ छोडन सबैनथियो । कारण, उसले त्यही ठाउँमा मात्र वसेर चलाउन हुने गरी कल राखेको थियो र अन्यत्र कुनै ठाउँ थिएन । कहिलेकाही काले अनभिज्ञतामै बाबुलाई कुनै कुरा देखाएर सोध्यो, "बा, यो के भनेको ?"

"जानेको छैन मोरा मैले," भन्दै सन्ते कल चलाएको चलायै गर्थ्यो— घरर... घर... घर... खटटट... खट... खट... । भुन्टी छोराको टाउको मुसाँदै भन्थी, "लौ बोरिड इस्कुलाँ पढेको छोराले त कति अझ्गेजी पढेछ, हाम्लाई पनि नआउने हगि ।" छोरो खिस्स हाँस्यो । त्यसपछि "ए काले । उः त्यो कपडा ले त" भनेर बाबु अहाउँथ्यो, कहिले आमा "ए काले । त्यो धागो ले त", भनेर अर्को काम अहाउँथी । काले त्यस्तै काममा व्यस्त रहन्थ्यो । कहिलेकाही गएर काले सन्तेसँग "बा । यो के ? बा । उः के ?" भनेर कलको कुनै न कुनै भागलाई समात्न पुरदै सोध्यो भने कहिले बाबुले कलमा खुट्टा चलाएको हेरिरहन्थ्यो घरर... घर... घर... खटटट... खट... खट... । हेर्दाहेँ उसलाई त्यो काम गरूँ-गरूँ लाग्यो र बाबुसँग भन्थ्यो, "बा । म त्यो चलाउँछु, ल्यौन ?" सन्ते कहिले "ला त ला ।" भनेर कलको पाड्ग्रा घुमाउन दिन्थ्यो भने कहिले पाड्ग्रा र कपडाको धरलाई आफूले थामेर प्याडलमा उभ्याई प्याडल चाल्न सिकाउँथ्यो । तर जब काले धेरै वेरसम्म बाबुलाई काममा अलमल गराउन खोज्यो, ऊ छोरालाई गालीभै गर्थ्यो, "जा । जा । मोरा पढन जा ।" यसैमा कालेले निहुँ पाइहाल्यो र हन्थ्यो अनि आमाको गुहार माग्यो । भुन्टी भन्थी, "देऊन त एकचोटि चलाउन ।"

काले जब सुत्थ्यो, कलको आवाज उसको कानमा आइरहन्थ्यो— घरर... घर... घर..., खटटट... खट... खट... अथवा ऊ आमाले सियोमा धागो उनेको दृश्य हेँ सोध्यो, "आमा । त्यो के गरेको ?"

"सियोमा धागो उनेको", भन्ने आमाको जबाफमा ऊ फेरि प्रश्न गर्थ्यो, "किन उनेको त सियोमा धागो ?"

"लुगा सिउन नि, देख्दैनस् ?" भुन्टी भन्थी ।

"लेउ न त म लुगा सिउँछु", काले सुत्न छोडेर जुरुकक उद्दै भन्थ्यो । भुन्टी हाँस्दै लोगनेलाई सुनाउँथी, "सुन्यौ कालेका बा ? यो मोरो लुगा सिउने रे ।"

"देन त दे, के गर्दो रेछ", सन्ते भन्थ्यो ।

केही बेरपछि काले निदाउन त निदाउँथ्यो तर भोलिपलट उठेपछि ऊ बाबुलाई सोध्यो, "बा । बा । तिम्ले मलाई सानु कल ल्याइदेको हो ?"

"के कुरा गर्द्ध यो ? कैले ल्याइदे तेरो बाउले तँलाई कल ?" भुन्टी छबक पर्दै प्रश्न गर्थी । काले भन्थ्यो, "अँ... कस्तो राम्रो कल हिजो बाले हाम्लाई ल्याको । अनि मैले त्यसै कलले लुगा स्येको होइन ?"

"होइन होइन, पद् मोरा, सपना देखिस् होला", सन्ते हाँस्दै भन्थ्यो तर कालेलाई सपना के हो बिपना के हो थाहा हुँदैनथियो र कहिले किताब पलटाएको जस्तै गर्दै त कहिले लेखेको जस्तो गर्दै फेरि कलको त्यही आवाजमा उसको मन तानिन्थ्यो घररर... घर... घर..., खटटट... खट... खट... ।

दिन बित्दै गए । काले स्कूल जान्थ्यो-आउँथ्यो, बाबु-आमा त्यसैमा रमाइरहे । ऊं स्कूलमा के पद्धयो, के पढाइन्थ्यो, घरमा के गर्थ्यो, के गर्दैनथियो उनीहरूलाई थाहा भएन । उनीहरूलाई यति चाहिँ अवश्य थाहा थियो कि कालेको किताब राख्ने भोलाको भार बढौदै गयो, बिलको रकम बढौदै आयो र छोराको माग पनि चर्को भयो तर त्यसका तुलनामा सन्तेको आम्दानी बढन सकेन । त्यसैबीच एक दिन कल चलाउँदा-चलाउँदै सन्ते त्यसै थामियो र "ऐय्या बाबा" भन्दै दुवै हातले थामेर कम्मर मरकक मर्कायो ।

"के भो, थाक्यौ ?" भुन्टीले सोधी ।

"अँ... धेरै थाकें", सन्तेले भन्यो र सोध्यो, "खोइ काले आइपुगेन ?"

"आउँदै होला", उसले भनी र सुनाई, "होइन ए, कालेका बा । तीन-तीन वर्ष पढिसक्यो, तीन किलाँस पास गरेर चार किलाँस जाने जाँच होइन भन्या यो ?"

सन्तेले भोक्काएर भन्यो, "खोइ आफ्नू विचार त पुग्नुपर्ने हो जस्तो लाग्छ । यो बोरिड इस्कुल भनेको त के रेछ के रेछ ? एक किलाँस पुग्न

पनि दुई वर्ष, तीन वर्ष लाग्ने रेछ । सरकारको इस्कुलाँ राखूँ भन्या मानिनस् ।"

"आ... सराँ आपछि सरकै काम गर्नुपर्दै । जोरीपारीको अगाडि आफू तल पनि त पर्नु भएन नि ।" भुन्टीको कुरामा सन्तेले निस्तेजसाथ भन्यो, "जति मेनत गरे पनि त्यै छोराको पोस्तक, कापी, सीसाकलम र फिसमै गयो । तेरो आडमा क्यै नयाँ लुगा पनि हालिदन सकिनै । उसले पनि के गर्द्दै, के पढ्दछ था छैन । आज उसको जाँच खुल्ने अरे भनेर गेको छ, अब पो एक किलाँसमा जान्छ ऊ ।"

"त्यति पनि थाहापाउदैनौ तिमी छोराले के पढ्द्यो भनेर ?" भुन्टीले बीचैमा कुरा काटेर जिस्क्याएको पारामा भनी र सुनाई, "अब गीत पनि नयाँ-नयाँ भन्छ । बान्, टो, थिरी, फोरी कतिसम्म हो वाँ लै भन्छ । तिमी पो बुझ्दैनौ । दिरि ए टिरि (देयर इज ए ट्रि), हराज एव्याढ (हियर इज ए वर्ड) भनेर भन्छ । मलाई त कण्ठ आइसक्यो । तिमी बाउ भेर पनि त्यति नआउने ?" भुन्टी खितिति हाँसी ।

यसै बखत काले एउटा कागत हल्लाउदै घरभित्र पस्यो र हाँस्दै सुनायो, "बा ! यी हास्त्रो रिजल्ट भो बाबै ।"

"के भइस् ? पास भइस् मोरा ?" आमा चाहिँले खुसी हुँदै कागज हातमा लिई र त्यसमा हेरी । त्यहाँ चार-पाँच ठाउँमा रातो मसीले गोलो-गोलो चिट्ठन लागेको थियो । कागतको तल दाहिनेपट्टि पनि रातै अक्षरले केही लेखेको देखिन्थ्यो । भुन्टीले थाहा पाउन सकिन छोरो पास भयो कि फेल भयो भनेर र लोरनेलाई कागज दिँदै भनी, "ए ! हेर-हेर कालेको बा, यो के भो ?"

सन्ते कागज हातमा लिनेबितिकै एकैसासमा आत्तिएर बोल्यो, "लौ जा ! मोरो त फेल भेद्य !" अनि छोरालाई गाली गन्यो, "किन फेल भैस् ए मोरा ?"

"मलाई के था ?" छोराले बिनाडर बालसुलभ तालले नै हाँसेर जबाफ दियो । छोराको यस प्रकारको जबाफमा सन्तेको ब्रह्माण्ड रन्धनायो र बसेको ठाउँबाट जुरुक्क उठेर "अभ के था भन्ने तँ ? किन फेल भैस् लौ

भन् ? किन फेल भैस् ए मोरा ?" भन्दै धमाधम कुट्टन लाग्यो, काले हूँदै रह्यो... हूँदै रह्यो... र उसको रुवाइ त्यता कतै हावामा रुमल्लिएर विलायो । सन्तेको खुद्दा जोडले फेरि कलको प्याडलमा हल्लिन लाग्यो घररर... घर... घर... खटटट... खट... खट... ।

रचनाकाल : २०४९ भाद्र १८

भारत्यको खोजी

ऊ हिजोदेखि त्यो बाटो नापिरहेको थियो उहाँदेखि त्यहाँसम्म र त्यहाँदेखि उहाँसम्म । उसका आँखा एकटकले बाटोमा गाडिइरहेका थिए र कतै कुनै एउटा खैरो वा सेतो वस्तु जे देखे पनि उसको मन ढक्क फुलिहाल्यो त्यही हो कि भनेर र जब नजिक पुग्यो वा त्यसलाई हातले टिष्यो त्यो, त्यो चीज हुन्न थियो जसका लागि ऊ यति तल्लीन भएर खोजी गरिरहेको थियो ।

मैले मेरै घरको झ्यालबाट उसका यी सबै क्रियाकलापलाई देखिरहेको थिएँ र मनमा यो पनि सोचेको थिएँ कि उसको कुनै मूल्यवान् सामान हराएको हुनुपर्छ र त ऊ त्यसको खोजिमा यति व्यस्त छ । एक मन त लाग्यो— गएर उसको सामान खोजनमा म पनि मदत गरिदिऊँ । फेरि अर्को मनले भन्यो— थाहा छैन ऊ मानिस कस्तो खालको छ र के भनीटोपल्ने हो फेरि । तर पनि उसको जुन स्थितिमा मैले अडकल काटिरहेको थिएँ, त्यस स्थितिमा उसले जे भने पनि गएर मदत गरिदिने नै विचार गरें र त्यहाँ पुगें । ऊ सामान खोजनमा नै ध्यानमर्गन थियो । सोधें, “तपाईंको के हरायो ?” तर उसले मेरो प्रश्न सुनेन वा सुनेर पनि जबाफ दिएन, थाहा भएन । फेरि दुई-चार पाइला ऊसँगसँगै हिँडेपछि भनें, “भन्नोस्न, तपाईंको के हरायो ? म पनि खोजनमा मदत गरिदिन्छु ।”

“भारय”, उसले मतर्फ नहेरीकन नै जबाफ दियो । मैले कुरो बुझन सकिनैं र भनें, “के भन्नुभएको तपाईंले ? मैले बुझन सकिनैं ।”

“हो । म मेरो भारय खोजदैछु यो बाटोमा”, उसले यसपटक मेरो अनुहारतिर हेरेर खिन्न हाँसो हाँस्यो ।

“भारय ? यो बाटोमा ? के भन्ध यो मानिस ? पक्कै दिमाग खुस्कियो होला यसको,” मैले मनमनै यही सोचे पनि त्यस भावलाई दबाउदै भनें, “कसरी तपाईं यो बाटोमा आफ्नो भारय खोज्दै हुनुहुन्ध ? कहाँ हुन्ध बाटोमा भारय ? भारय त आफ्नो मिहिनेत र परिश्रममा पो हुन्ध ।”

बाटोको छेउछाउतिर आँखा दौडाइरहेर नै उसले सुनायो, “त्यो त मलाई पनि थाहा छ । तर अहिलेको अवस्थामा मेरो भारयनिर्माण यही बाटोले गर्दै । सायद तपाईं यो कुरा बुझन सबनुहुन्नहोला ।”

“हो । सकिनैं”, मैले स्वीकृति जनाएँ । उसले अलि जोसिएर भन्यो, “अन्यत्र भन्नुहुन्ध भने मैले मेरो भारयलाई कहाँ खोजिनैं ? मेरो योग्यतामा खोजिनैं कि ? मेरो परिश्रमप्रतिको आस्थामा खोजिनैं कि ? मेरो इमान र कर्तव्यबोधमा खोजिनैं कि ? कहाँ खोजिनैं ? यही भारयको खोजीमा त मैले विगतका तीन दशक बिताएँ ।”

उसले यति भनिसकेपछि म उसको भावनात्मक सामीप्यमा आएजस्तो लाग्यो र अरू कुरा सोधन त्यति गाह्रो भएन । प्रस्त जबाफको अपेक्षा राष्ट्रै सोधें, “अब मलाई प्रस्त भन्नोस् त, यो बाटो र तपाईंको भारयसँग के सम्बन्ध छ ?”

“निकै ठूलो सम्बन्ध छ”, उसले सुनायो, “यही नै त बाटो हो जहाँ ती नेता बिहान बिहान टहल्न हिँद्धन् । यही एकलासको बाटो भएर त मलाई मेरो भारय खोज्न सहज भयो ताकि अरूको भन्दा अगाडि मैले मेरो भारय यहाँ पाऊँ ।”

“कुन नेता ?” मेरो सोधाइमा उसले नाम भनिदियो, मैले सही थापें, “हो ! त्यो त मैले पनि देखेको छु । धेरै समय भयो नेता यही एकलासको बाटोमा बिहान-बिहान स्वच्छ हावा लिन टहलिरहन्धन् ।”

तर भेद अझै खुल्न सकेन। मैले यसपटक अलि जोड दिएर भने, “भन्नोस्‌न त यो बाटो, नेता र तपाईंको भाग्यसँग के सम्बन्ध छ? नेतालाई भेटने हो भने बिहान-बिहान आएर यही बाटो कुर्नुपर्द्ध र पछिपछि लाग्नुपर्द्ध। होइन भने केको हो यो खोजाइ?”

यस बखत चाहिँ उसले अलि झर्केर भन्यो, “भैगो कृपया अहिले तपाईं जानोस्‌ र मलाई मेरो भाग्यको खोजी गर्न दिनोस्‌। यदि मैले मेरो भाग्य फेला पारें भने म तपाईंलाई भन्न आफै आउनेछु। वरु मलाई तपाईंको नाम र ठेगाना भनेर जानोस्‌ र मप्रति तपाईंको यस सद्भावनाप्रति धन्यवाद पनि लिनोस्‌।”

मैले उसलाई मनमनै अर्धपागलको संज्ञा दिएँ तापनि उसको भेद जान्नका लागि मनको कौतूहललाई भने दबाउन सकिनँ। अनि उसले मलाई यी सबै रहस्य भन्न आउला भनी विश्वास नगर्दा-नगर्दै पनि आफ्नो नाम भनिदिएँ र घर पनि त्यही बाटाका छेउमा भएकोले ठाउँ देखाइदिएँ। उसले एकपटक फेरि मलाई धन्यवाद दियो र त्यही बाटाका छेउद्धाउमा रुमल्लिई वरपर, जताततै आफ्ना आँखाहरू बिच्छथाउन थाल्यो। म आफ्नो बाटो लागें।

घर पुगेपछि पनि मैले ऊबारे नसोचिरहन सकिनँ। मैले सोचिरहें- बाटो, नेता, भाग्य; कसरी सामञ्जस्य गरूँ म यी तीन कुराहरू? ‘ओहो।’ निधारमा हात नराखी बस्न सकिनँ। त्यसै बखत रेडियोबाट अधिल्लै दिनदेखि दिइराखेको एउटा विज्ञापन फेरि पनि मेरो कानमा पर्न गयो। विज्ञापन यस्तो थियो— हराएको सूचना। खैरो ‘बडी’ मा सेतो टाउको भएको र एकातिर ‘लिड’ र अर्कातिर नीब भइ दुवैतिरबाट लेख्न हुने विशेषता भएको मूल्यवान् पार्कर कलम एक... देखि... सम्मको बाटोमा हराएको छ। पाउनुहुने महानुभावले कृपया निम्नठेगानामा बुझाइदिनुभएमा धन्यवादसहित उचित पुरस्कार दिने थिएँ। फोन नं..., ठेगाना..., जुन फोन नम्बर र ठेगाना तिनै नेताको थियो र उनको कलम हराएको ठाउँको सिमाना पनि त्यही बाटो थियो जहाँ ऊ आफ्नो भाग्य खोजिरहेको थियो।

यस विज्ञापनले ऊप्रतिको मेरो कौतूहल भन् बढ्न थाल्यो यस कारणले कि उसले त्यो बाटोमा आफ्नो भाग्य पाउन खोज्नुको मतलब त्यही

कलम पाउनु त थिएन ? र त्यो कलम पाएपछि पनि उसले आफ्नो भाग्य कसरी, कुन रूपमा प्राप्त गर्न सक्यो ? मेरा लागि भन् रहस्यको विषय बन्यो । अनि त यही रहस्योद्घाटनका लागि पनि मैले उसलाई इयालबाट हेँदै रहें कतै देखिन्छ कि भनेर । तर त्यसपछि न ऊ देखियो न त मलाई उसको भाग्यबारे भन्न नै आयो । यसबाट यो कुरा प्रस्त थियो कि उसले भाग्य पाउन सकेन र मलाई भन्न पनि आएन ।

धेरै दिन बिते । मैले उसको सम्झना प्रायः हराइसकेको थिएँ । तर अकस्मात् एक दिन कतै बाटोमा मैले उसलाई भेटे । भेटनासाथ उसले मलाई नमस्कार गर्न्यो र भन्यो, “माफ गर्नुहोला, म तपाईंकहाँ आउन सकिनै ।”

“त्यो त मैले यही ठानेको थिएँ कि तपाईंले भाग्य पाउन सक्नुभएन र त मकहाँ आउनुभएन,” मैले भनें, “तर तपाईंले बेठाउँमा आफ्नो भाग्य खोज्नुभयो, दुःख लाग्यो ।”

“होइन, तपाईंले गल्ती कुरा गर्नुभयो,” उसले मेरो कुरा काट्यो, “दुःख त मलाई यस कुरामा लाग्यो कि मैले ठीक ठाउँमा नै आफ्नो भाग्य खोज्न थालें ।”

“अर्थात् म अलि प्रस्तिइनै कि ?” भन्ने मेरो वाक्यमा उसले यसरी प्रस्तथायो, “मैले सोचे थें भाग्यको निर्माण आफैने व्यक्तिगत गुण र क्षमताले गर्दछ र विगतका दिनहरू पनि मेरो यही सोचाइले लम्बिदै गए मात्र, उपलब्धि भने केही हुन सकेन । तर अहिले आएर परिस्थिति र सत्यलाई मैले बुझ्न थालेको छु । भाग्यनिर्माणमा मानिसको आफ्नो व्यक्तिगत गुण र क्षमताबाहेक अरू कुराले पनि भूमिका खेलदछन् र यिनै कुरासँग सम्झौता गर्न म आज बाध्य भएको छु । तीमध्ये यो चिनजानको माध्यम पनि एउटा हो जसका लागि मैले उपयुक्त मौका पाइरहेको थिइनै र म त्यो मौका खोज्दैथिएँ आफ्नो इमानदारी कामबाट नै ।”

“अपसोच छ । तपाईंले त्यो मौका पाउनुभएन ।”

“होइन, त्यसमा पनि अपसोच छैन,” उसले मेरा सहानुभूतिका शब्दलाई फेरि यसरी काट्यो, “अपसोच त यस कुरामा छ कि मैले मौका पाएर पनि पाउन सकिनै ।”

“कसरी ?”

उसले यसरी उत्तर दियो, “मैले कलम त्यसै बेला पाएँ जब तपाईं मवाट छुट्टिनुभयो । त्यो तिनै नेताको त्यही कलम थियो जुन अरूको र अर्काको हुनै सक्दैनथियो ।”

“अनि त्यसपछि के भयो त ?” मैले एकदमै कौतूहलपूर्ण रूपमा सोधें । उसले भन्यो, “जे हुनु थियो र भइआएको थियो, त्यही भयो । म कल्पना र आशाका अनेक तारतम्यहरू बुन्दै तत्काल नेताको बासस्थान पुगें । पहिले त कोठाको बाहिरै उपस्थित उनको पि.ए.ले मलाई भित्र जानै दिएन ‘अरू मानिस छन्’ भनेर । तर मैले जब ऊसँग अनेक बिन्ती गर्दै ‘अति जरूरी काम छ’ भनेर बताएँ, त्यसपछि मात्र भित्र जान दियो ।”

“तपाईंले कलम पाएको कुरा पि. ए. लाई भन्नुभएन त ?”

“भनिनँ । नत्र ऊ आफैले नेताबाट जस लिई मलाई बाहिरैबाट फर्काइदिन सक्थ्यो । तर म यो कुरा चाहैदैनथें । म त राम्रो भाग्यको खोजीमा थिएँ कि नेतालाई मैले मेरै मुखबाट सुनाउँदा र आफैनै हातले उनको हातमा कलम दिँदा उनी मसँग बढी खुसी होलान्”, उसले यथार्थ कुरा सुनायो ।

“अनि के भयो त ?” मेरो उत्सुकता बढै गयो । उसले भन्दै गयो, “अनि मभित्र पसें । नेतालाई नमस्कार गरें र आफ्नो नाम र ठेगाना बताउदै कलम पाएको कुरा सुनाएँ । नेता पनि खुसी भएका जस्ता देखिए, मसँग कलम मागे, हातमा लिए र धेरै बेर कलमलाई घुमाई-घुमाई हेरिराखे ।”

“हजुरकै होइन त हजुर यो कलम ?” मैले खुसी प्रकट गर्दै सोधें । नेताले ओठमा एउटा व्यङ्गयय खालको मधुर हाँसो ल्याएर पहिले वरपरका ती आफ्ना मानिसहरूलाई हेरे । अनि त्यसपछि विस्तारै कोटको भित्री खल्तीबाट अर्को त्यही दुरुस्तको कलम निकाल्दै भने, “तपाईं ढिलो हुनुभयो । मैले मेरो कलम पाइसकें ।”

रूपान्तर

एक दिन घरमा सबै जना भएका बेलामा सुनाएँ, “खोइ, काउली खान मन थियो । हिजो कालीको पसलमा रास्रो काउली देखेर सोधेको त किलोको चालीस पो भनी ए । अब त काउली खान पनि दशौं आउनुपर्ने जस्तो भयो हामीलाई ।”

“खोइ, मलाई पनि माछा खान मन लागेको एक वर्षजति भयो होला, कहिल्यै ल्याउन सकिएको होइन ।” माहिलो भाइले पनि आफ्नो मनको बह पोख्यो ।

साहिलोले सोध्यो, “माछा सस्तो कि कुखुरा सस्तो हँ ? मैले पनि कुखुराको मासु खाऊँ भनेको ।”

घरभरिकी जेठी भाउजू हामी सबैका कुरा सुनेर मुसुमुसु हाँसिरहेकी थिइन् । हामीमध्ये कै एक भाइले भन्यो, “भाउजू के हाँसेर मात्र बसिरहेको नि ? के खान मन छ भन्नोस्न ?”

“भइहाल्यो नि । तपाईंहरूले खाए म पनि खान पाऊँला । तपाईंहरूले नखाएपछि मलाई पनि चाहिँदैन”, उनले सुनाउन त सुनाइन् तर आज नभने पनि हामीलाई यो थाहा थियो कि भाउजूलाई मासु खाने धेरै पहिलेदेखिकै धोखा थियो । यसैबीच सानु भाइले भन्यो, “भाउजू माछाको पनि मासु खानु

हुन्न र कुखुराको पनि । भाउजूलाई त खसीकै मासु चाहिन्छ, होइन त भाउजू ?"

सानु भाइको कुरामा हामी सबैजना हाँस्न थाल्यौ, तर साहिलो भने खुब मरीमरी हाँस्न थाल्यो र सानु भाइको डँडालोमा पिट्दै, ठट्टा गर्दै धेरै बेरसम्म रमाइलो मानिरह्यो । सानुले बुझन सकेन र सोध्यो, "किन हाँसेको नि विनासिति ?" साहिलोले हाँस्दै र रमाइलो मान्दै नै भन्यो, "बुफिस् भाइ, हाम्रो अफिसमा एक जना अमेरिकी थियो धेरैपहिले । उसले खसीको मासु, बोकाको मासु, कुखुराको मासुजस्तै माछाकोलाई पनि मासु नै भनिन्छ भनेर होला एक दिन उसले हामीलाई 'माछाको मासु खाएर आएको' भनी सुनायो र त्यस दिनदेखि हामीले उसलाई 'माछाको मासु' भनेर नाम राख्यौ । अहिले तैले पनि त्यस्तै भनिस् ।"

घरमा बेलाबखत हामी खुसी मनले यस्ता रमाइला काम कुरा त गर्थ्यौ तर कुनै बखत हाम्रा अभावहरूले पनि हामीलाई कम चिन्तित तुल्याउदैनैथिए । घरमा परिवारका धेरै सदस्य, विभिन्न इच्छा तर साधन र स्रोत सीमित । त्यसैले सबैले आ-आफ्ना इच्छालाई दबाएरै बस्नुपर्थ्यौ र मन लागेर पनि नलागेर पनि घरमा जो पाकेको छ खानैपर्थ्यौ ।

एक दिन बेलुका भात खाएर हामी जब सबै आ-आफूमा देश-विदेशका परिस्थितिहरूमाथि छलफल गरिरहेका थियौ, जेठा दाजुले सुनाए, "ए ! आज मैले ढुङ्गानालाई भेटेथें ।"

"को ढुङ्गाना ? उही अर्धसिल्ली ?" माहिलोले सोध्यो ।

"उसलाई म कहिल्यै यसो भन्दिनै, मानिसहरू जे भनून्", जेठा दाजुले प्रतिकार गरे, "ऊ एउटा साहै विद्वान् मानिस हो । उसको सोचाइ र कुराकानीले विशाल क्षेत्र ओगटेको हुन्छ । यस्ता विद्वान् मानिसहरू प्रायः असाधारण प्रकृतिका नै हुन्छन् । तर मानिसहरू उसको कुरा बुझैनन् र उसलाई बहुलठठीको संज्ञा दिन्छन् । यस कारणले कि उसले कुनै कुराको उठान र बसान कहाँ गर्दै थाहा नै हुदैन । एक कुरामाथि अर्को कुराको उदाहरण दिई जाने उसको बानी छ माकुराले जालो बुनेको जस्तै । त्यसैले साधारण मानिस उसको कुरामा अलमलिन्छन् ।"

“आफै त अलमलियो जीवनको बाटोमा । त्यत्रो सारा सम्पत्ति एउटाको रिसले अर्कालाई दान दिएर र आफू पाटीको बास भएर”, माहिलोले खिसीको भाषामा उसलाई उडायो, “त्यस्तो मानिसले अरूलाई कुरामा अलमल्याउँछ भन्नेमा के आश्चर्य ?”

“तैपनि ऊ सुखी छ हामीभन्दा, सन्तुष्टि लिन जानेको छ जीवनमा, सधैं हाँसिरहन्छ, सधैं मानिसलाई ज्ञान-गुनका कुरा सुनाइरहन्छ । तर दुःख त यसमा छ कि उसका ती ज्ञानका कुरालाई मानिसले रमाइलो रूपमा मात्र लिने गर्दैन् ।”

जेठा दाजुका यी कुरामा यसपालि चाहिँ मैले नै मुख फुटाएँ, “आज दाजुले ऊबाट के ज्ञान लिएर आउनुभो त ?”

“ऊ भन्दू— मानिसलाई जीवनमा दुःख पद्दै-पद्दैन र जब साँच्चकै दुःखको अनुभव उसले गर्दै वा भित्री आँखाले दुःखको स्वरूप प्रस्त निहार्दै, त्यसपछि ऊ एक पल पनि बाँच्न सक्दैन, मरिहाल्छ । कुनै पनि उपायले उसले आत्महत्या गर्न बाध्य हुनुपर्दै”, जेठा दाजुले सुनाउँदै गए, “हामी जीवनमा जुन कुराहरूको दुःख मानिरहेका छौं, त्यो दुःख नै होइन । त्यो त केवल पाइरहेको सुखको क्षणमा एक पाइलाअधि वा पछाडिको क्षण मात्र हो । यस अर्थमा ऊ भन्दू— जीवन सुखपूर्ण छ, सुन्दर छ र शान्त छ । यसका लागि हामीले हामीभित्र रहेको भित्री चेतना भन्नोस् वा आँखा खोल्न सक्नुपर्दछ र जुन अवस्थालाई हामीले दुःख मानेर भ्रममा परिरहेका छौं, त्यसलाई सुख नै मानेर जीवनको उतार-चढावको एउटा अर्को क्षणको आनन्द लिन सक्छौं । जीवन भनेको त यही हो, सुखको अनुभूति ।”

“त्यसपछि दुइगानाले के भनेर मलाई उदाहरण दियो थाहा छ ?” यस बेलासम्ममा जेठा दाजु गम्भीर हुँदै गएका थिए र त्यही गम्भीर रूपमा नै हामी सबैतिर हेरेर यो प्रश्न गरेका थिए । हामीले सोच्यौं दाजुसँग हाम्रो समझदारी नविगियोस् यस कारणले पनि कि हामी अरू बखत र कुनै दुःखका दिनमा पनि ती सबैलाई भुल्ने प्रयत्न गर्दै आपसी प्रेममा जुन प्रकारका गफ ठढाहरू गर्ने गर्थ्यौं र जेठा दाजुको सही कुरामा साथ दिन्थ्यौं, अहिले पनि हामी जीवनप्रतिको सोचाइमा दुइगानाबाट प्राप्त दाजुको

धारणालाई मनन गरिरहेका थियौं । यसैले उनको सोधाइ एकैपटकमा हाम्रा कानमा परेन । उनले फेरि जोड दिएर सुनाए, “धाहा छ ? दुङ्गानाले के भनेर उदाहरण दियो मलाई ?”

“अँ भन्नोसँन”, हामी सबै एकैस्वरमा भन्न पुरयौं । दाजुले भने, “दुङ्गाना भन्ध्यो कि कुनै एक वस्तुलाई एउटै आँखाले पनि विभिन्न रूपमा हेर्न सकिन्छ । जस्तो कतै एकान्तमा सुतेर आफूमाथि आकाशको एक टुक्रो बादललाई हेरौं । त्यस बादलको आकारलाई हामी जेमा पनि बदलन सक्छौं । कहिले जनावर, कहिले मानिस, कहिले कुन अनुहारको, कहिले कुन अनुहारको, आदि-आदि । त्यसैले मानिसभित्र जुन त्यो भित्री आँखा छ, त्यसले आफ्नो स्थितिलाई कुन अवस्थामा देख्दै सुख या दुःख, अभाव या सन्तुष्टि, त्यसमा नै भर पर्दछ ।”

“अर्थात् हाम्रा सारा अभावलाई हामीले सन्तुष्टिका रूपमा मात्र हेच्यौं भने ती अभाव पूरा हुन्छन् त ?” माहिलो पनि यस बखत गम्भीर बन्धो र जेठा दाजुलाई सोध्यो । जेठाले भने, “वस्तुगत रूपमा पूरा नहुने अकै कुरा हो । तर त्यस अभावलाई हामी अभावकै रूपमा नहेर्न पनि त सक्छौं जुन कुराको अभाव भन्ने सम्भनै नहोस् ।”

यस बखतसम्म सानुभाइ जसले चुपचाप मात्र सबै कुरा सुनिरहेको थियो, नबोली बस्न सकेन । बोल्यो, “त्यसो भए त संसार स्वर्गतुल्य बनिहाल्यो नि ! अभाव नै नहोस, दुःख नै नहोस, कति मज्जा हुने थियो, हाँगि दाइ ?”

“हो त नि !” दाजुले सम्मति जनाए, “हामीले पनि हाम्रा सारा इच्छालाई एकै रूपमा समेट्न सक्छौं यदि हामीले चाह्यौं भने ।”

“त्यो कसरी सम्भव छ ?”

“यो सबै भावनात्मक कुरा हो भाइ । त्यो यसरी सम्भव छ कि हामी कुनै कुरामाथि प्रयोग गरी हेरौं पहिले ।”

“के कुरामा प्रयोग गर्ने ?” साहिल्लोको यस उत्सुकतामा जेठा दाजुले बाटो देखाए, “अहिले हामी सानै कुरा लिउँ । हामी सबै भाइलाई केही न केही बेगलाबेगलै कुरा खान मन छ तर हामीलाई पुगिरहेको छैन । यसैले हामी अब एउटा सम्भौतामा पुगौं कि सबै भाइलाई पूरा मात्रामा नहोस् तर

केही न केही सचिकर लाग्ने एउटा चीज वताऊँ र त्यो कुरा सबैले आ-आफूलाई खान मन लागेको कुरासँग जोडेर सन्तुष्टि प्राप्त गर्न खोजौँ । अनि हेरौ हामी सक्छौं कि सक्दैनौँ ?”

“ल ल हुन्छ, दाजुले राम्रो उपाय बताउनुभयो”, घरमा सबैको मन्जुरी भयो र अब हामी सबैलाई मिल्ने एउटा तरकारीको खोजी गर्न लाग्यौँ । यसबीच कसैले के भने, कसैले के भने । तर सम्पूर्ण परिस्थितिलाई हेर्दा रायो, चम्सूर, पालुङ्गोको सागमा आलु मिसाएर खाने अवस्थामा आयौँ । अनि त त्यसै दिन जेठा दाजुले ल्याए रायो, चम्सूर र पालुङ्गोको साग । आलु त घरमा छाँदैथियो । दाजुको यस प्रकारको प्रयोगमा हामीलाई पनि रमाइलो क्षणको अनुभूति हुँदै आयो । त्यसमाथि कहिल्यै दुःख नमान्ने भाउजू, सधैँ हँसिलो अनुहार र उनका हातले पकाएको त्यो साग, आलु र भात खान हामी सबैले उत्सुक बनेर पर्खिरख्यौँ ।

भात पाक्यो । भाउजूले हामी सबैलाई खान बोलाइन् । हामी आ-आफ्नो ठाउँमा गएर आजको भान्साको विशेषतामा रमाइलो मान्दै खान बस्यौँ । भाउजूले पहिले सुकिलो तर धेरा सबै फाटिसकेको चोलोका दुवै बाहुलालाई माथि सारिन् र खुइलिएको धोतीको टुप्पोलाई कमरमा घुसाई भात पस्किन लागिन् । दाल चाहिँ कचौरा-कचौरामा हालिदिइन् । अनि जब तरकारी हामी सबैका थालका छेउछेउमा हाल्दैथिइन्, उनले हामी प्रत्येकपटि हेरेर र जस-जसको जुन-जुन भाग हो, त्यस-त्यसमा जस-जसलाई जे-जे खान मन थियो, त्यही-त्यहीको नाम लिँदै “ल यो माछा तपाईंलाई, यो कुखुराको मासु तपाईंलाई, यो खसीको मासु तपाईंलाई, यो काउली तपाईंलाई, तपाईंलाई...” भन्दै गम्म-गम्म ठूलो डाढूको एक-एक डाढु हालिदिइन् । भाउजूको यस तरिकामा हामीलाई भन् रमाइलो लाग्यो र समझ्यौँ केटाकेटी अवस्थामा जब हामी कचौरामा भात लिएर अनेक निहुँ खोज्दै खान मान्दैनथियौँ त्यस बखत हाम्री आमा त्यो भातलाई थुप्रो-थुप्रोमा विभाजन गरेर “ल यो खसीको टाउको, यो बोकाको टाउको, यो चराको टाउको” आदि भनेर हामीलाई खुवाउँथिन् र हामी कचौराको सप्पै नै भात सिध्याउँथ्यौँ ।

हामी सबैले अनेकन् गफ र कुराकानी गर्दै धेरै बेर लगाएर भात खायौं । यहाँसम्म कि त्यस बखत हामीले के खाइरहेका छौं भन्नेसमेत राम्रो होस भएन । जब खाइसक्यौं र सबैले चुठनु-ओर्नु गच्यौं, मैले एक-पटक झ्याम्मै डकारें र भनें, “क्या ! काउलीको स्वाद आयो बा साग-आलुमा... ।”

माहिलोले पनि त्यसै गरी डकान्यो र भन्यो, “भाउजूले माछा भनेर थालमा हालिदिएको त माछा खाएजस्तै भयो मलाई ।” अनि साहिँलोले पनि कुखुराकै मासुको बास्ना आउने जस्तै गरी डकान्यो र अरुहरू जस-जसलाई जे-जे खान मन थियो, उही-उही स्वादमा आफू-आफूमा सन्तुष्टि मनाए । यो सन्तुष्टि नै हाम्रा विभिन्न धरीका अभावहरूको एउटा रूपान्तरण थियो र त्यसै रूपान्तरित क्षणले त्यस दिनदेखि हाम्रो परिवारभित्र एउटा अर्को नयाँ सुखको जन्म पनि दियो ।

रचनाकाल : २०४९ कार्तिक १७

लोडसेडिङ

जाडो महिना आउन-आउन लागेको थियो । सरकारी सञ्चार-माध्यमबाट आउँदो मझसीर १ गतेदेखि विद्युत् प्राधिकरणले 'लोडसेडिङ' गर्न लागेको सूचना दिए जनसाधारणसँग त्यस कार्यबाट पर्न गएको असुविधाप्रति क्षमा याचना गर्न्यो । मानिसहरू फेरि दिक्क भए । हरेकको मुखबाट सुनियो, "जाडोमा झन् विद्युत् नै बन्द ? यो कस्तो जलस्रोतको धनी देश हो हैं ?"

कसैले, "त्यत्रो लामो व्यवस्थाको अन्त्य भएर झन् जनताको सरकार आयो, अब जनतालाई बढी सुख-शान्ति देला भनेको त उही पहिले कै व्यवस्थाको ताल । विद्युत्-आपूर्तिमा कमी आउने देखेपछि पहिले नै गर्नुपर्दैन बन्दोबस्त यो सरकारले ?"

यस्ता कुरामा मैयाँ दिदी सबैको मुख बुझो लगाउन खपिस थिइन् । उनी भन्थिन्, "सरकार बदलिँदैमा प्रकृति तुरन्तै बदलिँदैन क्यारे । पञ्चहरूले जङ्गल सबै सखाप पारिसकेका थिए । पानी पर्न छोडिसकेको थियो त्यसै बेलामा । अब 'रिजभर्वायर' मा पानी नै नभएपछि यो सरकारले पो के गरोस् ? आ-आफ्ना घरको धाराको पानी लगेर हाल्दैमा पुर्ने होइन त ।"

टोल-छिमेकवरपर मैया दिदीसँग बोल्न कसैको आँट आउँदैनथियो । पहिले त उनी के थिइन् भनिहाल्नु ठीक छैन तर अहिले भने उनी उग

प्रजातन्त्रवादी भएकी थिइन् । त्यसमाथि केही शिक्षित सामाजिक कार्यकर्ता भएका नाताले पनि मानिसहरू उनका कुरालाई सह्य नै मान्दथे । भाषण छाँटन पनि उनी असाध्यै सिपालु थिइन् ।

मैयाँ दिदी टोलघ्यिमेकका मानिसको मुख बन्द त गर्न सकिन् तर घरमा भने केटाकेटीबाट उनले सधैं हार्नु नै पर्थ्यो । कुनै दिन केही माग गर्थे त कुनै दिन केही । कुनै पनि दिन उनीहरूको माग खाली हुदैनयियो । मैयाँ दिदी पुन्याउन सकुन् नसकुन् केटाकेटी त्यसको वास्ता गर्दैनथे । तर उनीहरूलाई उनीहरूले बोल्यो कि त्यो कुरा भुइँमा खस्न नपाउँदै चाहिन्थ्यो । नत्र घरमा रडाको मच्चाइहाल्ये । मैयाँ दिदीका श्रीमान् शिवराम चाहिँ शान्तिप्रिय मानिस भएका हुनाले घरको यो हल्लाखल्ला सुन्न चाहैनये । यसैले केटाकेटीका सानातिना इच्छा जसरी पनि पुन्याइदिन उनी मैयाँ दिदीसँग अनुरोध गर्थे । उनी सुनाउँथिन्, “यिनै केटाकेटीको इच्छा पुन्याउँदा-पुन्याउँदै आफनू इच्छा केही नपुगीकन जीवन बित्ने भयो... ।”

“के इच्छा छ भनन त तिम्रो ?” भन्ने एक दिनको शिवरामको प्रश्नमा उनले घरमा ‘डिस्क एन्टेना’ हालेर टेलिभिजनमा भारतको दूरदर्शन कार्यक्रम रास्तोसँग हेर्ने इच्छा प्रकट गरिन् । हुन पनि उनको यो इच्छा अहिलेको होइन, वयौअधिदेखिको थियो केटाकेटीहरूको भन्दा पनि बढी । तर शिवरामले उनको यो इच्छा पुन्याइदिन सकेका थिएनन् । बेलाबखत मैयाँ दिदी भन्ने गर्थिन्, “कति सिनेमा हेरिन्थ्यो आफू पहिले विवाह नगर्दा । अहिले विवाह गरेको बीस वर्ष पुग्न लागिसक्यो, मुस्किल्ले एक-दुइटा सिनेमा हेरिए होलान् । भैगो अब घरमा टि. भि. ल्याइयो, त्यसैमा भएपनि हेरूला नि भनेको त अरूका घरमा स्टार टि. भि. को ‘डिस्क एन्टेना’ हालेर चौबीसै घण्टा कस्ता-कस्ता कार्यक्रम हेरिसक्दा र आफनू घरमा टि.भि. ल्याएको दुई-दुई वर्ष बितिसक्दा पनि न भारतको दूरदर्शन आउने डिस्क एन्टेनाको तार जोड्न सकियो न आफैनै घरको भिँगल्टे ‘एन्टेना’ले रास्तो काम दियो ।”

‘त्यही टि. भि. पनि मौकाले एकचोटि जापान जान पाइयो र हड्कडबाट ल्याइयो भनन । नत्र अहिलेसम्म उही शनिबारे रेडियो नेपालको नाटक सुनेर मात्र बस्नुपर्थ्यो होला”, शिवरामले त्यस दिन यसो भने पनि

उनलाई मैयाँ दिदीको इच्छा पुन्याइदिन नसकेकामा दुःख लाग्थ्यो मात्र होइन घरधन्दा र सामाजिक कामले फुर्सद पाउँदा मैयाँ दिदीलाई मनोरञ्जनको पनि आवश्यकता पर्द्ध भन्ने कुरा उनी महसुस गर्दथे । यसैका लागि उनले केही बढी परिश्रम गरे, मैयाँ दिदीले अलिकति कतै खोजिन् र घरखर्च र केटाकेटीको फर्माइस पुन्याएर पनि एक दिन उनीहरूले एउटै टोल तर सडकपारिपटि रसिली भाउजूको घरमा राखिएको 'डिस्क'बाट तार तानेर ल्याए । रूपैयाँ पूरै पच्चीस सय तिर्नुपन्थ्यो । त्यस दिन मैयाँ दिदी यति खुसी भइन् कि अब उनी घरमा केटाकेटीले सताउने पिर, टोलघिमेकमा फलानाले यसो गरिदेऊ, ढिस्कानाले उसो गरिदेऊ भनेर कराइरहने पिर, जाडो-गर्भी नभनी घरका सबै कामकाज आफू एकलैले गर्नुपर्ने पिर इत्यादि सबैलाई भुलेर भारतको दूरदर्शन कार्यक्रममा आनन्द मान्न थालिन् । त्यसमाथि शनिवार र आइतबारका बेलुकीपछ आउने हिन्दी फिल्म त उनी कतै पनि नगइकन हेर्ने गर्थिन् ।

तर अपसोच । मैयाँ दिदीको यो आनन्द सधैभरि रहन सकेन । मझसीर १ गते आयो । विद्युत् प्राधिकरणले सहरमा लोडसेडिङ्को कार्यक्रम यसरी बनायो कि पूरा सहरलाई क्षेत्र-क्षेत्रमा विभाजन गन्यो र हरेक एक दिन विराएर विहान र बेलुकाको समय तोक्यो । यस निर्णयअनुसार संयोग भनौं वा रमाइलो मानौं वा दुःख- यस्तो भयो कि जुन दिन बेलुकी मैयाँ दिदीको घरमा बत्ती बल्थ्यो, उता सडकपारिकी रसिली भाउजूको क्षेत्रमा बत्ती निभ्य्यो र जुन दिन रसिली भाउजूकहाँ बत्ती बल्थ्यो, यता मैयाँ दिदीकहाँ निभ्य्यो । यस घटनाले मैयाँ दिदीलाई पर्नु तोड पन्यो । जुन शनिबार र आइतबार फिल्ममा मैयाँ दिदी यति लालायित थिइन्, अब लोडसेडिङ्को समय त्यहीभित्र दुई घण्टा परेपछि फिल्मको पुच्छर मात्र हेर्न पाइने भयो । यस कारण अब उनलाई त्यो 'डिस्क एन्टेना' लाइनको कुनै काम भएन । अरू कार्यक्रमका लागि हाल्नूनहाल्नु बरोबरी लाग्यो र एक दिन त भोक्ले उनी रसिली भाउजूकहाँ पुगिहालिन् र आफ्नो मर्का सबै बताई पैसा फिर्ता मागी तार झिकिदिने अनुरोध गरिन् । तर रसिली भाउजू पनि कम्तीकी थिइनन् । उनी त्रिताल थिइन् । पहिले बीस-पच्चीस घरमा

मात्र हाल्ने भनेर राखेको 'डिस्क' बाट रु. पच्चीस सयका दरले सयौं घरमा लाइन वितरण गरिसकेको कारण दृश्य त्यति रास्तो पनि आउदैनथियो तापनि रसिली भाउजूलाई यस कुरामा केही मतलब थिएन र "टोलका लोगनेमानिस सब फरिया लाउने रहेछन् । आखिर म आईमाई भएर पनि आफैले नै सबै बन्दोबस्त गरें", भनेर माथि कौसीमा उफ्रिएकै दिन सबैतिरबाट उनलाई आफ्नू-आफ्नू घरमा लाइन हालिदिन अनुरोध भयो । उनलाई त 'के खोज्छस् काना ? आँखो' भइहाल्यो । त्यसबाट उनले रास्तो पैसा कमाइन् मात्र होइन बेपार पनि जमाइन्, भन् त्यसैमा धपिन आएको मैयाँ दिदीको पैसा फिर्ता दिने त कुरै आएन । मैयाँ दिदी मर्नु न बाँच्नु अवस्थामा परिन् । भगडै गरेर लिउँ भने पनि मैयाँ दिदी दुई हात उफ्रिँदा रसिली भाउजू चार हात उफ्रिन सकिथन् । यसैले मैयाँ दिदीको उनीमाथि केही जोड चलेन । बरु मैयाँ दिदी आजभोलि उल्टो सरकारविरोधी बनेकी छन् र भन्दै हिँडिछन्, "काम न काजसँग लोडसेडिङ गरेर जनतालाई अँध्यारोमा राख्ने यो सरकार । हेरूला नि अब हामी पनि ?"

मैयाँ दिदीको चाला देखेर टोलछिमेकका मानिस भन्दून्, "कसको विश्वासमा काम गर्ने र । सबै आपनै मात्र स्वार्थ हेर्दून् ।"

शुभ-कामना

एक वर्षको अन्त्य र अर्को वर्षको सुखात हुदैछ । मानिसहरू एकले अर्कालाई साबिकभै नववर्षको शुभ-कामना दिन तरखरिएका छन् । थाहा छैन, कहिलेदेखि यो देशले पनि यस्तो शुभ-कामना पठाउने चलन चलायो र दिनदिनै यो फेसनका रूपमा देखा पन्यो । बाटोमा हिँडा पनि कोही साधारण चिनजानका मात्र हुन् या देखिइराखेका तर कहिल्यै नबोलेका व्यक्ति नै भए पनि यस दिनमा शुभकामना दिने नाताले परिचय भएको पनि यदाकदा देखिएको छ ।

जनार्दन जो यस सहरको रैथाने हो र यहाँको रीतिस्थितिसँग धेरै परिचित छ, लाई यस कार्यसँग दिनुलिनु केही छैन । न उसले यो कार्य कहिल्यै कसैसँग गन्यो न त कसैले उसलाई कार्ड पठाउँदा या मौखिक रूपमा शुभ-कामना नै व्यक्त गर्दा राम्रो खुसी भएर नै ग्रहण गन्यो । तर सामाजिक तवरमा भने "धन्यवाद । मेरो पनि छ है तपाईंलाई !" भन्न भने छोडेन । यद्यपि ऊ यस्तै अरू औपचारिकतामा चाहिँ पटककै विश्वास गरैन । कारण, यही औपचारिकताभित्र पनि लुक्न सक्ने जीवनका कटु यथार्थहरूसँग ऊ सधै सतर्क रहन्छ र अनौपचारिकताभित्र पनि माया, प्रेम, सद्भावना र आपसी विश्वास बाँडन सकिन्द्व भन्ने विश्वास राख्दछ ऊ खुला रूपमा ।

तर थाहा छैन जनार्दनलाई यसपालिको नव-वर्षमा किन शुभ-कामना व्यक्त गर्न मन लागिरहेछ सबैलाई र धमाधम नामको लिस्ट बनाउदैछ पठाउनुपर्नेहरूको । उसकी स्वास्त्री भन्दे, “जीवनभरि जागिरे छुजुञ्ज्याल कसैलाई खुसी तुल्याउन जान्नुभएन, कहिल्यै यस्तो काम गर्नुभएन भने फेरि बिनासिति यो अवकाश पाइसकेपछि पनि कसलाई खुसी तुल्याउनु छ र यो पेन्सनको पैसा खर्च गर्न लाग्नुभयो ?”

“होइन एउटा सम्पर्कको बाटो राखौं भनेर मात्र । अफिस जान छोडेपछि सम्पर्क पनि छुट्न सक्छ नि मानिसहरूसँग त्यसैले !”, जनार्दन स्पष्टीकरण दिन्छ स्वास्त्रीलाई ।

“आ... केको त्यसैले-सेसैले ? छोडिदिनोस् यो लन्ठा । तपाईं कुनै अफिसको हाकिम त होइन नि खर्च गन्यो सरकारी पैसा र शुभ-कामना दियो आफ्नो नामबाट ? अनि बेलामौकामा लिइहाल्यो काम त्यही नाताबाट । यहाँ त आफ्नो पैसा खर्च गरी गरीकन दिनु छ तर प्रतिफल भने केही पाइने होइन ।”

जनार्दन हाँस्दै सुनाउँछ, “मैले पाउन पनि त केही खोजेको होइन नि । एक त सम्पर्कको माघ्यम बनाइराख्न मात्र खोजेको हुँ र दोस्रो, आजसम्म नगरेको यो काम एउटा अनुभवकै लागि पनि बसिबियाँलोका रूपमा गर्न लागेको हुँ ।”

स्वास्त्री भन्दे, “त्यसो भए घर-घरमै जानोसन त ? जागिर छुटेर घर बस्दा बस्दा थाकेको जीउ तात्छ पनि र खुट्टा पनि तन्किन्छन् ।”

“त्यसो भए पैसा पनि जोगिन्छ, होइन ?” जनार्दन स्वास्त्रीको कुरा हाँसमो उडाउँछ ।

“हो त नि !” भन्दै स्वास्त्री अर्को कोठातिर लाग्न खोज्दा “टेलिफोन गरी-गरीकन पनि शुभकामना टक्राउने होइन नि फेरि ? बिलले कतै हजार रुपियाँ ननाधोस् ?” भनी जनार्दनलाई सुनाउन पनि छोड्दिन । जनार्दन चाहिँ यो कुरालाई पनि व्यावहारिक नै र एउटी कुशल गृहिणीको कर्तव्य नै सम्झेर चुपचाप मुसुमुसु हाँसेर सुनी मात्र रहन्छ ।

"शुभ-कामना त दिनैपछि धेरै-योरै जतिलाई सकिन्छ । यो नै समयअनुसारको बुद्धिमानी हो," जनार्दन सम्भन्ध अहिलेसम्मका आफ्ना असफलताका कारणहरूलाई र यसमा उसले आफ्ना व्यक्तिगत चरित्रहरूलाई पनि केही दोषी ठहन्याउँछ । त्यसपछि एक दिन उसले कार्डहरू छापेर ल्याउँछ र धमाधम लिस्ट बनाउन थाल्छ कसकसलाई पठाउने हो । त्यसमा विशेष खालका केही ठूला कार्ड पनि ल्याएको हुन्छ जनार्दनले ठूलाबडाहरूका लागि भनेर । र त्यसपछि ऊ नाम टिप्पन थाल्छ पार्टी-अध्यक्षहरू, नेताहरू, मन्त्रीगण, सांसद, सचिव, सल्लाहकार आदि आदिको । त्यसभित्र आफ्ना कोही हितैषी भित्रहरूका नाम पनि छुटाउदैन उसले । अनि धमाधम कार्डमा नाम लेखन थाल्छ र करिब लेखिसिद्धिन्छ पनि । तर एउटा कार्ड भने उसका हातमा अझै बाँकी हुन्छ र यसमा भर्नलाई ऊ कोही जरुरी मानिस छुट्यो कि भनेर सम्झन थाल्छ । त्यसै बेला ऊ सम्झन्छ पनि रामनाथलाई जो उसको एउटा धेरै पुरानो र अभिन्न साथी हो । जनार्दन बाँकी त्यो एउटा कार्ड भर्न कलम समातिहाल्छ कि अकस्मात् उसकी स्वास्त्री भित्रबाट चिच्याउदै आउँछे, "लौन भन्या ज्यापू जान लागिसक्यो । जानोस्, किन्नोस् तरकारी ऊसँग ।"

"हतेरी । के चिच्याइराखेको ? पैसा तिरेपछि जहाँ पनि पाइहालिन्छ नि तरकारी । घरवरपरै यतिका तरकारी पसलहरू छन्", जनार्दन रिसाउँछ ।

"पसल भुएर के गर्नु ? गतिलो पाइने होइन । फेरि महँगो पनि उत्तिकै", श्रीमती तर्क दिन्छे, "यो ज्यापूसँग भयो भने सस्तो पनि दिन्छ । आफूले देखदेखौ भर्खर खेतबाट टिपेको ताजा पनि पाइन्छ, घरअगाडिकै ।" अनि फेरि कर गर्दै, "जानोस् । गएर ल्याउनोस् । उ खर्पन बोकेर हिँडन लागिसक्यो ।"

जनार्दन हेर्दै ज्यापूलाई झ्यालबाट- ऊ साँच्चै खर्पन बोकेर जान लागिसकेको छ । अनि सम्झन्छ श्रीमतीको तर्कसङ्गत कुरा- यो भयो भने सस्तो पनि दिन्छ... । त्यति मात्र कहाँ हो र ? जनार्दनकी श्रीमती ज्यापूसँग निकै मोलमोलाई पनि गर्दै र सधैँभै मोहर-रुपियाँ भाउ अझ कस्दै । जनार्दनलाई यो मन पढैन र भन्ने गर्दै, "ठूलाठूला साहू तिमीलाई निमोठछन्, तिमी बिचरा यो गरिब ज्यापूलाई निमोठछ्यौ । यही छ विधिको विडम्बना ।"

"यो त विधिको विडम्बना मात्र होइन श्रीमान् ! सच्चाइ र व्यावहारिकता पनि हो । मलाई एउटा मात्र प्रमाण दिनोस् कि यहाँ एकले अर्कालाई, चाहे त्यो जस्तोसुकै किन नहोस, शोषण नगरेको ठाउँ कहाँ छ ?" जनार्दनकी श्रीमती पण्डितनीभै प्रस्त पार्छै, "खालि शोषणको मात्रा धेरै र थोरै हुन्छ र शोषण गर्ने तरिका भिन्न होलान्, त्यो बेरलै कुरा हो । अझै भन्नुहुन्छ भने यो ज्यापूले पनि हामीलाई कम शोषण गरिरहेको छैन । मर्ने त हामी हाँ बुझनुभो, हामी मध्यमवर्गीयहरू जो निम्न र उच्च दुवै वर्गबाट शोषित छौं ।"

"कसरी ?" जनार्दनको प्रश्नमा ऊ भन्द्ये, "उच्चवर्गीयबाट हामी यसै शोषित छौं । अब यो निम्नवर्गीय चाहिँ मलको भाउ बोरामा दश रुपियाँ बढे एक मुठा सागमा तुरुन्तै एक रुपियाँ बढाइहाल्छ । के उसको एक बोरा मलमा दश मुठा मात्र साग फल्छ र उसले एक मुठामा एकै रुपियाँ बढाउने ?"

"त्यो त तिमीलाई थाहा छैद्य नि चिनी एक किलोमा एक रुपियाँ बढ्यो भने चिया एक कपमा एक मोहर बढने कुरा", जनार्दन हाँस्दै सुनाउँछ । स्वास्त्री फेरि कराउँछे, "लौन, के हाँसिराख्या भन्या ? ज्यापू जान लागिसक्यो ।"

जनार्दन अब आफैमा सोच्छ, "हो ! ज्यापू जान्छ, आउँछ । उसको आफैनै समय छ । उसले कसैलाई परिवैदेन । ऊ पनि त एउटा समय हो । प्रवाहित भइरहेको छ आफैनै जीवनका सीमाहरूबाट । घरबुनाको कालो थोप्ले एउटा बाक्लो भोटो र मैलो चारहाते घरबुनाकै सेतो कछाडले धानेको छ उसले गर्मी, जाडो, पानी, नपानी सबै । बढीमा जाडोयाममा एउटा सानो घरबुनाकै कालो ओढने ओढ्छ ऊ र बाक्लै पटुका बाँधेर जनार्दनकै घरअगाडिको खेतमा काम गरिरहन्छ एकनास । अनि वर्णेभरि समयअनुसारको बाली लगाउँछ, टिप्प्छ, रोप्छ, काट्छ । आपनो भाग बजारमा बैच्छ र तलिसडको भाग तलिसडलाई बुझाउँछ । देशमा परिवर्तनहरू भइरहे । उसलाई कोही र केहीमा मतलब रहेन न त उसको जीवनमा नै कहिल्यै केही परिवर्तन देखा पन्यो बाहेक उसको उमेरले

ल्याएको शारीरिक शिथिलता र शरीरका रौहरू फुल्नु । उसलाई निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाको पनि ज्ञान रहेन र बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था पनि उसले बुझेको छैन । कसैले सोध्यो भने ऊ निर्दोष भावमा भन्छ—‘खोइ प्रजातन्त्र आयो भन्छ मान्छे, केहो प्रजातन्त्र मलाई थाहा छैन । आफूले सधैं यो दुःख नगरी सुख पाएन त । प्रजातन्त्र भन्दैमा कसैले त्यसै खान दिने होइन, लाउन दिने होइन । फेरि मेरो खेती पनि कसैले आएर गरिदिने होइन ।’

“ठीक हो...”, जनार्दन फेरि त्यस ज्यापूबारे सोच्दै जान्छ, “उसलाई केही थाहा छ भने सबै कुराको भाउ बढेको थाहा छ र त्यही भाउ बढेको अनुपातमा आफ्नो अनाज र तरकारीको भाउ पनि बढाउन जानेको छ । तर जति बढनु र बढाए पनि उसको निजी जीवनको स्थिति भने कति बढन सकेको छैन र त ऊ सात सालअगाडिकै आफू केटाकेटी हुँदा बखतको कुरा सम्झौदै भन्छ, “कति सस्तो त्यति बेला ! तिमीहरू त्यस बेला जन्मिन पाएको भए त धेरै भाग्यमानी हुन्थ्यो, भाग्यमानी । रानाको शासन भनेको त रानाको शासन हो । पानी कति पर्थ्यो । खोलाबाढी कति आउँथ्यो । अनाज कस्तो हुन्थ्यो । अहिले त जनताको शासन भन्छ, खोइ कसको शासन कसको । पानी पर्न छोडिहाल्यो । पानी नपरेपछि अन्नपात पनि हुन छोडिहाल्यो । खालि मान्छे-मान्छे, घरैघर । अब मान्छेले मान्छे खाए त हो नि । घर खान हुँदैन त ?”

“ओहो ! कति सत्यता लुकेको छ त्यस ज्यापूको कुरामा !” जनार्दन मनमनै तारिफ गर्दै उसको र तत्कालीन वास्तविकतापटि तुरन्तै उसको ध्यान पुगिहाल्छ... ।

चैतको अन्त्य र वैशाखको सुरुवात । पानी पनि पर्नुपर्ने हो यस समयमा मकै रोप्नका लागि तर पानी परेको छैन राम्रो गरी । कहिले कतै बारबुरू परिहाले पनि त्यतिले गाउँधरका बारीको छारो पनि उडेको होइन । भन् सडक र गल्लीको धूलो र फोहोर पखाल्ने त कुरै छोडौ । गाउँलेहरू त्यसै रनभुल्लमा परेका छन् पानी नपरेर मकै लाउन नपाउँदा सहरबासीहरू चाहिँ नाक र मुखमा गाई-गोरुका मुखमा पेरुद्गो बाँधिदिएँकै

कपडा र कपासको पेरुङ्गो बधिर हिँडदा पनि फोकसोभित्र पसेको धूलो र धूवाँबाट निसास्तिसइरहेका छन् । खोइ ? माघेभरी पनि त यसपालि लागेन नि । किसानका गहुँ पनि त त्यसै-त्यसै पहेला बनेर गए । घर बनाउँदा-बनाउँदा सिद्धिसकेको काठमाडौंभित्रका कतै खाल्टाखुल्टी परेका खेतबारीमा पनि हिउदै तरकारी त्यसै चाउरिएर जिङ्गिसकेका छन् । किसानहरूले खोला र कुलोबाट पानी लगाउन त परै जाओस, केही वर्षयता खनेका कुवामा पनि पानी सुकिसकेको छ । कृषि विकास बैकबाट ऋण लिई सुलभ मूल्यमा हालेका रोअर पम्पहरूबाट पानी निस्कन मुस्किल परिसकेको छ मात्र होइन ढल-नालको पानी आउन पनि थालिसकेको छ । लौ, त्यहाँबाट पानी नै आयो भने पनि यसरी अनाज कतिसम्म रोप्न सकिने हो ? तरकारी कतिसम्म फलन सक्ने हो ? सोचनीय कुरा छ । जनार्दनको त्यही घरअगाडिको ज्यापू पनि त खेतमा हालेको रोअर पम्पबाट पानी तान्न छोडेर पसिना पुछ्रौ आकाशतिर हेर्न लागेको छ । सरकार 'खडेरीग्रस्त जिल्लाहरूमा खाद्यान्न सामान पठाइदैछ' भनेर बारम्बार सरकारी सञ्चारमाध्यमहरूद्वारा फुकिरहेको छ । कहाँ गए यो देशका जड्गल जसकै कारण 'हरियो वन नेपालको धन' भन्ने उक्ति पुष्टि हुन्थ्यो ? जुन जड्गलका रुखका जराजरामा पानीका मूल फुट्थे ? कहाँ सुके यी हिमालका मुहानहरू ? जलसम्पदाकै लागि धनी देश, खोइ कसरी उपयोग भए यी हाम्रा हिमनदीहरूको ? केही वर्षअघि मात्र देशको प्रमुख निर्यातवस्तुमा धान रहेको हाम्रो देशमा आज यो खाद्यान्न-सङ्कटको चाप र दिनदिनै सरकारले खडेरीग्रस्त तथा खाद्यान्नको अभाव भएका जिल्लाहरूको सूची के कारण बढाउँदै जानुपर्ने ? कस्तो विडम्बना हो यो विधिको अथवा यहाँका जनताको... ?

जनार्दन यी सबैकुरा एकैचोटिमा सोच्छ यस कारणले पनि कि उसले केहीअघि कार्डहरूमा नाम भर्दाभई गर्मी भएर आउँछ अकस्मात् र पड्खा खोल्न खोज्छ तर पड्खा चल्दैन । कारण बुझन खोज्छ, घरमा बत्ती छैन । बेला न कुबेला विद्युत् प्राधिकरणले दैनिक तालिकामा नपरेको समयमा पनि जनताले थाहै नपाउने गरेर यसै गरी 'लोडसेडिङ' गर्दै । कसरी सुक्यो त्यो

कुलेखानीको पानी ? केही वर्ष मात्र त बिते जब सकदो विद्युत् खपत गर्न सरकारबाटै जनताहरूलाई बारम्बार आह्वान गरियो, सस्तो मोलमा विद्युतीय उपकरणहरू बजारमा सुलभ गराइए । आज यति थोरै समयभित्र कहाँबाट यो देशमा जनताहरूको ओइरो लाग्यो र सरकार आज सहरी क्षेत्रमा घर बनाउन नदिन वा घर बनिहालेमा पनि विद्युत्को लाइन उपलब्ध नगराउन बाध्य हुनुपन्यो ? होइन, त्रिशूली, मर्स्याइदी, सुनकौशीबाट उत्पादित विद्युतशक्ति खोइ ? खोइ, अरू सानाठूला विद्युत्-आयोजनाहरू कहाँ थन्किए ?

जनार्दन यावत् यी आफ्ना सोचाइ र प्रश्नहरूसँग आफै विवशता प्रकट गर्दै र अब त्यो एउटा भर्नुपर्ने कार्डमा या रामनाथ या त अगाडिको त्यही ज्यापूलाई अधि सार्दै । यो उसको साथी त्यही रामनाथ थियो जसले जनार्दनले देखादेख्दै जीवनमा ठूलो उन्नति गन्यो । सधैं उसको भाग्यले उसलाई साथ दिइरह्यो । ईश्वरले उसलाई साथ दिइरहे । उसले जुनसुकै व्यवस्था आए पनि धेरै -धेरै जनाबाट शुभ-कामनाहरू पाइरह्यो वर्षेभरि, महिनैभरि र जिन्दगीभरि । ऊ शुभ-कामना लिन जान्दथ्यो र पाउँथ्यो पनि र त आज त्यति विकास गर्न सक्यो उसले व्यक्तिगत रूपमा । तर त्यो ज्यापून उसले कहिल्यै कसैलाई शुभ-कामना दियो न त कसैले उसलाई नै दिए । कुनै समय र व्यवस्थाले पनि उसमा सामाजिक र आर्थिक परिवर्तन ल्याएन न त उसको मानसिक स्थितिमा नै कुनै परिवर्तन देखा पन्यो । ऊ त मात्र समयभै आफ्नै गतिमा बगिरह्यो । उसको भाग्य र शुभ-कामना केवल उसको शारीरिक परिश्रममा मात्र भर पन्यो । भगवान्ले पनि उसको दुःख हेरिदैनन् । सायद भगवान् पनि समयअनुसारै परिवर्तन भए होलान् । उनले भनेकै पनि छन्, “मनुष्यजातिले मलाई जुन-जुन रूपमा हेर्दछ म त्यही-त्यही रूपमा उसका लागि प्राप्ति हुन सकदछु ।” यसैले हुन सक्छ ज्यापूका लागि सम्पूर्ण पृथ्वी, आकाश, स्वर्ग, नर्क, पाताल यही एउटा परिधि हो जसलाई उसका आँखाले देख्न सक्छन् । यही सहर, यही जमिन, यिनै वरपरका ढाँडा -काँडा, यही उसको परिवार, उसका वरपरका मानिस नै उसका लागि सम्पूर्ण हुन् । देवता यिनै, राक्षस यिनै र आफू र यिनीहरूको

कल्याण मात्रै उसले स्वर्ग ठान्दछ । आफ्नो परिश्रममा नै ऊ सुन फलाउँछ र त्यही सुनको गहना ऊ आफ्ना यहाँका मानिसमा बाँझन खोज्छ । त्यसैले ज्यापूले भगवान्‌लाई कहिल्यै सम्भेन र सम्भिने फुर्सद पनि भएन । कहिले काही जब ऊ कामबाट ज्यादै धाक्थ्यो, सुध्य सुस्केरा हालेर जानी नजानी 'हे राम !' चाहिँ अवश्य भन्दथ्यो । तर उसको अरू कुनै चाहना हुँदैनथ्यो । आफ्नै परिश्रम र त्यसबाट प्राप्त हुन सक्ने आशातीत फलमा नै ध्यान केन्द्रित रहन्थ्यो ।

"शुभ-कामना त रामनाथलाई भन्दा अब यो ज्यापूलाई दिनुपर्छ," जनार्दन यही सोच्छ र भटपट त्यो बाँकी कार्डमा ज्यापूको नाम भरिहाल्छ 'दाइ हर्षमान डड्गोल' र त्यसपछि त्यो कार्ड हातमा लिएर ज्यापू भएका ठाउंतिर गई पनि हाल्छ । जब जनार्दन ज्यापूनजिक पुग्छ, उसको हातमा कार्ड दिई भन्छ, "दाइ ! लाउनोस् यो कार्ड तपाईंलाई ।"

ज्यापू कार्ड हातमा लिन्छ र ओलटाईपलटाई केही बेर हेरिसकेपछि जनार्दनसँग सोच्छ, "कसको बे बाजे ? छोराको कि छोरीको ?"

"होइन यो बिहेको निम्तो हर्षमान दाइ", जनार्दन उसलाई प्रस्त पार्छ, "अब यो नयाँ वर्षमा पानी राम्ररी परोस् । तपाईंको बाली-नाली राम्ररी सप्रोस् । भाउ-बेसाहा सस्तो होस् । तपाईंको हरेक कुराको उन्नति होस् । जीवनमा सबै कुराले सुख-शान्ति पाई तपाईंको जीवनभरिको यो दुःख हटोस् भनेर यो नयाँ वर्षको शुभ-कामना दिएको मैले ।"

"ए... !" ज्यापू मात्रै त्यति उच्चारण गर्दै र त्यस कार्डलाई आफ्नो सम्पत्ति सुरक्षित राखेभै त्यही मैलो र बाकलो आठहाते पटुकाभित्र गुटमुद्याएर घुसार्दै ।

तृक्षदेश

हाम्री हजुरआमा पणिडल्नी हुनुहुन्थ्यो, कुन अर्थमा भने हाम्रा हजुरबा पणिडत हुनुहुन्थ्यो । यसैले हजुरबाको सङ्गतले भनौं अथवा हजुरबाले बारम्बार यजमानहरूकहाँ गएर पुराणभन्दा हजुरआमालाई पनि ससम्मान त्यहाँ डाकिन्थ्यो र पुराणअवधिभरि उहाँ यजमानकहाँ गएर भँडारको काम र भातभान्साको चाँजोपाँजो मिलाउनुहुन्थ्यो, अनि फुर्सदमा उहाँलाई आफ्ना दुलाहाले भनेको पुराण पनि सुन्ने मौका मिल्दथ्यो । सुन्दासुन्दै हजुरआमालाई पनि पुराणका धेरै कथाहरू आउँथे । जब कुनै बख्त हामी केटाकेटी हजुरआमाका वरपर बस्यौं, उहाँ हामीलाई “ल । केटाकेटीहो सुन ।” भनेर बेला-बख्त एक न एक कथा सुनाउने गर्नुहुन्थ्यो ।

यस्तै क्रममा एक दिन बेलुका सुन्ने बेलामा हामीलाई हजुरआमाले एउटा कथा सुनाउनुभयो । कथा यस प्रकार छ- “बुझेनौ के ? धेरै-धेरैपहिलेको कुरा हो । तर महाभारतको लडाईभन्दा पछाडिको । महाभारतको कथा त मैले तिमीहरूलाई भनिदिइसकें, होइन ?”

“हो हजुरआमा ।” हामीले सही थाप्यौं । त्यसपछि उहाँले कथा अगाडि बढाउनुभयो, “हो ! जब पाण्डवहरूले महाभारतको लडाईमा कौरवहरूलाई जिते, युधिष्ठिर हस्तिनापुरका राजा भए । त्यसपछि उनले

अश्वमेध यज्ञ गरे । थाहा छ तिमीहरूलाई अश्वमेध यज्ञमा के गर्नुपर्छ ?” उहाँले परिलाउदै व्याख्या गर्नुभयो, “के गर्नुपर्छ भने... त्यस यज्ञमा एउटा घोडा छोडनुपर्छ र त्यो घोडा जुनजुन देशमा पुग्छ, त्यहाँत्यहाँका राजाले त्यो घोडा नसमातीकन त्यसै जान दिए भने ती राजाहरू जुन देशका राजाबाट घोडा छोडिएको हो उनको शरणमा जानुपर्छ र उनकै अधीनमा बस्नुपर्छ । तर यसो नभई यदि कुनै देशका राजाले त्यो घोडा समाते भने उनले लडाइँ गरेर घोडा छोड्ने राजाका फौजलाई हराउन सक्नुपर्छ । यसरी घोडा छोड्ने देशका फौजलाई उनले हराए भने घोडा छोड्ने देशका राजाले ती राजाको अधीनमा बस्नुपर्छ र केही गरी हारे भने उनले घोडा छोड्ने राजाको अधीनमा बस्नुपर्छ... ।”

कथाका क्रममा हजुरआमाले युधिष्ठिरले छोडेको घोडा कहाँकहाँ, कस्ता-कस्ता अचम्मका देशमा पुग्यो र कहाँ कोकोसँग उनका फौजले लडाइँ गर्नुपर्यो भन्ने पनि सविस्तार वर्णन गर्नुभयो । तीमध्ये अहिले यतिका वर्षपछि मलाई सबै सम्झना पनि छैन र ती सबै देश र लडाइँको वृत्तान्त सुनाउन म आवश्यक पनि ठान्दिनँ । तर हजुरआमाले एकचोटि यस्तो एउटा देशमा घोडा पुगेको कुरो सुनाउनुभयो, त्यसको सम्झना भने मलाई ताजा नै छ र त्यो कुरो हजुरआमाले हाउभाउसहित जसरी प्रस्तुत गर्नुभयो, म अहिले त्यसरी नै प्रस्तुत गर्दैछु... ।

हजुरआमाले व्याख्या गर्नुभयो, “अनि त भन्दौ, युधिष्ठिरले छोडेको त्यो घोडा एकचोटि एउटा यस्तो देश... यस्तो देशमा पुग्यो, त्यहाँ त रुखैरुख... रुखैरुख... रुखैरुख... । जता हेरे पनि रुखैरुख । खाली जमिन त छैदैछैन, लौ ! कस्तो अचम्म हगि ?”

“त्यहाँ कोही मानिस बस्ये कि बस्दैनये त हजुरआमा ?” हामीमध्ये एकजनाले प्रश्न गर्न्यो ।

“त्यही त अचम्म थियो”, हजुरआमाले आफना चिमिसला आँखालाई पनि सकेसम्म पलटाएर ठूला पाँदै भन्नुभयो, “त्यहाँ पनि धेरैधेरै मानिस ००० हास्तो देशमा जस्तै । त्यो एउटा देश नै थियो । त्यहाँ पनि राजा मन्त्रीहरू थिए, जनता थिए, भारदार थिए, सबै थिए । त्यसैले त त्यो एउ

देश थियो । देश बन्नका लागि चाहिने सबै कुरा थिए । तर...", यत्तिकैमा कुनै एउटा भाइले हजुरआमाको कुरा काटदै सोध्यो, "त्यसो भए रुखैरुख भएको ठाउँमा ती सबै कहाँ बस्थे त हजुरआमा ? त्यहाँ जमिन नै नभएपछि घर कहाँ बनाउने ?"

"घर ? घर त उनीहरुको रुख नै थियो नि लाटाहो । त्यति पनि बुझदैनौ", हजुरआमाले भाषा फेर्दै भन्नुभयो, "त्यसैले त्यो देशको नाउँ नै वृक्षदेश थियो नि । वृक्ष भनेको रुख, देश भनेको देश भइहाल्यो ।"

तर हजुरआमाको कुरामा मलाई पत्यार लागेन र भनें, "नाइँ म त पत्याउदिनै हजुरआमा । घर पनि कही रुख हुन्छ र ?"

मेरो कुरामा हजुरआमाले रिसाएजस्तो गर्नुभयो र दुवै घुँडालाई दुवै हातले च्यापेर चोसो पसाँदै घुर्की लगाउनुभयो, "भैगो, मैले भनेको नपत्याउने भए सुत्न जाओ अब तिमीहरु ।"

"नाइँ नाइँ हजुरआमा ! भन्नोस् व्यारे । हामी सुन्छौ । यो विशे त कस्तो रै'छ । तँ नपत्याए सुत्न जान । भन्नोस् हजुरआमा । भन्नोस्", मेरा एकजना दाइले मलाई गाली गर्दै हजुरआमाको घुँडा घचघच्याउदै कर गरेपछि उहाँले फेरि फकाउदै भन्नुभयो, "त्यही त, म तिमीहरुलाई नभएको कुरा गर्द्यु र ? ल सुन- कुरा के थियो भने त्यो देशका मानिस बिहान-बिहान रुखैमा जन्मन्थे, दिउँसो जवान भई सुखभोग गर्थे, अनि जब रात पन्यो उनीहरु फेरि त्यसै रुखैमा मर्दथे । यस्तै कम चलिरहन्थ्यो... चलिरहन्थ्यो... ।"

"ए । उसो भए हाम्रो बारीको रुखमा के रे हजुरआमा । ती दिउँसोभरि तन्द्रज्जन्द्रज्ज भुन्डिने चराहरु ?" भनेर फेरि अर्को भाइले सोधन नपाउदै हजुरआमाले हाँस्दै भन्नुभयो, "चमेरो नि लाटा । चमेरो ।"

"ए । उसो भए त्यो देशका मानिस हाम्रो बारीका रुखका चमेराजस्तै भएर रुखमा भुन्डिएरै बाँच्ये त ?" त्यसै भाइको प्रश्नको जबाफ दिनुअधि हजूरआमाले एकचोटि लामो हाई मार्नुभयो र निद्रा लागेको आभासमा केही सुस्तरी बोल्नुभयो, "अब त्यसै त होला नि रुखैमा जन्मने र मर्ने भएपछि ।"

हामी सबैलाई यस्तो रुखैरुखको देश र रुखैमा मानिसहरु जन्मने र मर्ने भनेको सुन्दा मनमा ज्यादै कुतूहल उत्पन्न भएर आयो र एक भाइले

फेरि सोधिहाल्यो, "त्यस्तो ठाउँ अन्त पनि हुन्छ हजुरआमा ? भन्नोसून युधिष्ठिरको घोडा त्यहाँ पुरेपछि अब के भयो ?" तर हजुरआमालाई निद्राले छोपिहाल्यो र निद्राले लष्टीएकै आँखाले भन्नुभयो, "ल ल सुल्ल जाओ ! फेरि भोलि भनौला बाँकी कथा ।"

अपसोच । हजुरआमाले वृक्षदेशको कथा कहिल्यै दुङ्गचाउनुभएन । उहाँ त्यसै रातदेखि अचानक विरामी पर्नुभयो र एकदुई दिनको व्यथाले नै उहाँको मृत्यु भयो ।

हजुरआमाले वृक्षदेशको कथा भन्नुभएको समय मेरो उमेर दश-बाह वर्षका बीचमा होला र त्यसपछि आजसम्ममा मैले मेरो जीवनका करिब चालीस वर्ष यसै भूमिमा बिताइसकेको छु । थाहा छैन, यतिका वर्षपछि आज मलाई कुन कुराले यो कथा लेउन घचघच्याइरहेको छ र अझ यो पनि थाहा छैन यस कथाको म कसरी अन्त गर्है ? यसको अन्त्य यो पनि हुन सक्छ र त्यो पनि हुन सक्छ, रोज्नु पाठकहरूको जिम्मा छोडिदिन्छु ।

पहिलो अन्त्य—

हजुरआमाको मृत्यु त भयो, तर वृक्षदेशबारे हामी केटाकेटीको कौतूहलको अन्त्य भएन— "ओहो । हजुरआमाले भन्नुभएको वृक्षदेश कस्तो होला हगि ?" हामी बारम्बार त्यसै कल्पनामा ढुबिरहन्त्यौ । त्यसैबीच एक दिन हाम्रा बाले भन्नुभयो, "ल हिँड केटाकेटीहो । म आज तिमीहरूलाई सहर घुमाउन लैजान्छु ।" हामी दह धन्यौ र बाका पछि-पछि लागेर सहर जान भनी हिँड्यौ । सहरमा सडक थिए र सडकका दुवै किनारमा रुखैरुख झाँगिएका थिए । रुख त हामीले गाउँमा पनि देखेका थियौ । तर गाउँका रुख र सहरका रुखमा के कुराको फरक देखियो भने हाम्रो गाउँका रुखका हाँगा-हाँगामा फलफूल लटरम्म फलेका हुन्थे, सहरमा चाहिँ रुखका फेद-फेदमा मानिस फलेका । कतै केटाकेटी, कतै युवा, कतै वृद्ध । तिनीहरू कोही बोरा वा भाङ्गा ओछूधाई सुतिरहेका थिए भने कोही मैला र फाटेका भुत्राभुत्रा च्यादरमा बेरिइरहेका थिए । अनि कतै त अल्लारे केटाहरू कुकुरलाई वरिपरि राखेर पनि जाडो रातलाई न्यानोमा परिणत गरिरहेका थिए भने कोही सुकुल वा चकटी नै शरीरमा लपेटिरहेका थिए । अनि ती

रुखका फेद-फेदमा अनगिन्ती हातहरू फैलिरहेका देखिन्थे, नाङ्गा वा भाँडासहितका । कोही कोढी वा अङ्गभङ्ग भएका मानिसहरू चाहिँ उत्तानो परेर लडिरहेका दृश्य पनि हामीले नहेरी रहन सकेनौ । यी सबै दृश्यहरू हेर्दा हामीलाई लाग्यो रुखमा मान्छे जन्मने भनेको यही नै रहेछ र वृक्षदेश पनि सायद यस्तै हुँदो हो... ।

हामी रमाइलो मानेर त्यस दिन घर फक्यौं । तर पनि हाम्रो चित्त बुझेन किनभने रुखमा मान्छे जन्मेका त हामीले देख्यौं, रातमा तिनीहरूको मृत्यु भएको पनि हामी हेर्न चाहन्थ्यौं । तर त्यो कुरा त्यस दिन सम्भव भएन । बाले हामीलाई घर जान ढिलो हुन्छ भनी लखेटिहाल्नुभयो ।

घर पुगेपछि पनि हामी त्यस दिनको प्रतीक्षामा बस्यौं जुन दिनको राति हामी रुखमा फलेका ती मानिसहरूको मृत्यु कसरी हुन्छ भनेर हेर्न चाहन्थ्यौं तर त्यो दिन चाँडै आएन । हामीलाई न बाले कहिल्यै फेरि सहर घुमाउन लैजानुभयो न त हामी आफै सहर जान सक्यौं ।

यसरी निकै दिन बिते । एक दिन हामीले आफू-आफूमा सल्लाह गन्यौ— हामी अब भागेर भए पनि सहर जाने र रुखैमा मान्छे मरेको हेर्ने । आखिरमा गन्यौ पनि त्यसै र बेलुकीपख शहर पुरयौं । अनि लाग्यौं तिनै सडकतिर जहाँ हामीले रुखैरुखमा मान्छे फलेका देखेका थियौं । तर अचम्म ! त्यहाँ ती सडकका दायाँ-बायाँ न कुनै रुखहरू थिए न त ती रुखका फेदमा मानिसहरूको कुनै अस्तित्व नै भेटिन्थ्यो । ती रुखले ढाकेका ठाउँसम्म त अहिले सडक बढेका थिए र त्यहाँ सवारीका साधन पो दौडेका देखिन्थे । हामीले आफैमा प्रश्न गन्यौ खोइ ती रुखहरू ? कसरी मृत्यु भयो ती मानिसहरूको ? त्यसको उत्तर हामीले त्यसपछिका दिनमा जब हामी बुझ्ने उमेरमा पुरयौं, अनि मात्र थाहा पायौं ।

रुखहरूमा मान्छे दिनानुदिन बढी-बढी जन्मन थाले । सहरको अस्तव्यस्तता बढ्यो । यसले गर्दा सहरको शोभा मात्र बिग्रेन, अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत रुखमा मान्छे फल्ने देश भन्ने नामले यो सहर चिनिन थाल्यो । उपाय त एक निकालनैपन्यो । बुजुगहरूले सरकारसमक्ष यावत् कुरा जाहेर गरे, “हो ! देशको प्रतिष्ठा त बचाउनैपन्यो ।” सरकारले

विनासोचविचार तत्काल आदेश दियो, "काटिदेओ सबै रुखहरू र त्यहाँ सडक बढाओ ! नरहे वाँस नवजे वाँसुरी..." ।

अब दोस्रो अन्त्यको सुरुवात यसरी हुन्छ—

जब हामी ठूला भयौं, हामीलाई लाग्यो हजुरआमाले भन्नुभएको वृक्षदेश हामै देश त होला नि किनकि त्यस बेला यो देश प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण थियो । जतातै रुखैरुख, जङ्गलैजङ्गल । मानिस केही मात्र । पानीका झर्ना र चराचुरुहाँका मधुर चिरबिर सुन्दैमा आनन्द लाग्ने । यस्तो सोच्यौ— रुख, वनस्पति नै त हुन् मानिसलाई खान, लाउन र आश्रय दिने । यहाँ फल्ने विभिन्न वृक्षका फलहरू अमृतसमान हुन्थे र जीवनका लागि त्यो एउटा अमूल्य वस्तु बन्थ्यो । लौ त भनू भने जनसङ्ख्या थोरै र वनस्पति र वनस्पतिजन्य खाद्य पदार्थ धेरै हुँदा मानिसहरूको जीवन राम्रो चल्यो । रुखले पानी पार्न मदत गर्यो, माटो मलिलो हुन्थ्यो, खाद्यान्न वस्तुहरू सप्रन्थे । रुखले बाढी-पहिरोलाई रोकेर धनजनको सुरक्षा गर्दथ्यो । रुखले नै मानिसलाई अक्षिसजन प्रदान गरी यहाँका मानिसको स्वास्थ्य राम्रो पार्थ्यो । यसरी यो वृक्षदेशका मानिस सुख-शान्तिले बसिरहेका थिए । मानिस रुखैमा फल्थे, रुखैमा मर्थे भनेर हजुरआमाले भन्नुको मतलब रुखहरू हाम्रा प्राणादाता हुन् र रुखबिना हाम्रो अन्त हुन्छ भनेर हामीले बुझेका थियौ ।

यसै ताकातिरको कुरा हो, अकस्मात् विकास र सभ्यता फुलचोकी, शिवपुरी र चन्द्रागिरीका डाँडा नाघै उड्दै आइपुगे । यिनीहरूलाई कहिल्यै नदेखेका यी वृक्षदेशका मानिसहरू यिनीहरूलाई हेर्न ज्यादै लालायित बने (र जुन त्यस बखत हवाई गिरान भनिन्थ्यो, त्यहाँसम्म दौडेर भए पनि पुगे ।) हवाई गिरानका वरिपरि खचाखच भीड भयो । यिनीहरूले विकास र सभ्यतालाई माथि आकाशतिर ठाडोमुन्टो पारी हेरिरहे । त्यसै गरी विकास र सभ्यता फेरि अर्को रूपमा सात-घुम्तीहरू पार गर्दै र नौविसेको डाँडो चढ्दै थानकोट भन्ज्याड नाघेर गुड्दै आइपुगे । यिनीहरूलाई पनि यहाँका मानिसले प्रशास्त स्वागत गरे ।

अब अलिअलि गर्दै विकास र सभ्यताले यहाँ जरा गाइन थाले । उनीहरूले भने, "खोइ तिमीहरूले हामीलाई डाक्यै मात्र । हिँडन पनि एउटा

सुविधाजनक बाटो दिईनौ, चढ़न मोटर दिईनौ ।” त्यसपछि यहाँ धमाधम बाटो, सडकहरू बने, मोटरकारहरू फिकाइए । विकास र सभ्यता यहाँ धौ मारेर मूल्यवान् मोटरहरूमा चढेर घुम्न थाले । केही दिनपछि फेरि उनीहरूले भने, “कति हिँडिरहनु । कति गुडिरहनु । हामीलाई थकाइ मार्न राम्राराम्रा विश्राम घरहरू पनि चाहिए नि ।”

कुरा ठीकै थियो । विकास र सभ्यताका लागि यहाँ धमाधम घरहरू बन्न थाले । यिनीहरूका अनौठा-अनौठा कुराबारे जब यहाँका अरू मानिसले सुने, टाढा-टाढासम्म पनि यो खबर फैलियो र मानिसहरू अब यसै वृक्षदेशमा ओइरिन लागे । फलस्वरूप यसले यहाँ ठूलो बसोबासको रूप लियो र वृक्षदेशका कल्पवृक्षहरू धमाधम काँटै, उदाङ्गिदै गए ।

केही समय बित्यो । विकास र सभ्यताले भने, “तिमीहरूका वनस्पतिमूलक खाद्यान्न र लत्ता-कपडाले हामीलाई पुग्दैन । हामीलाई त कारखानायुक्त सामग्रीहरूको आवश्यकता पर्दछ ।” तुरन्तै यहाँ ठूलाठूला कारखानाहरू बने । यी कारखानाबाट ठूलो परिमाणमा विभिन्न वस्तुहरूको उत्पादन हुन थाल्यो र यसले बजारको विस्तृतीकरण गन्यो । जहाँ बजार हुन्छ, त्यहाँ उपभोक्ता त हुनैपर्दछ । यसैले उपभोक्ताहरूको घुङ्गूचो लाग्न थाल्यो र बजारमा प्राप्त सुविधाहरू अब अपुग हुन थाले मात्र होइन प्रदूषणको समस्याले पनि ठूलै रूप लियो । बजार अस्तव्यस्त भयो । विकास र सभ्यताले भने, “यो अस्तव्यस्तता हामीलाई मन पर्दैन । यसको चाँडै समाधान हुनुपर्दै ।” त्यसपछि तुरन्तै सुविधाहरूको आयात, जडान र मरम्मत हुन थाल्यो । नयाँनयाँ प्रविधियुक्त औजारहरू यहाँ थपिए । सडक खनिए, सडक बने, घर भत्काइए, घर बने, ठाउँ पुगेन, ठाउँ पुऱ्याइए । भत्के, बिग्रे, फेरि सपारिए फेरि भत्काइए । ठूलाठूला योजनाहरू तयार भए । गोष्ठी, भाषण र प्रतिवेदनहरू बोलिए, तर कहिल्यै पूरा भएनन् । विकास र सभ्यताको चुली कहिल्यै भरिएन । वृक्षदेश गयो, फालियो, उखेलियो र यो भन्डै मरुभूमि मात्र बन्यो । न त यहाँ वृक्षहरू फेरि कहिल्यै रोपिए न त रोपिएका नै सुरक्षित रहन पाए । वृक्षका फेदफेदबाट फुटेका पानीका मूलहरूसमेत यहाँ सबै सुके । कहाँसम्म भने एक दिन विकास र

सम्यतासमेत चोखो पानीको अभावमा छटपटिन थाले र उनीहरूले पनि अद्य आकाशतिर काकाकुलले भै मुख थापे । अपसोच । त्यहाँबाट अम्लवर्षा पो भयो । त्यो वर्षा हानिकारक थियो । प्रदूषणले चाहिँ पृथ्वीतिर हेतौं दिएन । उनीहरूले निसास्सिएर स्वास्थ्यरक्षक वस्तुको खोजीमा फेरि आकाशतिर मुख फर्काएर एकोहोरो माथि तापमण्डलतिर हेरिरहे । त्यहाँको ओजोन सतह पनि पातलिदै अब त्यहाँ एउटा ठूलै छिद्रको सम्भाव्यता बढिसकेको थियो र अब मानवशरीरका लागि अति आवश्यक पर्न आउने सूर्यकिरणको तापमा समेत मानिसहरूलाई नै तत्काल नष्ट गर्न सक्ने रोगव्याधिका कीटाणुहरूको प्रादुर्भावका लक्षणहरू देखिइसकेका थिए... ।

रचनाकाल : २०५० आषाढ २०

प्रहरी हवलदार चित्रबहादुर

चित्रबहादुर सहर पस्यो जागिर खान । एक त गाउँघरको चार माना मकै छरिने बारी र चार पाथी धान जाने टैंगिन खेत, वर्षभरि राम्रो खान पुग्ने पनि होइन; दोस्रो, अब गाउँलेहरू सबै सहर पसे कोही जागिर नै खान र कोही बेपार गर्न भनेर । यस अवस्थामा उसकी स्वास्नी मैना पनि किन चुप लागेर बस्थी र । कराउन थालिहाल्थी लोग्ने अगाडि पर्नासाथ, “जाऊन ए बाबै । सहर पस र जागिर खाऊ । आपनै गाउँका सन्ते, कमाने, माने तिमीसरहकै त हुन् नि । उनीहरू उहिल्यै सहर पसेर जागिर खाइसके मात्र होइन दशौं-दशौंमा घर आउँदा पूरै लाहूरेको भारी बोकेर आउँछन् । आफूलाई त दशौंमा एउटा राम्रो नाइलनको फरिया र मखमली बुडे चोलो लाउन पनि सधैंको रहर । केटाकेटी पनि दुई-दुइटा भइसके । अब त यिनीहरूका मुखमा माड लाउन पनि त केही गर्नपन्यो नि । नुन, तेल, मट्टीतेल पनि धान्नैपन्यो !”

मैनाको कुरा ठीकै थियो । त्यही एउटा खेतीको भरबाहेक गाउँमा आम्दानीको अरू कुनै स्रोत थिएन । कति मानिसलाई उसले अहिलेसम्म भोट दिइसक्यो, कति मानिसले गाउँमा कुनै न कुनै कलकारखाना खोलेर वा अरू उपायले गाउँलेहरूलाई काम र माम दिलाउने आश्वासन दिइसके र अझ

यसै साल मात्र त हो देशमा निर्दल र बहुदलको चुनाव भएको र जिल्ला पञ्चायतको सभापतिले के-के न गरिदिउँला भनेर हो गाउँले सबैको भोट ऊ आफैले बटुलेर पहेलो चिन्हमा खसालिदिएको । तर खोइ निर्दलले जितेपछि पनि उसलाई केही भएको होइन, उसले केही पाएको होइन । त्यस दिनदेखि न फेरि कोही उसको गाउँमा फर्केर आयो न त उसले नै केही पायो । पायो त त्यही जिल्ला सभापतिले माननीय र पछि सहायक मन्त्रीसम्म । आफ्ना लागि चाहिँ आफ्नै बाबुबाजेले जोडेको खेतीकै भर गर्है भने पनि कहिले पानी नै नपर्ने, कहिले बढी पानीले टींगिन खेत सबै भत्केर जाने । लौ । कुनै वर्ष सामान्य नै होस् भनूँ त्यस्तो बेलाको उब्जनीले समेत परिवार धान्न सकिने होइन । अनि कसरी बसोस् त ऊ गाउँमा ? यसो खनखाँचोमा पैचो दिने साहूहरू पनि अब सहरतिरै पसे राजनीति गर्न र बसेकाले पनि पहिलेको जस्तो पत्याउन छोडिसँके । आखिर पत्याए पनि त एक दिन तिनैपर्द्ध, तिनु कसरी ?

चित्रबहादुरले यी सबै कुराहरू सोच्यो र एक दिन अकस्मात् नै मैनालाई भन्यो, “ए मैना । ल त खेतीपाती, वस्तुभाउ, केटाकेटीको रास्तो ख्याल गरेस् त । म सहर पस्थु अब ।”

“गङ्गालङ्घी र ?” मैनाले घाँटीको चारधरे पोते हल्लाउँदै निहुरेर सोधी ।

चित्रबहादुरले हाँस्दै भन्यो, “जाऊ पनि भन्ने, फेरि जान्छु भन्दा डराएर नजाओस् जस्तो पनि गर्ने ?”

“डराएकी त होइन, तैपनि...”, मैना भोक्राई ।

“नभोक्रा बाबै ! भिकाउँला तँलाई पनि काठमाण्डौ र केटाकेटीलाई पनि”, चित्रबहादुरले आश्वासन दियो मैनालाई र नभन्दै एक दिन सहर भरिहाल्यो ।

सहर भरेर पनि कहाँ बसोस् र के खाओस् चित्रबहादुर ? घरबाट बोकी ल्याएको सामलले धेरै दिन पुग्ने पनि होइन । त्यसैले गयो गाउँकै एक जना प्रहरी जवान किर्तेबहादुरकहाँ जो उसको केटाकेटीदेखिको अभिन्न साथी थियो र निकै वर्षपहिले, लौ त भनूँ भने जवानी लाग्दा नलाग्दै सहर पसेको थियो ।

किर्तेवहादुरले सुरुमा सहर पसेपछि उसकै गाउँको फेरि अर्को कुनै केटोको सहाराले केही वर्ष त होटलमा भाँडा माझ्ने काम गन्यो । अनि 'व्यरा'मा पदोन्नति भयो र पछाडि 'व्यरा'को नाइकेसम्म भएथ्यो । तर साहूको अत्याचार सहन नसकेर फेरि गाउँकै एक जना प्रहरी इन्स्पेक्टरको सल्लाहले प्रहरीमा भर्ना भयो । हो ! चित्रबहादुर पनि अहिले उसैकहाँ पुर्यो र लगायो आपनो गाउँको बेलिविस्तार । किर्तेवहादुर पनि धेरैदिनमा आफ्नो त्यस्तो पुरानो साथी फेला पर्दा निकै खुसी भयो अनि फुर्ती गर्दै भन्यो, "पख, म तेरो बन्दोबस्त नगरी छोड्दिनै ।"

नभन्दै एक दिन साँच्चिकै किर्तेवहादुरले खबर ल्यायो कि प्रहरी भर्ती अब दुई चार दिनपछि नै खुल्दैछ र त्यसमा उसले चित्रबहादुरलाई जसरी पनि भर्ना गर्नेछ ।

भर्ती गर्ने दिन टुँडिखेलमा पूर्व र पश्चिम पहाडबाट भरेका र कामको खोजीमा काठमाडौंमा छाधापछाधाप्ती भएका जवानहरूको भीड लाग्यो । चित्रबहादुर पनि हेलियो त्यस भीडमा र आफ्नो पालोको प्रतीक्षा गरिरह्यो । नापजाँच गर्न बसेकाले हरेकको छाती, उचाइ, तौल सबै नाप्दै गयो र चित्रबहादुरको पनि त्यसै गरी नाप्यो । नाप्ने बेलामा चित्रबहादुरले छाती बेस्सरी फुलायो सासलाई बेस्सरी माथितिर तानेर र ठाम्मै रोकेर अनि चाहिने तेत्तीस इन्चभन्दा पनि माथि नघायो । उचाइ लिँदा पनि खुद्दा नै भन्डैले भुइँ छाङ्गुलाजस्तै गरी उचाल्यो । तर दुवैपटक गाली गन्यो मनपरी त्यो जाँचकी अ.स.इ.ले र खुद्दा राम्ररी थचकक नै भुइँमा टेक्न लगायो । चित्रबहादुरलाई चाहिं खल्लो लाग्यो पहिलो नै खेपमा । "कस्तो मनपरी गाली गरेको होला बज्ज्याले । राम्रै मुख्ले पनि त भन्न सक्यो," उसले आफूले आफैलाई भन्यो र फेरि आफैलाई सम्भायो, "भैगो । आफूलाई जागिर खानु छ, गाली गरे गरोस् ।" अनि खुद्दा थचककै पारेर राख्यो भाडीजस्तै पलाएका टुँडिखेलका लामा र खसा घाँसहरूमाथि । त्यही पनि उसको पाँच फुट तीन इन्ची पुगिहालेछ र अझ एक-दुई लाइन बढी पनि भएछ । यसमा उसले सोच्यो, "आखिर गाउँधरको मानिस पो हुँ त । गाईभैसीको चोखो दूध खाएर स्वच्छ हावामा हुर्की बढेको ।"

भाग्यले साथ दियो चित्रबहादुरलाई र प्रहरी जवानमा छानियो पनि । त्यसका लागि किर्तेबहादुर ऊसँग धक्कु लाउन पनि चुकेन, “देखिस् त चित्रे ! मैले भनेपछि नगर्ने कुरै आउदैन । यत्रा वर्ष भयो काठमाण्डौ बसेको । दुई-चार जनालाई त चिनेको छु नि । आखिर तँलाई प्रहरी बनाएर छाडें । ल भोज ख्वा मोरा, अब ।”

“के खाने भनन्, म खाइहाल्छु नि ।” चित्रबहादुरले मञ्जुरी जनायो । किर्तेबहादुरले फर्माइस गन्यो, “के खाने नि अब । ममचा र रक्सी खाने ।”

“नाई, म त खान्न आफ्नो धर्मकर्म दुवैले नदिएको कुरा” भन्ने चित्रबहादुरको भनाइमा किर्तेबहादुरले सुनायो, “ठीक छ, तँ नखा । हामी खाइहाल्छौं नि ।”

बेलुका टन्न ममचा र रक्सी खाएर फर्केपछि किर्तेबहादुरले चित्रबहादुरलाई सम्झायो, “अब यस्तो खुसीको खबर मैनालाई पठाउनपर्दैन त चित्रे ?”

चित्रबहादुरले भन्यो, “खोइ, गाउँमा बस्दा त्यति साहो पढिएन । नजिकै कतै पढने स्कूल पनि थिएन र फेरि पढनुपर्द्ध भन्ने त्यति साहो चेतना पनि थिएन गाउँका मानिसमा । कनीकुथी पढन त आउँछ तर लेखन आउदैन । तँ नै लेखिदिन्छस् कि ?”

“अरे यार, किन नलेखनु ? तेरी मैना त मैना नै छे नि । येस्तीलाई ‘मेरी प्यारी मैना’ भनेर लेखन पाए मज्जा आउदैन र यार ?” यसो भन्दा किर्तेबहादुरले अर्को साथीतिर हेरेर आँखा फिम्क्यायो पनि । चित्रबहादुरको मनमा कताकता नमज्जा लाग्यो किर्तेबहादुरको कुरागराइको ढाँचाले । “पहिले त ऊ वैसै थियो गाउँमा छँदा, त्यस्तो बदमास थिएन । मैनासँग पनि राम्रै व्यवहार गर्थ्यो । अहिले त उसले मैमाथि यस्तो घुमाउरो कुरा गर्न थालेछ ए ।” चित्रबहादुरले सोच्यो, “सायद रक्सी खाएको बेलामा परेर हो कि होस गुमाएको उसले अथवा प्रहरीको जागिर नै यस्तो हुँदो रहेछ कि ? भर्ती हुँदा पनि त्यो चिन्नु न जान्नुको मानिसले त्यस्तो मनपरीको शब्दले भपान्यो । अहिले आफ्नो केटाकेटीदेखिको साथी पनि यस्तो कुरा गर्द्ध ।”

“तर जेजस्तो भए पनि भाग्यले साथ दियो, जागिर पाइयो । कति खुसी होली मैना, लेखन त लेखनैपन्यो । परेपछि कोढीको पनि खुट्टा मल्नुपर्द्ध

भन्छन् । भैगो, केटाकेटीदेखिको साथी हो, सङ्गतले यस्तै भएछ । यसैलाई लेखाउनुपन्यो ।" चित्रबहादुरले यही सोच्यो र किर्तेबहादुरद्वारा नै चिठी लेखायो । चिठी यस प्रकार थियो-

"प्यारी मैना । शुभ आसीक छ । उप्रान्त मेरो यहाँ एकदम राम्रो भयो । म प्रहरी जवानमा भर्ती भएँ । महिनाको चार सयजति तलब पाउँछु । कोही साथीभाइ त्यता आउने फेला परेमा तँलाई नाइलनको सारी पठाइदिउँला । केटाकेटीलाई पछि किन्दै गरूँला ।

आगे अहिले म किर्तेबहादुरसँग बसेको छु । भगवान्ले तेरो रक्षा गरून् । पछि मैले छुट्टै कोठा लिएपछि तँलाई झिकाउँछु । अनि तँ नेपाल सहर हेर्लिस् । माइलो बा, हर्के दाइ सबैलाई मेरो पाउजोडी दण्डवत् भनिदिनू । उनीहरूको आसीक मलाई पठाइदिनू । खेतीबारी, वस्तुभाउ, केटाकेटीको राम्रो स्याहार गर्नु, मलाई सम्फेर नर्हनू । भगवान्ले तेरो र मेरो चाँडै मिलन गराइदिउन् । इति शुभम् ।

तेरो माया गर्ने खसम
चित्रबहादुर

इति संवत् २०३७ साल साउन १८ गते शुभम् ।"

चित्रबहादुरले चिठी लेखाउँदा पनि मैनाको अनुहार भलभली सम्भिरह्यो । चिठी खसाल्न हुनालक घर जाँदा पनि भलभली सम्भिरह्यो र त्यस दिनदेखि हेरेक दिन नै उसले मैनालाई भलभली सम्भिरन थाल्यो यस कारणले कि ऊ घरबाट हिँडन लागदा मैना निकै रोएकी थिई र उसको जागिरको निकै कामना गरेकी थिई देवीदेवतालाई भाकल हालेर । मैनाकै कामनाले होला उसले जागिर पनि एकै चोटिमा पाइहाल्यो र अब उसलाई पनि शहरमै ल्याएर आफूसँगै राखी यहाँको रिमझिम देखाउने रहर लागिरह्यो । अनि सम्झ्यो, 'हरे । कति खुसी होली ऊ ।'

दिन बित्तै गए । चित्रबहादुरको तालिम अवधि पनि सिद्धियो । ऊ अब उर्दीको बर्दी लाउने भयो, बन्दुक समात्ने भयो, उसको पद पनि तोकियो, ठाउँ पनि तोकियो । ऊ आफ्नो छयुटी गर्न थाल्यो । कहिले, "ए चित्रे । यहाँ जानुपन्यो", कहिले, "ए चित्रे । उहाँ जानुपन्यो", कहिले, "ए चित्रे । यो

ल्याइज", कहिले, "ए चित्रे । त्यो ल्याइज" स. इ. कमान सिंह सधै अहाउँथ्यो । कमान सिंहले बोलाउँदा हरेकपटक ऊ आएर खुट्टा बजाउँ सलाम मार्थ्यो, 'जय नेपाल साब !'; जाँदा फेरि उसै गरी खुट्टा बजाउँ भन्थ्यो, "हस् साब !" तर उसले कमान सिंहबाट रास्तो र मायाको बोली कहिल्यै सुन्न पाएन । उसले जतिसुकै इयुटी पूरा गरोस् 'धन्यवाद', 'स्याबास' जस्ता शब्द कहिल्यै कमान सिंहको मुखबाट निस्केनन् । बरु कहिलेकाही खुसी भइहाल्यो भने ओठमाथिका खस्ता काला लामा जुँगा बटाउँ हाँस्दै सुनाउँथ्यो, "लौ लौ मुर्दार, खुब गरिस् । सिफारिस गरिदिउँला म रास्तो ठाउँमा जानका लागि ।" त्यसमा पनि चित्रबहादुर हातको लटठीलाई हत्पत् देव्रे काखीमुनि च्यपेर खुट्टाको बुट बजाउँ र फुर्तीसाथ सलाम ठोक्दै भन्थ्यो, "जनी होस् साब ! साबको बहुत गुन मान्ये साब !"

"ल जा त अब एक 'क्वार्टर ल्याइहाल् यस खुसीमा !'" कमान सिंह रक्सी ल्याउन अहाउँथ्यो । ऊ फेरि "हस् साब !" भन्दै बाहिरतिर दर्गुर्थ्यो र "ल्याएँ साब !" भनेर टक्रकक आवाज आउने गरी कमान सिंहका अगाडि राखिदिन्थ्यो पनि ।

"ल मुर्दार, तँ पनि खा अलिकति !" कमान सिंह दिन्थ्यो, ऊ अलिकति भए पनि खान्थ्यो उसलाई खुशी पार्न । कमान सिंहले नै उसलाई रक्सी खाने बानी लगाइदियो । ऊ भन्थ्यो, "बुझिस् चित्रे । यो नखाईकन त आजभोलि समाजमा कतै मिल्नै सकिदैन । कसैलाई यो नखाईकन त ऊबाट केही काम नै लिन सकिदैन !"

त्यस दिन पनि कमान सिंहसँग बसेर रक्सी खाँदाको क्षणिक आनन्दमा चित्रबहादुरले मैनासेंगको आफ्नो भविष्यको आनन्दमयी जीवनसँग जोड्न पुग्यो... मैनालाई नाइलनको सारी र मखमलको बुट्टे चोलो लगाइदिन्थ्यो, कुर्कुच्चे जुत्ता किनिदिन्थ्यो, कपालमा रातो रिबन बाँधिदिन्थ्यो र दाहिनेपट्टि कपालमा एउटा फूल पनि घुसारिदिन्थ्यो । आफू चाहिँ पाइन्ट र कमिज लगाएर सहर घुम्थ्यो दुइटा केटाकेटीलाई दुईपट्टि हातमा समाएर । हरेक शनिबार मासु खान्थ्यो । छुट्टीमा मैनालाई घुमाउन कहिले बिरगञ्ज लैजान्थ्यो, कहिले भैरहवा, कहिले जोगमनी लैजान्थ्यो त कहिले रूपैडिया ।

अनि गोरखपुर र लखनउसम्मको पनि ऊ कल्पना गर्थ्यो । बेला-बेलामा गाउँ गएर हलीको प्रबन्ध गरी आउँथ्यो । वस्तुभाउ बेचिदिन्थ्यो । खेत भने ऊ जोर्नसम्म जोर्थ्यो र गाउँमा 'फलानोको छोराले यस्तो चकचकी गरेर देखायो ए ।' भनेर बाबुको नाक राखिदिन्थ्यो... ।

"होइन ए, चित्रे । स्वास्नीलाई समझिस् कि क्या हो ? रास्ती छ तेरी स्वास्नी ?" कमान सिंहको लोभिलो शब्दले चित्रबहादुरलाई फेरि भस्क्याउँथ्यो । तर फेरि ऊ रक्सीकै सुरमा कसिसन्थ्यो, "ए बाबा । अब त मेरो हातमा पनि बन्दुक हुन्छ ए । लौ मेरी मैनामाथि कसैले आँखा लगाओस् त, अनि देखाइदिन्थु ताइन ।"

फेरि दिन बित्दै गए । चित्रबहादुरले पनि प्रहरीको प्रमुख कर्तव्य शान्ति, सेवा र सुरक्षाको भावनामाथि जोड दिई गयो । ऊ आफ्नो कर्तव्यमा कहिल्यै पछिहटेन । ऊभन्दा माथिकाले जे आदेश दियो, ऊ दिलोज्यानले तामेल गर्थ्यो । तर जब कहिले कसैलाई अन्याय परेको ऊ महसुस गर्थ्यो, खुट्टा बजारेर र सलाम माँदै "माफ पाऊँ साब ।" भनेर मनमा लागेको कुरा पनि भन्न पछिहटैनयियो । यस्तो बोलेबापत उसले कतिचोटि माथिल्लो तहबाट निकै गाली र खप्की पनि खानुपरेको थियो । झन् त्यसमाथि बारम्बारको अवाच्य शब्दले उसलाई भित्रभित्रै साहै नरास्तो पनि लागेर आउँथ्यो । कहिल्यै यस्ता अवाच्य शब्द सुन्नुपरेको थिएन उसले गाउँमै पनि र त्यस्ता मानिसको सङ्गत पनि कहिल्यै गरेन । तर यो प्रहरीको जागिर खाएपछि त के हो के हो शब्दैपिच्छे भनेजस्तो उसले यस्तै सुन्नुपरिरहेको थियो र उसका सहकर्मीहरू प्रायः यस्तै बोल्ने गर्दथे ।

जे होस् चित्रबहादुरलाई प्रहरी जवानबाट हवल्दार बन्नुपरेको थियो र मैनालाई काठमाण्डौ फिकाउनुपरेको थियो । नत्र त कसरी खान पुग्ला, कसरी डेरा बहाल तिर्न पुग्ला प्रहरी जवानको तलबले उसलाई ? यसैले ऊ यही कुरा सोच्यो र आशा गर्थ्यो, "जे भए पनि माथिकाले भनेको मानेकै छु । शान्ति, सेवा, सुरक्षाजस्तो प्रहरीको महान् कार्यमा साथ दिएकै छु । कसो नहोइएला एक दिन प्रहरी हवल्दार ?"

ठीक थिए । चित्रबहादुरले सोचेका कुरा । आखिर उसको मिहिनेत, त्याग र इमानदारी त्यसै खेर गएन । ऊ चाँडै नै प्रहरी जवानबाट अब

'प्रहरी हवल्दार चित्रबहादुर'मा गनियो । उसले खुसीले भुइँमा खुट्टा टेकेन । हवल्दार भएकै दिन उसले मैनालाई काठमाण्डौंका विषयमा अरु कुरा पनि राखेर चिठी मात्र पठाएन बह जति पैसा खर्च गरेर भए पनि आकाशवाणी नै पठायो चाँडै थाहा दिनका लागि । 'छोटकरीमा लेखदा बुझ्दै, बुझ्दिन । फेरि अर्थको अनर्थ कुरा पनि आकाशवाणीबाट जान्छ भन्दैन्', चित्रबहादुरले यही कुरा सोच्यो र पूरा बाक्य नै लेख्यो— 'म प्रहरी जवानबाट प्रहरी हवल्दार भएँ । सबै तेरै आसीक हो । अब तँलाई चाँडै फिकाउँछु ।' त्यति मात्र पनि होइन, उसले आकाशवाणी पठाउँदा माथि सिरानमा 'प्यारी मैना' पनि लेख्न छोडेन । अनि ऊ त्यस दिन पूरा एक पाथी चामलको भात खाएर्फै डड्ड ओछ्यानमा पलटघो दुवै हातलाई सिरानी बनाएर माथि दलिनतिर हेँ ।

चित्रबहादुर हवल्दार भएको पनि दुई वर्ष बितिसक्यो तर पनि उसले मैनालाई फिकाउन सकेन । कहिले आफैनै व्यावहारिक कठिनाइहरू आइपरे, कहिले देशमा तीस वर्षदेखिको व्यवस्थाको विरोधमा जनताहरू उत्रिए । यसको अन्त्य कहिले हुने हो थाहा भएन । 'यस्तो अशान्ति मच्चिएको बेलामा पनि के फिकाउनु मैनालाई काठमाण्डौं ? कस्तो न होला काठमाण्डौं, वा हड्कड, व्याङ्क, सिङ्गापुर होला भनेर आउली । यहाँ भने यो गाईजात्रा, सधैंको अशान्ति । आफूले छुट्टी पनि कहिलै पाइने होइन यस्तो बेलामा र मैनासँग गफ गर्नेसमेत फुर्सद दिने होइन । केका लागि फिकाउनु ? यही सहर मात्रै घुमाउँ भने पनि दिनदहाडै लोगनेबाट स्वास्ती खोसेर बलात्कार गर्न सक्ने यो ठाऊँ, कतै घुम्न गएका केटीहरूको लास नै बेपत्ता हुने परिस्थिति । भैगो, फिकाउनपरे पछि फिकाऊँला । सम्भन्धे मैनाले नाइँ', चित्रबहादुरले यी सबै कुराहरू एकैपटक सोच्यो ।

देशका प्रतिबन्धित प्रमुख दुई राजनीतिक दल मिलेर बहुदलीय प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनानिमित भनेर जनआन्दोलन सुरु भएको पूरा दुई महिना पनि नवित्तै देशमा निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्य भयो र बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको पुनर्बहाली पनि भयो । मानिसहरू खुसीले उफ्रिए, नाचे, रमाए र यस कुराको आशा गरे कि उनीहरू अब केही न केही प्राप्त गर्न सफल हुनेछन् । अब आएको राजनैतिक परिवर्तनले देशको सामाजिक र

आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउनेछ । तीसतीस वर्षसम्मका जनताका सम्पूर्ण अधुरा र अपुग आशाहरू तत्कालै पूर्ण हुनु सम्भव थिएन र सम्भव हुने कुरा पनि भएन । मानिसहरूले यो बुझेनन् र अझै यो पनि बुझेनन् कि प्रजातन्त्र आफैमा एउटा नैतिक बन्धनभित्र राख्ने राज्यव्यवस्था हो । त्यसैले देशमा प्रजातन्त्र आउनुलाई एउटा जादुगरी व्यवस्थाका रूपमा मात्र मानिसहरूले लिए । जसलाई जे चाहियो, उसलाई जादुको लट्ठीले छोडिदिहालनुपर्दथ्यो ।

“ओहो । प्रजातन्त्र भनेको यस्तो पो हुँदो रहेछ ! जूसलाई जे चाहिए पनि जुलूश निकाल्न र नारा लगाउन पाइने रहेछ ।” चित्रबहादुरले रमाइलो अनुभव गरिरह्यो किनकि ऊ अहिले भर्खरै तीस वर्षको भएको छ । सत्र सालअघि त ऊ कहाँ थियो कहाँ ? ऊ निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्थाभित्रै जन्मियो र त्यही व्यवस्थाभित्र हुक्यो, बढ्यो । गाउँमा हुँदा त उसले आजसम्ममा यस्तो बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको नाम नै सुनेको थिएन । यस्ता जुलूस, नारा र भाषणहरू देखेकै थिएन । केवल सुनेको थियो त पञ्चायतको चुनाव हुने रे । त्यसमा हार्ने-जित्ने पनि हुन्थे हुन त र माननीय बन्नका लागि भगडा पनि हुन्थ्यो तर गाउँमा जो यता-उता जनताका लागि गर्ने-भन्ने हुन्थ्यो, ऊ भने चुनावमा जनताले जतिसुकै भोट हाले पनि हार्ने नै गर्थ्यो, होइन भने उठन नै पाउदैनथियो । तर अहिले भने चित्रबहादुरले यो पनि सुनेको थियो कि अब जनताका लागि गर्ने, भन्ने र बोल्नेले नै चुनाव जित्न रे । यसैले ऊ यस कुरामा पनि खुसी थियो कि अब मैनालाई परेको बेलामा गाउँमा जो जसले मदत गरिदिन्थ्यन्, मैनाले पनि निर्धकक भएर उसैलाई भोट दिन पाउँछे र आफ्नो अधिकारको सदुपयोग गर्दै । प्रजातन्त्र भनेकै त यही रहेछ नि । गरिब-गुरुवाको भलो गर्ने । शोषक र सामन्तहरूलाई निर्मल पार्ने ।”

चित्रबहादुरले मैनाका लागि यस्तै अनेक उपायले मन बुझाएर बस्नुसिवाय अरू कुनै कुराबाट पनि उसलाई काठमाण्डौ ल्याउनु उचित देखेन । कारण, प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापछिको एक वर्ष सङ्क्रमणकालमा नै बितिहाल्यो र जनताका कुणिठत चाहनाहरूले प्रस्फुटन हुने मौका मात्र पाए-होहल्ला, जुलूश, नारा यस्तै-यस्तै । यतिसम्म कि निजामती कर्मचारीहरूले

पनि भन्डा बोकेर निर्धककसाथ सरकारका विरुद्धमा सडकमा हिँडन पाउने भए । यी सबै क्रियाकलापलाई धेरैले अस्वाभाविक पनि मानेन् र विश्वका अरू मुलुकका तुलनामा यस्तो सङ्कमणकालको स्थिति अझ यो कम नै रहेको महसुस गरेपनि कर्मचारी सन्दर्भमा भने यस्तो सुन्नुपन्थ्यो, “जनआन्दोलनको बेलामा पो जनतालाई प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापना गर्नु थियो र कर्मचारी नै व्यवस्थाका विरोधमा लागे । अब के फेरि यिनीहरूलाई यो व्यवस्था उल्टचाएर अर्को व्यवस्था ल्याउनु छ र यसो गरेका ?”

जसले जेजति भनोस् वा गरोस् अन्तरिमकालीन सरकारले यावत् कुराहरूको पूर्ति जननिर्वाचित स्थायी सरकारको गठनपश्चात् पूरा हुने आश्वासन दिलायो भने यता जनताहरू पनि त्यस समयको प्रतीक्षामा बसे । समय आयो, जननिर्वाचित सरकारको स्थापना पनि भयो । “अब त केही होला कि !”, जनता आशान्वित बने । अपसोच ! प्रजातन्त्र पुनर्स्थापनाका लागि एकजुट भई लडेका देशका प्रमुख दुई राजनीतिक दलहरूको स्वार्थप्रेरित वैमनस्यताले कहिल्यै समझदारीको बाटो लिन सकेन । प्रजातन्त्र स्वेच्छाचारको नारा बोकेर भीडतन्त्रमा बदलियो । आन्दोलनकारीहरूले कहिले ‘यो बन्द’ र कहिले ‘त्यो बन्द’ का रूप लिन थाले । यसै बखत सरकारको काम-कारवाहीद्वारा निरुत्साहित साधारण जनताले पनि प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा आन्दोलनकारीमाथि नैतिक समर्थन प्रदान गरेको देखियो भने उग्र र दक्षिणपन्थी राजनीतिक विचारधाराका मानिसहरूले विरोधको कार्यक्रममा आगोमाथि घिउ खन्याए । देशको वातावरण पूरा अनियन्त्रित रह्यो । तोडफोड, आगजनी र हिंसाका घटनाहरू बारम्बार दोहोरिदै गए । सरकारले पनि गोली र बन्दुकलाई आफ्नो सुरक्षाक्वच ठान्यो । मानिस भन् उत्तेजित भए । देशमा ठूलो धन-जनको क्षति भयो । “यस्तो क्षति त पञ्चायतकालीन व्यवस्था उल्टचाउन खोजदा पनि भएको थिएन ए ।” मानिसहरूले अन्दाज काटे । यसको दोष सत्तापक्ष र विपक्षले एकआपसमा लगाउनुसिवाय अरू केही भएन । साधारण जनताको दैनिक जीवन कष्टकर बन्दै गयो । देशको अर्थतन्त्रमा नै ठूलो धक्का लाग्यो मात्र होइन देश नै अस्तव्यस्त भयो । मानिसहरू भन्न थाले “के यसैका लागि प्रजातन्त्रको

पुनस्थापना भएको हो त ? खोइ, अहिलेसम्म सत्तापक्षले जनतालाई देखिने र मूल्याङ्कन गर्न सकिने कुरामा सुविधा पुऱ्याएको ? खोइ, विपक्ष खुद जनताको आवाज लिएर सदनमा उभिएको ? महाँगी, कालोबजारी र भ्रष्टाचारलाई किन तपसिलमा राख्नेर अन्य नै कुरालाई प्रमुख मुद्दा बनाई सदन छोडेर सडकमा उत्रिएको ?" आदि-आदि ।

समय रोकिएन । प्रहरीहरू लटठी र बन्दुक लिएर एक ठाउँदेखि अर्को ठाउँ दौडिए रहे । उनीहरूलाई न कहिल्यै खानको ठेगान भयो न त सुन्नकै । दिउँसो एक-दुई बजेसम्ममा प्लास्टिकका भोलाहरूमा विहानको भात आइपुरथ्यो । कहिले उनीहरूले मासुका भोल, चौटा, दाल, साग सबै एकै ठाउँमा मुछिएको खिचडीजस्तै भात त्यही प्लास्टिकको भोलैभित्रबाट चुहिनुसम्म भोल चुहाउदै र ओठ-चिउँडोभरि दल्दै खानुपर्थ्यो भने कहिले सडकको कुनामा कागज ओछ्याएर भात थुपारेर खानुपर्थ्यो । खाने, चुरने पानी थिएन । केन्द्रमा खबर पठायो, जबाफ आउँथ्यो, "कागजले पुछ्नू या रुमालले पुछ्नू", या त अरू कुनै अश्लील शब्दहरू सुन्नुपर्थ्यो ।

"मार ! मार ! सालेहरूलाई मार !" खाँदाखाँदै सडकको एक छेउबाट इंटाहरू वर्सिन्ये ।

"दे, बजा, रक्षक भनेर भक्षक हुने यिनै हुन्", अर्कातिरबाट दुङ्गाहरू आउँथे । यस अवस्थामा प्रहरीहरू न चुप लागेर बस्न सक्थे न त हूलबाट आएका ती इँटा र दुङ्गाहरू नै पचाउन सक्थे, सक्थे त केवल त्यो हूललाई तितरबितर पार्न । लटठी हल्लाउदै केही परसम्म खेदन र फेरि आफू आफ्नो ठाउँमा आइपुरदा नपुग्दै त्यै हूलबाट आफू खेदिन । यस अवस्थामा उनीहरूका फलामे टोप र नरकटे ढालले काम दिँदैनथिए र अब इँटाको जबाफ इँटाले नै दिन उनीहरू बाध्य हुनुपर्थ्यो । तर पनि चारैतिरबाट भएको हमलामा प्रहरीहमला न्यून हुन जान्थ्यो । ज्यान त जोगाउनैपन्यो, प्रहरी आदेश मार्थे, "बजाइदिउँ हवलदार साब ?"

"हुँदैन, मानिस मार्नु अपराध हो", प्रहरी इन्चार्जका रूपमा खटिएको चित्रबहादुर जबाफ दिन्थ्यो । तर उसको कुरा कोही सुन्दैनथे । प्रहरी र प्रदर्शनकारीका बीच घमासान हुन्थ्यो । लटठी चार्ज गरिन्थ्यो, अश्रुग्रास

छोडिन्थ्यो र अन्त्यमा डथाढ... डथाढ... को आवाज सुनिन्थ्यो । यस अवस्थामा को मध्यों र कसलाई रगतमा मुद्धिएको अवस्थामा घिसादैं कुन प्रहरीभ्यानमा हालेर कता लगिन्थ्यो, उसलाई के गरिन्थ्यो स्वयम् चित्रबहादुर त्यस टोलीको इन्चार्ज भएर पनि थाहा पाउन सक्दैनथियो ।

चित्रबहादुर यी सबै अवस्थाबाट चिन्तित हुन्थ्यो । ऊ त केवल एउटा प्रहरी हबल्दार हो- शान्ति, सेवा, सुरक्षाको भावनालाई शिरोपर गर्दै हिँडेको । तर ऊ अनुभव गर्द्यों, त्यहाँ कतै कसैमा यी कुनै कुराको पनि भावना थिएन । यियो त आपसी स्वार्थ, पदलोलुपता, प्रतिशोध, रिस, अहङ्कार, यस्तै केके हो केके । यसले गर्दा चित्रबहादुरको मन पीडा, असन्तोष, छटपटी, आत्मगलानि सबै थोकले भरिन्थ्यो मात्र होइन यसैबीच ऊ सम्झन्थ्यो पनि उसले कर्तव्यको जबाफदेहीपन सरकारलाई पनि पूरा गर्न नसक्ने भयो र मैनालाई पनि नसक्ने भयो । यहाँसम्म कि मैनाको एउटा नाइलनको सारी र राम्रो मखमली बुझे चोलोको इच्छा कहिल्यै नपुग्ने भयो । कुर्कुच्चे जुत्ताका साथ कपालमा फूल घुसारेकी मैनासँग ऊ कहिल्यै नारिएर हिँड्न नपाउने भयो । रक्सौल, जोगमनी, गोरखपुर र लखनौ उसलाई देखाउन नपाउने भयो आदि-आदि । बह यो इच्छैइच्छा लिएर जिन्दगीको कष्टकर क्षण काट्नुभन्दा त जे छ आफ्नो गाउँमा खाएर र एक भुत्रो लगाएर मैनाको चोखो मायामा नै बस्न रुचायो चित्रबहादुरले र जागिर छोड्ने विचार पनि गन्यो । तर उसले आफ्नो कर्तव्यलाई पनि सम्झ्यो यसै बखत- शान्ति, सेवा, सुरक्षाकै लागि जीवन अर्पण गर्ने प्रण । अर्कातिर, यस अवस्थामा उसको राजिनामा स्वीकृत हुन पनि सक्दैनथियो ।

समय भन्नभन्न बिगिर्दै गयो । प्रतिपक्षी दलहरूले मिलेर अब ठूलै आन्दोलन सुरु गरे । यसैबीच केही दिनका लागि बेलुकादेखि बिहानसम्म सरकारले सहरमा कफ्यूको घोषणा गर्नुपर्ने स्थिति आयो । जिल्ला प्रशासन कार्यालयको नाममा सरकारी सञ्चारमाध्यमहरूले कफ्यूको आदेश सर्वसाधारण जनताहरूका लागि जारी गरे र कफ्यूको घोषणामा यो पनि भनियो कि “कसैले कफ्यूको आदेश उल्लङ्घन गरेमा ड्युटीमा खटिएको प्रहरीले गोलीसमेत हान्न सक्नेछ ।”

हिजोअस्तिसम्म दिनदिनै सास्ती पाएको, जीउ थिलथिलो भइसकेको चित्रबहादुरलाई एक दिन भए पनि मस्त सुत्न पाए कस्तो होला भन्ने लागेको थियो । भन् त्यसै बेला कफ्युको घोषणा भयो । इन्स्पेक्टर कर्णवीरले चित्रबहादुरलाई बोलायो र ड्युटीमा खटायो । अनि भन्यो, “बुझिस् चित्रे । गोली हान्ने अधिकार पनि छ तँलाई ।”

“ओहो । कसरी हान्ने गोली ? कसरी मार्ने मानिस ? अहिलेसम्म त खाली ईंटा र लट्ठीले मात्र तसाइएको थियो । केही नलागे आफूले अश्रुग्राससम्म छोडिएको थियो । अब त गोली नै हालनुपर्ने ।” चित्रबहादुरको मन ढक्क भएर आयो ।

“हान्नैपर्ने साब, गोली ?” उसले कर्णवीरसँग सोध्यो ।

“हो । बजाइदिनू यदि कसैले उल्लङ्घन गन्यो भने”, कर्णवीर सहज भावमा बोल्यो । चित्रबहादुरले फेरि बुट बजान्यो र सलाम मारेर शिर निहुराउदै निवेदन गन्यो, “माफ पाऊँ साब ! एक-दुई दिन अफिसमै ड्युटी गर्न पाए हुन्थ्यो । जीउ साहै दुखिरहेछ ।”

“तँलाई पनि हस्तबहादुरको गति हुन मन लाग्यो कि क्याहो ? देखिनस् हिजो डि. एस. पि. साबले तेरै सामुन्ने ?”

“थाहा छ साब !” चित्रबहादुरले फेरि पनि खुट्टा जोड्यो र डराउदै सलाम मान्यो ।

अनि मनमनै भन्यो, “यो प्रहरीको जागिर हो... ।”

“किन घोरिइस् चित्रे ? जा गझहाल् । गएर खुला भ्यानमा चढ र खुलै हावामा गोली छाड्दै हिंड । जहाँ लाग्छ, लाग्छ । जसलाई लाग्छ, लाग्छ,” इन्स्पेक्टर कर्णवीरले टेबुलमाथि खुट्टा राखेर हातको लट्ठी नचाउदै सुनायो ।

“जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेश छ र हजुर यसरी हावामा गोली छाड्दै हिंडनू भन्ने ?” चित्रबहादुरको यस प्रकारको व्यङ्ग्यात्मक प्रश्नमा कर्णवीर जुरुक्क उठ्यो र रिसले जड्गिँदै भन्यो, “जिल्ला प्रशासन कार्यालयको नभए तेरो बाउको छ त गधा ? तँलाई यसरी मुख छाड्नू भनेर कसले भन्यो ? सानु मुखले ठूलो कुरा गर्द्दस् ? जिल्ला प्रशासन कार्यालयको आदेश होस् नहोस्, हामीलाई माथिको आदेश छ । मेरो आदेश

तँलाई छ । गइहाल् तुरन्त बन्दुक वोकेर । मा... लाई भुक लातीले हानेर एकैचोटि भ्यानमा पुन्याइदिन्छु अनि देख्छ कुताले ताइन ।"

"धुक ! कुकुरले पनि खान नपरोस् यस्तो जागिर, सितै हवलदार भइएछ !" चित्रबहादुरलाई साडै आत्मरलानिले पोल्छ र मनमनै भन्द्ध-मैना । मलाई तेरो साथ दे । म तै भए ठाउँ आउँछु, तेरै काखमा सुत्न । भैगो छोडिदे तेरो त्यो नाइलनको सारीको रहर र फूलबुट्टे चोलोको इच्छा । जे छ पीठो-मीठो आफै खेतबारीमा फलेको खाऊँला र वह पहाडको धूलै ओढेर पनि शरीर ढाकूला ।"

"जा चाँडो गधा । तेरा स्यानाव्याना बाहिर पर्खिरहेछन् तँलाई । सात बजेको कफर्यु आठ बजिसक्यो अहिले, के हेरिरहन्द्धस् ?"

चित्रबहादुरलाई बन्दुक त्यहाँ कर्णवीरकै अगाडि उत्तिखेर फाल्डै भन्न त मन लागेथ्या, 'ला, तेरो जागिर तै खा गधा र मार तै मानिसहरूलाई जसजसलाई मन्लाग्छ, जसजसमाथि तेरो रिस छ । धुक देशद्रोही ! शान्ति, सेवा, सुरक्षाको नाममा भगवान् साक्षी राखेर किरिया खाएको होइनस् ? अहिले यो अपराध किन गर्दैछस् आफै दाजुभाइमाथि ?' तर उसको आत्माले यस बख पनि मानेन यसो गर्न । यो त सङ्घटको बेला थियो देशका लागि, उसले आफ्नो कर्तव्यपालन गर्न इयुटीमा खटिनैपर्थ्यो, खटियो पनि ।

देशमा अराजकता फैलि सकेको थियो । सरकार र सरकारको आदेश कसैले मानेन् । मानौ सरकार एउटा पुतली मात्र हो र सरकारले लगाएको कफर्युको आदेश पुतलीको खेल । यस तथ्यलाई विदेशी सञ्चारमाध्यमहरूले समेत आफ्नो खबरको मुख्य अंश बनाएर यस स्थितिलाई अन्तरिम शासनकालमा लागू भएको कफर्युसँग पनि तुलना गरे । यस बखत घरघरमा एकातिर रेडियो र टेलिभिजनले छिनछिनमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको कफर्यु सम्बन्धी सूचना जारी गरिरहेका थिए भने उता त्यही बखत मानिस सडकभरि नै झुम्मिएका मात्र होइनन्, रबरका टायर तथा अन्य सामानहरू बाल्दै ताली ठटाउदै सिट्ठी पनि दिइरहेका थिए । यस्तो भान हुन्थ्यो यो नेपाल होइन, प्यालेस्टाइनी भूमि हो र प्यालेस्टाइनीहरू इजराइलविरुद्ध यी सबै कामकारवाहीहरू गर्दैछन् ।

चित्रबहादुर निस्क्यो भ्यानमा चढेर र आफना मातहतका प्रहरी जवानहरूलाई लिएर । ऊ स्वयम् आतङ्कित भइरहेको थियो एकातिर इन्स्पेक्टरको आदेश र अर्कातिर, ऊजस्तै उसका देशका नागरिकहरूमाथि गोली चलाउनुपर्ने बाध्यता । तर ऊ कुनै हालतमा पनि गोली चलाउन सक्दैनथ्यो र जसरी महाभारतको युद्धमा अर्जुनले आफना सारा बन्धुबान्धव, नातागोता, कुलकुटुम्ब, इष्टमित्रमाथि आफ्नो गाण्डीव धनु चलाउन नसक्ने अठोट गरे, त्यस्तै अठोट अहिले चित्रबहादुरले गन्यो । तर उसले चलाउनुपर्ने स्थितिको सिंजना गर्न त्यहाँ कुनै कृष्ण भगवान् भएनन् । अन्यौलको स्थितिमा पन्यो चित्रबहादुर, 'जनता जो सरकारको विरोधमा उत्रि रहेका छन्, जनताकै भलाइका लागि उत्रि रहेका छन् या त सरकार जनताकै पक्षमा जनविरोधी तत्त्वहरूको संहार गर्न लागिरहेछ ?' सोभो चित्रबहादुरले ठम्याउन सकेन । नत्र त ऊ किन पछि हट्थ्यो आफ्नो कर्तव्यपालना गर्न ? तर ऊ त्यसै कसैलाई मार्न सक्दैन । 'मानिस मार्नु अपराध हो ।' ऊ यही ठान्दथ्यो । त्यसमाथि गाउँको सीधासाधा जीवन र आफ्नै कर्म, धर्म र संस्कृतिमा हुर्केको चित्रबहादुर, एउटा कुनै सानु कीरा मार्दा त उसकी मैनाले उसलाई कुनै बेला 'अधर्मी, पापी, असत्ती' भनेर बेस्करी गाली गरेको याद छ भने 'ओहो । मानिस मार्नु भन् कत्रो अपराध होला । भगवान्को सृष्टिका सबै एउटै सन्तान न हुन् ।' जुन मैनाको बचन हार्न नसकेर र उसको जीवनभरिको इच्छा नाइलनको एउटा सारी र मखमली बुडे चोलो किन्नका लागि उसले प्रहरी जवानमा भर्ना हुनुपरेको थियो, उसकै कामना र प्रेरणाले प्रहरी हवल्दारसमेत बन्न पुगेको थियो भने आज बरु ऊ बन्दुक छोडेन तयार थियो, मानिस मार्न तयार थिएन । के भन्नी मैनाले उसलाई उसले मानिस मारेको थाहा पाई भने । चाहिँदैन उसलाई त्यो नाइलनको सारी र बुडे चोलो, मानिस मारेर कमाएको पैसाले भर्सैलै परोस् सबै कुरा ।

चित्रबहादुर आफना जवानका साथ तोकिएको क्षेत्रको रखवारी गर्न पुर्यो । मानिस अझै सडकमा तमासा गरिरहेका थिए । प्रहरीको भ्यान देखनासाथ उनीहरू कोही त भागे तर कोहीले भने ईंटाले हिर्काउन पनि छाडेनन् ।

“ओहो ! कफ्यु लागदा पनि यिनीहरू यति निडर । मानौं देशमा सरकार नै छैन, शासन नै छैन,” चित्रबहादुरले अपसोच प्रकट गयो । एउटा प्रहरीले भन्यो, “ठोकिदिँ हवल्दार साब ? आदेश छैदछ ।”

“आदेश छ भन्दैमा हुैन । मानिस मार्नु सानुतिनु कुरा होइन । पख, पहिले सचेत गराउनुपर्दछ कफ्युको आदेशलाई । त्यसपछि पनि हान्नु हुैन । सकेसम्म तर्साएरै भगाउनुपर्द्ध यिनीहरूलाई, बुक्फिस् ?”

“तैपनि टेरेनन् भने ?”

“त्यसपछि परिस्थिति हेरेर जे गर्नुपर्द्ध गरूँला ।”

“बिसिनुभयो हवल्दारसाब ! वैशाख १० गतेको घटना ?” त्यो प्रहरी जवानले चित्रबहादुरलाई सम्झायो, “यिनै जनताले हाम्रा त्यतिका साथीभाइको त्यति-त्यति नरामो गरी, समिक्षनै नसकिने गरी निर्मम हत्या गर्दा भने सानु कुरा भयो, अहिले यिनीहरूलाई मार्न भने तपाईं ठूलो कुरा मान्नुहुन्छ ? मत भन्छु यो माथिको आदेश-सादेश पनि मान्नुपर्देन हामीले । को बोल्यो त्यो बेला हाम्रा साथीका लागि ? यहाँसम्म कि जो अहाउने-पहाउने हुन, उनीहरूले पनि आँट गर्न सकेनन् हामीले यिनीहरूलाई यसो गर्न लगाएका हौं भनेर । मृत्युपछिको तकमा न उनीहरूको निर्जीव तस्वीरमा लगाइदिनु न त श्राद्धमा दान गरेर उनीहरूसम्म नै पुऱ्याइदिनु । तपाईं आदेश दिनुहुन्न भने हामी आफ्नो ज्यान जोगाउन आफै अधि सछाँ ।”

जुन बखत एउटा प्रहरी जवान हवल्दार चित्रबहादुरसँग आकोशा पोखैथियो त्यसै बखत डङ्ग... को आवाज चित्रबहादुरले आफ्नो कानैनजिक, कान नै फुट्लाभै गरी सुन्न्यो । त्यो आवाजले भण्डारखाल र देउपाटनवरिपरिको वातावरण सम्पूर्णलाई थर्कायो मात्र होइन जयवागीश्वरीको मन्दिरसमेत हल्लियो ।

“ऐय्या...”, एउटा अन्तिम र तीखो चीत्कार सुनियो एउटा युवकको त्यसै बखत । चित्रबहादुरले त्यतातिर हेर्दा-हेँ त्यो युवक आफ्नै घरआँगन जोडिएको जङ्गल-उत्तरको कच्ची सडकको हिलोमा आफ्नै घरतिर फर्केर डडरडड पछारियो । लङ्गा उसका दुवै हात आफ्नै पिसाब फेर्ने अङ्गलाई बेस्करी अँठच्याइरहेका थिए । यसै बखत त्यसै युवककी स्वास्नीको कङ्गला

शब्द आयो, "लौन ! मैले भात पस्किदा-पस्किदै पिसाब फेर्न निस्केको मेरो लोरनेलाई के भयो ?"

"नकरा, तँ पनि मर्लिस् । भित्र गइहाल बच्चाहरूलाई लिएर", बन्दुक फेरि त्यतातिर तेस्याउदै गरेको अर्को प्रहरी जवानमाथि चित्रबहादुर जाइलाग्यो, "साले, कुकुर, चुत्या, खच्चड । कसले दियो आदेश तैलाई गोली हान्ने ? अब तँ पनि मरिस् वुझिस् ?" भनिसकदा नसबै उसको हातको बन्दुक पनि अनियन्त्रित रूपमा चलिहाल्यो डड... डड... डड... । तर अचम्म ! सारा पशुपतिक्षेत्र र देउपाटनभरिको फालेको भात खाएर मोटाएको एउटा कालो कुकुरको पो मृत्यु भयो चित्रबहादुरको गोलीले । कुकुरले क्वाइँक मात्रको एक आवाजमा अन्तिम सास लियो । चित्रबहादुर पनि झन्डै ढल्यो त्यही कुकरको आवाजसँगै सडकमा अकस्मात् नै । उसको हातको बन्दुक अनायासै एकातिर फालियो र पशुपतिनाथतिर फकिदै उसको मुखबाट एउटा दुःखान्त आर्तनाद निस्कियो, "हे पशुपतिनाथ !" असार १२ गतेको त्यो कालो र चकमन्न रातमा पनि पशुपतिक्षेत्र र देउपाटनवरिपरि कराएका कुकुर र पशुपतिक्षेत्रकै जङ्गलमा एउटाले अर्कालाई लखेटै र भाग खोस्दै क्वाँक्वाँ र कुँकुँ गरिरहेका बाँदरहरूका विभिन्न आवाजहरूले चित्रबहादुरको पुकारलाई पशुपतिको कानसम्म पुरन दिएनन् । कर्फ्यु लारनुभन्दा केहीअघि मात्र हतारहतारमा जलाइएर त्यसै छाडिएका आर्यधाटको भकारीमाथिका लासहरूको गन्ध र धुँवाले पशुपतिको मन्दिरलाई नै ढाकिरहेको थियो । यस बखतसम्म पशुपतिको मूर्तिमा बिहान चढाइएको दूधका धारा सुकिसकेका थिए र बेलुकाको आरतीका धूपका बास्नाहरू पनि चाँदीका चार ढोकाभित्रै रुमल्लिइरहेका थिए ।

चोर

हाम्रो टोलमा चोरको बिगबिगी थियो । मानिसहरू सबै त्रस्त थिए यस कारणले कि विहान, बेलुका दिउँसो कुनै बेला पनि चोर आउन सक्यो र जे पनि चोरेर लैजान सक्यो । चोर कहाँबाट कसरी आउँथ्यो थाहा हुने कुरै भएन र चोर को हो ? त्यो पनि थाहा हुन सकेन । तर पनि टोलका मानिसले यतिसम्म अनुमान गर्न सकेका थियौं कि चोर पक्कै यतै कतैको हुनुपर्छ र यसले टोलको हालीमुहाली सबै थाहा पाएको छ । नव भने दिउँसो मध्यान्हमा र सडककै घरमा पनि चोरी गर्न आँट गर्न सबैनथियो ।

यस्ता घटना टोलमा धेरैचोटि घटिसकेका थिए । अब त पत्रपत्रिकाबाट या कसैको मुखबाट यो पनि सुनिन थालेको थियो कि चोरहरू मुखमा मखुण्डो हालेर हरर मोटरसाइकलमा आउँछन् र एकै छिनमा पाटपुट लुटलाट गरेर दौडिहाल्द्धन् । भैगो, त्यसरी आएनन् नै भनूँ तर आजभोलिका अर्काथरीका चोर यस्ता लुगा-कपडा र भारेभुरे सामान चोरेर हिँड्ने होइनन् । आउँछन् भने पूरा खोलखालका र ऐना काट्ने सामानसमेत लिएर आउँछन् र टि. भि., डेक, गहना, पैसा जस्ता नगदी-जिन्सी मात्र उडाएर हिँड्द्धन् ।

टोल पूर्ण सतर्क थियो र अब त संरक्षणका लागि दिनमै पनि ढोकाको चुकुल लगाएर बस्नुपर्ने अवस्था मात्र आएन कि मानिसहरूले घर-

घरका कम्पाउन्ड घेर्ने, अगलो पार्ने, वाहिरी ढोकासमेत मजबुत पार्ने काम थालिसकेका थिए । तर पनि डर भागिसकेको थिएन । पन्ध-वीस दिन मात्र अघि टोलकै घिमिरे दाइको छिँडी तलाकां ग्रिल काटेर झ्यालसँगैको टेबुलमा राखिएको डेक चोरी भएको थियो । पहिले सुरुमा घिमिरे दाइले ह्याकदुक र घञ्याकघुत्रुकको आवाज सुन्दा पनि वास्ता गरेनछन् र तल कोठाभरि बहालमा वस्ते मानिसले नै सायद केही गरिरहेका होलान् भनेर नीच मारेर वसेछन् । आखिर उठाएछ गजबको पैतीस-चालीस हजार पर्ने डेक ।

तलका डेरावालहरू पनि कुम्भकर्णभै सुतेछन् राति अवेलासम्म सिनेमा हेरेर र बत्ती बालेको बल्यै । त्यही पनि झ्यालको पर्दासमेत उदाङ्गो पारेर । आखिर चोर सबै चियोचर्चो गरिरहेको नजिकैको मानिस होला र त सधै सिनेमा हेरेर यति बजे सुत्छन् भनेर पनि थाहा पाएको होला । त्यसमाथि भित्र बत्ती बलेको बल्यै, वाहिर अँध्यारो । क्या मज्जा ! चोरलाई पनि भित्रको सामान सबै भलभली देख्न र चोर्न । आखिर थाहा पाएर हल्लाखल्ला गर्दा चोरले बोकेर कुद्न भ्याइहालेछ ।

' एक दिन टोलका मानिस सबै मिलेर सल्लाह गन्यौ । अब त्यसो होइन । कुनै ढाकदुक सुनेर हल्लाखल्ला गरेपछि चोरले भारने मौका पाइहाल्द्व । त्यसैले जसको घरमा चोर आएको थाहा हुन्छ, उसले टेलिफोन भएको अर्को घरमा नथापाईँदो चालले टेलिफोनद्वारा खबर गर्ने र त्यो दोस्रो घरले अर्को घरलाई गर्ने । जसकहाँ टेलिफोन ढैन, टेलिफोनबालाले अरूलाई पनि घर-घरमै गई सुटुक बटुलेर आई चोरलाई चारैतिरबाट घेर्ने । अनि त कहाँ जाला त्यो ?

"तर...", एक जनाले अप्टेरो प्रकट गरे, "टेलिफोन नहुनेको घरमा चोर आयो भने कसरी खबर गर्ने नि ?"

"हो त नि । त्यस अवस्थामा के गर्ने ?" सबैले महसुस गन्यौ र समस्या समाधानका लागि एकले अर्काको मुख ताक्यौ तर कतै बाट समाधान निस्केन । त्यसै बेला एकले मुख फुटाले, "सके आफ्नै घरका परिवार मिली समात्ने, नसके उही एउटै काइदा 'चोर आयो । आयो ।' भनी चिच्याउने, के गर्ने अब ?" यही निर्णयपछि हामी त्यस दिन आ-आफ्ना घर लाग्यौ ।

ठीक यसको तीन दिनपछि मेरो घरमा चोर आयो । असारको महिना । आकाशभरि टन्न बादल । पानी फिरफिर परिरहेको थियो । म अचानक राति २ बजे केही ढ्याकदुकको आवाजले बिउझे । सुतेको सुत्यै उत्तानो परेर दुवै कानले राम्ररी सुनें । आवाज आयो ढ्याक... ढ्याक... कोर कुनै फलामे सामान ट्याइग्राइ टुइगुड गरेको जस्तो पनि तर त्यो आवाज लगातार आएन । यसो कतै टोलधिमेकमा केही गरेका हुन् कि भनेर निकै वेर सोचें तर होइन । आफू सुतेकै झ्यालमुनिबाट त्यो आवाज आएको थियो ।

"भएन वा । चोर त आएकै हो । अब के गर्ने ?" खाटबाट बिस्तारै चाल मारेर उठे र खाटकै सिरानीको झ्यालमा कान राखेर सुनें । फेरि ढ्याकद्याकको त्यही आवाज । गारोमा वा ग्रिलमा हिर्काएको जुन आवाज र गतिबारे उनको घरमा चोरी हुंदा धिमिरे दाइले सुनाएका थिए, हो त्यस्तै थियो त्यो आवाज । त्यसमाथि झ्यालबाट बाहिर हेर्दा यो पनि देखियो कि जुन मेरो कोठाकै दिशापट्टि बाहिर साँगुरै ठाउँमा भए पनि दुइटा फलफूलका अग्ला-अग्ला र भाँडिगएका बोट थिए सँगसँगै नै, तिनीहरूका टुप्पाका पात हल्लिएका थिए । त्यतापट्टिको मेरो पर्खालमै जोडिएको टोलियाको एकतले घरको छानामाथिबाट आउन भ्याएको पर सडकको बत्तीको मधुरो उज्यालोले ती पातहरू हल्लिएका देखिन्थे । लाग्यो पक्कै उसका मतियारहरू चाहिँ तिनै भाँडिगएका रुखमुनिको साँगुरो ठाउँमा लुकेका होलान् । ढ्याकदुकको आवाज पनि त्यतैतिरबाट आएको थियो ।

"अब भएन । टोलमा खबर त गर्नेपन्यो ।" झ्यालपट्टिको कोठाबाट टेलिफोन बिस्तारै अकै कोठापट्टि सारें र नजिकको एक टोलियालाई खबर गरें । उनले सोधे, "तपाईंको घरको कतापट्टि ढ्याकदुक गरेको छ ?" भनें, "दक्षिणपट्टि ।" त्यसपछि उनले योजना बनाए, "त्यसो भए हामी तपाईंको चोकको दक्षिणपट्टि लाग्ने पर्खालको छेडोबाट एक ग्रुप र उत्तरबाट दक्षिण मोडिने छेडोबाट एक ग्रुप आउँछौ । पश्चिम र दक्षिणतिर पर्खाल छ्वैद्वैछ । तपाईंले चाहिँ झ्याल ढ्याककै खोलिहाल्नोस् एकैचोटिमा र 'समात-समात' भनेर कराउनोस् । तपाईंको आवाजसँगै हामी दुवैतिरबाट एकैचोटिमा हमला गरिहाल्दौ ।"

“हुन्छ । तर कतिबेरपछि म इयाल खोलौं ? त्यस बेलासम्ममा उसले फिटीगुन्टा लगिसक्यो भने नि ?”

“पाँडैन पाँडैन, धन्दा नमान्नोस् । ल घडी हेर्नोस् त, कति बज्यो अहिले ?”

“दुई बजेर ठीक दश मिनेट गयो ।”

“ल, ठीक दुई बजेर पन्थ मिनेट जाँदा इयाल खोलेर हामीलाई माथिबाट मदत गरिदिनोस् । समय तलमाथि नहोस् । त्यही हिसाबमा हामी दुईतिरबाट आक्रमण गष्टौं ।”

“हुन्छ, म त्यसै गर्दु”, टेलिफोन राखेर त्यही कोठाबाट फेरि कान चनाखो पारें । एकचोटि ठूलै बल लगाएर गिलमा हानिएको आवाज आयो । सम्भँ छोराबुहारी पनि नभएको आज र ह्वाडह्वाडती छिँडी तला खाली भएको दिन । डेक, टि.भि., स्टेरियो सबै तल छन् । बुहारीका गहनागुरिया पनि निकै होलान् । पकै पनि यो यतै-कतै नजिकैको सबै हालीमुहाली थाहा पाउने चोर नभएको भए आजै छोराबुहारी नहुनु, आजै यो आउनु, कसरी सम्भव छ ?

त्यस्तो बेलामा पाँच मिनेट बित्न पनि पाँच वर्षजस्तो लाग्दो रहेछ । इयालैमा अडेस लागें र कान थापिरहें । आवाज बेलाबेलामा अडिएर आइरहेको थियो । लाग्यो अब त गिल खोलिसक्यो र भित्र पनि छिर्न लागिसक्यो ।

“होइन ती छोराबुहारी पनि आजै किन अन्मरिनुपरेको भन्या”, मनमनले उनीहरूलाई पनि गाली गरें । लौ । दुई पन्थ त ढयाकै भएछ । तल र माथिको चुकुलमा एकचोटि हात लगाएँ र ढयाकै इयाल एकैपटकमा खोल्दै चिच्याएँ “समात । समात । कहाँ जालास् साले अब ।”

घरका दुवैपटिका अन्तरबाट टोलियाहरू हातमा लट्ठी, खुकुरी र टर्चलाइट लिएर इयाप्यै आए ।

“खोइ ? छैन त”, यताउति हेरिसकेपछि एकले भने । मैले माथि नै बाट देखें तिनै इयाङ्गिएका रुखका टुप्पाका पातहरू भनै हल्लिरहेका छन् । “उ ! उ ! फेदमा हेर ! नभए रुखमा चढ्यो होला, माथितिर हेर !”

उनीहरूले सबै ठाउंतिर हेरे तर कतै चोर देखेनन् । फेरि अन्हाएँ, "नभए त्यो चर्पी भित्र हेर, त्यहाँ लुक्यो होला ।" त्यही साँगुरो ठाउंमा भए पनि सजिलोका लागि एउटा सानु चर्पी बनाएको थिएँ । त्यहाँ नै चोर लुक्ने सम्भावना धेरै थियो । एक-दुई वर्षअघि पनि त्यहाँ एउटा चोर यसै गरी लुकेको सम्भन्ना आयो ।

"हो । हो । त्यही लुकेको हुनुपर्छ", टोलिया एक जनाले सहमति जनाएर हौसिंदै सुनाए, "कहाँ जालास् अब उम्केर । तँलाई छटककै काटिदिन्छु बुझिस् ?"

"ए । ए । त्यसो गर्नु हुन्न । वरु पाता कसेर भकुर्नूसम्म भकुर्नुपर्छ सबै टोलिया मिलेर यस्ता डाँकालाई । त्यसपछि पुलिसलाई बुझाइदिनुपर्छ," दोस्रोको सल्लाह नटुइगिंदै अर्का एक जनाले सतकर्ताका साथ चर्पीको ढोका खोले ।

"ए । होस गर । होस गर । भित्रबाट छप्काउला", म माथिबाट कराउदैयिएँ कि उनले ढोका खोल्दै भने, "खोइ यहाँ पनि छैन ।"

"त्यसो भए भागेछ", सबैले सहमति जनायौ ।

म इयालमा एकछिन स्तब्ध भएर उभिएको उभियै भएँ । त्यो द्याकद्याकको आवाज अहिले टाढा कतैबाट आइरहेको थियो र असार महिनामै भए पनि रातको फिरफिर पानी र सिरसिर बतासले इयाल खोलेको अवस्थामा मेरो शारीरमा चिसोको अनुभव भइरहेको थियो ।

सन्दुक

खद्गप्रसादलाई घरमा केही कुराबाट अशान्ति थियो भने त्यही एउटा सन्दुकबाट थियो । उनी त्यस सन्दुकलाई घरबाट कुनै हालतमा पनि पन्साउन चाहेदैनये भने उनका छोराछोरी सन्दुकलाई जसरी भए पनि हटाएर छाड्ने जिदी गरेर बसेका थिए । त्यसमाधि उनकी श्रीमतीसमेत छोराछोरीको पक्ष लिन्थिन् ।

खद्गप्रसाद भन्ये, “ए बाबा । यो सन्दुकले तिमीहरूलाई के बिगान्या छ, भन त ? यसले खान मार्यो कि लाउन मार्यो तिमीहरूसँग ? ऊ आफै ठाउँमा बसिरहेछ्य, तिमीहरू आफै ठाउँमा बसिरहेछौ । तिमीहरूलाई काम पनि दिइरहेछ्य त्यसले ।”

“अँ... दिइरहेछ्य काम ? खुब दिइरहेछ्य होइन बुबालाई ?” छोरी राधिका भन्थिन्, “बिनासिति ठाउँ ओगटेर राख्या छ । कोठा भने कुचुकको केही न केही पन्या छ । सधै त्यही सन्दुकले ओगटिरहेछ्य ठाउँजति । राख्न भने केही पाइने होइन ।”

खद्गप्रसाद सम्भाउँये, “तिम्रा लुगासुगा सबै पटथाएर राख्न त्यहाँ, भइहाल्छ नि । त्यत्रो सन्दुक छ । हामी घरभरिका मानिसका सारा लुगा

लगेर राखे पनि अझ नपुरने सन्दुकलाई ।” बाबुका त्यस्ता कुरामा राधिका भनै आँखा देख्दैनथिन् अनि भुनभुनिदै र खुट्टा बजाईं अर्को कोठातिर लारिथन् । खड्गप्रसादकी श्रीमती भन्थिन्, “अब अहिलेको जमानाका केटाकेटीलाई पनि त्यस्तो चार पुस्तापहिलेको जिजुबाउको पालाको सन्दुकमा लुगा राख भनेर मान्छन् त ? हजुर पनि के भएको होला ?”

“खुब पुलपुल्यायौ छोरीलाई हांगि ?” खड्गप्रसाद श्रीमतीमाथि रिस पोछ्ये, “अब अहिले म त्यो सन्दुक मिल्काएर त्यसको ठाउँमा गोडरेजको दराज कहाँबाट ल्याइदिउँ, भन त ? त्यसमाथि त्यो सन्दुक त म भरे पनि मिल्काउँन र कसैलाई दिँदा पनि दिँन्न, बुझ्यौ ।”

श्रीमती सुनाउँथिन्, “हजुरले दिन्छु नै भने पनि कसले लैजान्छ र त्यो थोत्रो सन्दुक ? फेरि आजभोलि यस्ता सन्दुक राख्ने पनि त कोही छैन ? हजुरले नै जस्तो ‘यो मेरो पैतृक सम्पत्ति हो’ भनेर केही न केहीको एउटा जाबो काठलाई काखी च्यापेर वस्ने पनि त को होला र यहाँ ?”

वास्तवमा खड्गप्रसादकी श्रीमतीले भित्रभित्रै त्यो सन्दुक कसैलाई दिने योजना बनाएकी पनि हुन् र आफ्ना इष्टमित्र वा चिनेजानेका जति सबैसँग सम्पर्क राखेकी पनि हुन् तर कसैले पनि सन्दुक लिन मन्जुर गरेन । सबैले प्रायः एउटै किसिमको जवाफ उनलाई दिए । उनीहरूको भनाइ थियो—आजभोलि लुगा-कपडा राख्ने कस्ता-कस्ता डिजाइनका स्टिलका र काठका दराज आइसकेका बेलामा सन्दुकमा कोचेर कसले राखोस् ? यसमा खड्गप्रसादकी श्रीमती फेरि अरु कुराले फकाउँथिन्, “भाँडाकुँडा त राख्न भइहाल्छ नि मज्जाले । त्यस्तो बलियो सन्दुक छ । एउटा बलियो आजभोलिको चाइनिज ताल्चा मारिदियो पुगिहाल्छ । नभए के भो र । म त्यही सन्दुकमा लगाएको भोटे ताल्चा नै दिन्छु । अनि कसैको बाउको जोर चल्दैन सन्दुक खोल्न । सन्दुक नै फुटाउन् बरु ।”

तर पनि खड्गप्रसादकी श्रीमती सन्दुक तहलाउन सफल भइनन् । उनका मानिसहरू भन्थे, “भाँडाकुँडा पनि पहिलेका जस्ता छैनन् अबका । ढलौटका कसौडी, थाल, कचौरा, करुवा, अम्खोराका जमाना गइहाले । अब त स्टिलका, मेलामाइन र मेलास्टिकका भाँडाकुँडा छन् र त्यस्ता भाँडाकुँडा

राख्न पनि अनेक धरीका दराज आइहाल्या छन् । 'शो' मा 'शो', बलियोमा बलियो ।"

उनीहरूको कुरा पनि ठीकै थियो र खड्गप्रसादकी श्रीमती पनि ठीकै थिइन् । कारण, उनलाई पनि अब टोल-छिमेकी र जोरीपारीको दाँजोमा बस्न नै इच्छा लागदथ्यो । तर घरको अवस्थाले उनलाई ती सबै कुरा एकैचोटि पुन्याउन सम्भव थिएन र पनि घुमाउरो तरिकाले खड्गप्रसादलाई सुनाउन भने छोड्दिनयिन् । उनी डराई डराई विस्तारो भन्थिन्, "अब त छोरीको पनि विवाह गर्ने बेला भइहाल्यो । ज्वाँ आउँदाखेरि एउटा गतिलो सुल्न दिने कोठा पनि चाहिहाल्यो । पछि त्यही सन्दुकले गर्दा अप्ठथारो पार्द्ध कि क्या हो छोरीको कोठामा । आफ्नू कोठामा ल्याएर राख्नु, आफ्नो कोठा त्यस्तै छ । छोराको कोठामा लगेर राख्न त भन् कुरै उप्काउन भएन, त्यसै-त्यसै खाउँला भन्याखै भमित्हाल्द्ध । कसो गर्ने होला खोइ ?"

श्रीमतीका सुस्केरासहितका यस्ता कुरा सुन्दा खड्गप्रसादलाई यो समस्याबाट छुट्टी पाउन बढो मुस्किल पर्दथ्यो । बेलाबखत उनी साहो चिन्तामा पर्थे । तर उनलाई केही गरे पनि त्यो सन्दुक फाल्ने मन थिएन । यो उनको पैतृक सम्पत्ति थियो । बज्यै दुलही बनेर घर पस्दा बज्यैकी आमाले दाइजो दिएर पठाएकी यो सन्दुक जड्गबहादुरकै पालाको थियो । एउटा ऐतिहासिक सन्दुक । सन्दुक बलियोमा हात्तीले कुलिचए पनि केही नहुने जस्तो त छैदैयियो, त्यसमाधि कालिगडीको एक नमुना पनि थियो त्यो सन्दुक । काष्ठकलाको अद्वितीय नमुना भने पनि हुन्छ । कहाँ हुनु आजभोलि त्यस्तो खालको सन्दुक कसैको घरमा । अब कुन कालिगड होला त्यस्तो राम्रो बुट्टा भर्न सक्ने । खड्गप्रसाद यही सोच्ये र त्यस सन्दुकलाई मिल्काउन चाहैदैनये । तर उनका परिवार भन्ये, "त्यसो भए लगेर दिनुन त 'म्युजियम' लाई चन्दा । नभए आफ्नै घरलाई 'म्युजियम' को संज्ञा दिएर विज्ञापन गर्नु, भइहाल्यो नि ।"

खड्गप्रसादको घरमा यस सन्दुकबारेको सम्झौता कहिल्यै हुन सकेन । आमाहरूमध्ये कान्छी बुहारीको नाताले अरू अंशमा नपारीकन उनैकी आमालाई दिइएको यो सन्दुक र आमाले पनि अन्तिम बेलामा यो

सन्दुक नमास्न खड्गप्रसादसँग गरेको अनुरोधलाई उनले कसै गरे पनि विर्सन सकेनन् । त्यसैले उनी के गर्ने, के नगर्नेमा सधैं पिरोलिलइरहन्ये ।

यसै बखत एक दिनको कुरा हो, बाबु-आमा नभएको बखत खड्गप्रसादको छोरो विशालले दिदी राधिकालाई भन्यो, “अब केही गरे पनि हाम्रा बाले मान्नुभएन । यही मौका हो, मिल्काऊँ आज यो ठाँडोलाई कतै ।”

“हो ! ठीक भनिस् । अब कहाँ लगेर मिल्काउने त ?” राधिकाले उत्सुकता जाहेर गरिन् । विशालले भन्यो, “उः त्याँ परको सडकको फोहोर फाल्ने खाली ठाउँमा लगेर छोडेर आऊँ । केही नभए मानिसहरूलाई फोहोर मिल्काउन त सजिलो पर्दै ।”

“हो, त्यसै गरौ” उनले मन्जुरी जनाइन् । त्यसपछि दुवै दिदी-भाइ मिलेर पहिले सन्दुकभित्र जेजति सामान थिए ती सबै भिकेर अन्यत्रै राखे । अनि एउटा अर्को कुनै भरियाजस्तो बलियो मानिस पनि खोजेर ल्याई ‘होस्टे हैसे’ भन्दै त्यस सन्दुकलाई पर सडकमा छोडेर आए ।

पाठकवृन्द ! यो कथाको अन्त्य यहाँ हुँदैन । यसको अन्त्य धेरै किसिमबाट हुन सक्छ । तीमध्ये कथा जुन रूपमा अधि बढेको छ, सोझो हिसाबले खड्गप्रसाद बेलुका घर आएपछिको स्थितिप्रति तपाईँहरूको ध्यान जानु स्वाभाविक हो । म चाहिँ त्यतातिर जान्नै । खड्गप्रसादको सन्दुकप्रतिको मोहको अन्त्य उनका आफै केटाकेटीले गरिदिइसकेको छन् । उनका लागि अब त्यस सन्दुकको कथा टुड्गिइसकेको छ । तर तपाईँ पाठकहरूका लागि भने अरू नै किसिमले म यो कथाको अन्त्य गर्न चाहन्छु । कथाको अन्त्य दुई किसिमले हुन्छ । आफूलाई राम्रो लागेको अन्त्य रोजनु तपाईँहरूको जिम्मा ।

पहिलो अन्त्य—

दिन बित्दै गए । खड्गप्रसादकी छोरी राधिकाको बिहेको कुरा चल्न थाल्यो । केटाका कुरा आउँये जान्ये । खड्गप्रसादकी श्रीमतीलाई कस्तै घरले पनि चित्त बुझाउन सक्दैनयियो । यो त हरेक बाबुआमाको चाहनाको कुरा हो कि छोरी राम्रो घरमा परोस् । धनधान्यले पूर्ण होस् ! ज्वाइँ

असल, सज्जन र डाक्टर वा इन्जिनियर नै हुन् जुन आजभोलि सबैको इच्छा हुन्छ । यसमा खड्गप्रसाद श्रीमतीलाई सम्झाउँथे, “हेर, हामीले हाम्रो जुन अवस्था छ, त्यही अवस्थाको केटो स्वीकार गर्नुपर्छ । हो । केटा सज्जन, पठित र राम्रो इलममा लागेको भने अवश्य हुनुपर्छ । घर र घरको श्रीसम्पत्तिलाई हामीले त्यति महत्त्व दिनु हुँदैन । फेरि तिमीलाई थाहा छैदैछ आजभोलिको नौटट्ठकी फेसन । भई नभई माग र पूर्ति गर्नुपर्ने । समाजमा प्रतिष्ठा जमाउने नामले हुनेले नहुनेलाई मर्का पार्नुपर्ने । यो त एउटा रोग हो रोग, बुझ्यौ ? समाजमा हैजाजस्तै फैलिएको छ यो । यसको निदान हुनुपर्ने ठाउँमा भन्नभन्न पो यो रोग बढौं गएको छ । दुख लाग्छ यस्तो स्थिति देख्दा ।”

“होइन, मलाई नै यी सब कुरा सुनाएर के गर्नुहुन्छ ? गर्नेले गर्न नछाडेपछि हाम्रो बाउको के लाग्छ भन्या ? ल हजुर आफै भन्नोस् त ?” खड्गप्रसादकी श्रीमती सुनाउँथिन्, “जोरीपारीको अगाडि इज्जत फाल्ने कुरा आएन क्यार ।”

यत्तिकैमा खड्गप्रसादका पुरेतले चाबहिलको एउटा केटोको कुरा ल्याए । थर पोखरेल रे । एकदम हुनेखाने । केटो इन्जिनियर कि के रे । यस कुरामा खड्गप्रसादकी श्रीमतीले निकै चाख लिइन् तर खड्गप्रसाद अनकनाए । सुनाए, “कुरो सुन्दा हामीले उनीसँग भिडेर गर्न सकौला जस्तो लाग्दैन मलाई त ।”

पुरेतले आश्वासन दिए, “यसमा धन्दै मान्नुपर्दैन हजुरले । हुन्छ मात्र भनिबक्सियोस्, अरू कुरा म मिलाइहाल्छु ।”

चाबहिलका पोखरेल थिए पुरातात्त्विक वेत्ता । उनको घरमा धेरैपहिलेदेखिका हाम्रो देशको कला र संस्कृतिका सामानको भण्डार नै थियो भने पनि हुन्छ । उनको एउटा घर त पूरै यस्तै सामानले भरिएको थियो । ठीक सामानलाई ठीक ठाउँमा राखेर ती प्रत्येक सामानको तिथि, मिति र प्राप्त स्थानसमेत दुरुस्त ‘म्युजियम’ मा राखेजस्तै गरी राखेका हुन्ये उनले ।

जुन दिन पुरेत बाजे खड्गप्रसादको स्वीकृति लिएर राधिकाको बिहेका लागि चाबहिल पुगे, पोखरेल आफ्नो त्यही सङ्ग्रहालयको स्थाहारसुसारमा

लागेका थिए । पुरेतबाजेको त्यस घरसंग पनि राम्रो सम्बन्ध थियो पहिलेदेखिकै । उनलाई पोखरेलका परिवारले मान्थे पनि । पुरेतबाजे जानासाथ पोखरेल सङ्ग्रहालयबाट बल्लो घरमा आए जहाँ उनी बस्ने गर्दथे । पहिले आराम-विरामको सोध-खबर भयो आपसमा । त्यसपछि पुरेतबाजेले कुरा निकाले बिहाको । केही बुद्धा भरे, केही छुटाए । पोखरेलकी श्रीमतीले पनि निकै चाख मानेर सुनिरहिन् पुरेतबाजेका कुरा र बीच-बीचमा 'के दिन सक्ने, के दिन नसक्ने' छाइके प्रश्नहरू पनि गरिन् । तर पोखरेललाई श्रीमतीका यस्ता कुरा मन परेनन् र कहिलेकाही 'चुप लाग' भन्ने प्रकारको सङ्केत पनि गर्थे । तर उनी भन्थिन्, "म आमा पो हुँ त, हुने सासू । अब जमाना यस्तो बदलिइसक्यो । कस्ता-कस्ता नहुनेले त कस्तो-कस्तो मार्ग थालिसके भने हामी त राम्रै छौं नि । हाम्रो पनि इज्जत छ । इष्टमित्र, जोरीपारीले के भन्लान् भन्ने छ । केटी असल स्वभावकी, राम्री छ मात्र भनेर भयो र ? बुहारी भिन्न्याउँदा अरू पनि त केही भित्रिनुपच्यो नि घरमा, शोभाकै लागि पनि । कसो पुरेतबाजे ?"

"मनासिब हजुर । इज्जत भन्या सबैको हुन्द्द" पुरेतले सही थापे र भने, "उहाँहरूले पनि सकेसम्म गर्नुहुन्द्द हजुर । हजुरहरूको इज्जत जाने काम उहाँहरूले पनि त गर्नुभएन नि । हजुरहरूले हुन्द्द मात्र भनिदिइबकिसयोस, यस्तो लेनदेनको जिम्मामा म छैदैछु ।"

पोखरेलले निकै बेर घोरिएर पुरेतलाई सोधे, "को रे पुरेतबाजे ? खद्गप्रसाद खनाल होइनन् त कालीमाटीका ?"

"हो हजुर, हो । उनै राधाप्रसादका छोरा । त्यहाँ कालीमाटीमा खनालहरूको त्यही एउटा मात्र परिवार छ" पुरेतले स्पष्टीकरण दिए । पोखरेलले सुनाए, "यदि उनी राधाप्रसादकै छोरा हुन् भने त्यो घरमा म पनि पुगेको छु धेरैपहिले, मेरा बा छैदै । मेरा बा र राधाप्रसाद साथी-साथी हुनुहुन्थ्यो । मलाई उनको कोठा-चोटा सबै याद छ । म दुई बा तीनपटक पुगेको छु त्यस घरमा । बरु अहिले त्यो घर भत्काएर अरू नै बनाइसके कि थाह भएन ।"

"छैन हजुर, छैन । बरु त्यसलाई अलि राम्रो मात्र बनाएका छन् आजभोलि ।"

पोखरेलले कुरा चपाएर बोले, “त्यसो भए पुरेतबाजे मेरो विचारमा त्यस घरसंग सम्बन्ध जोड्न रामै हुन्छ । तर यस बिहेका लागि मैले मागेको कुरा उनले दिन सक्लान् ?”

पुरेतबाजे अनकनाए । सक्छन् भनुँ भने अब यत्रा धनाद्य पोखरेलले के मार्ने हुन् के मार्ने हुन् ? उता खड्गप्रसादले सक्लान्, नसक्लान् ? सक्दैनन् भनुँ भने फेरि कुरै बिग्रेला र खड्गप्रसादलाई दिएर आएको त्यत्रो वचन पूरा नहुने हो कि भन्ने डर भयो उनलाई । उतां पोखरेलकी श्रीमतीले पनि श्रीमान्ले कुनै गहकिलो कुराको नै माग गर्न लागे भनी अझै अधि सरेर कान चनाखो पारिन् । बिहे त एक किसिमले हुने पक्का नै भयो, उनले यही सोचिन् ।

पोखरेलले भावुक बनेर भने, “पुरेतबाजे, मलाई थाहा छ उनीहरू मानिस इज्जतदार र नाम चलेका हुन् तर पैसा भने त्यस्तै हो । कसैको हुन्छ, कसैको हुँदैन । पैसाले इज्जत नापिने पनि होइन मेरो विचारमा । म अरू केही मारिदनै खनालसँग । उनले सकेको गर्लान् । तर जुन त्यो ऐतिहासिक सन्दुक छ उनको घरमा र सायद उनले त्यसलाई काम नलाग्ने वस्तुका रूपमा कतै एकातिर कुनामा थन्क्याइराखेका होलान्, त्यो सन्दुक चाहिँ छोरीलाई दाइजो हालेर पठाइदिनु भनेर भनिदिनोस् । त्यो सन्दुक उनले छोरीलाई दिनैपर्छ । त्यो नै मेरा लागि उनको सबभन्दा ठूलो दाइजो बनेछ ।”

केही बेरअधि मात्र अब के मार्ने हुन् पोखरेलले भनी अनकनाएका पुरेतबाजे अहिले चाहिँ ठवाड्न्याइर्गै भए किनकि उनलाई थाहा थियो त्यो सन्दुक खड्गप्रसादका छोराछोरीले सडकमा लगी फालिसकेका थिए ।

दोस्रो अन्त्य—

खड्गप्रसादका छोराछोरीले जब सन्दुकलाई मूलसडकमा फालेर आए, सडकमा हिँड्ने मानिसका लागि यो त्यति वास्ताको विषय भएन । तर कसैले यसलाई हँस्सीमा लिन पनि छोडेनन् । उनीहरूको भनाइ थियो— अब सरकारले फोहोर फाल्ने ‘कन्टेनर’ का रूपमा मानिसका घरमा भएका यस्तै पुराना सन्दुक पो राख्न थाल्यो कि ?

अकांले सोध्यो, "किन ? हाम्रो फोहोर उठाउन जर्मन सरकारले दिएको सहयोग अब सिधिदइसक्यो र ?"

यस्तै यात्रुमध्ये कोही त्यस्ता यात्रु पनि पर्दथे जो सन्दुकभित्र केही लुगाफाटो, गरगहना वा रूपिया-पैसा केही छ कि भनेर घुरुक क बिर्को उघारेर भित्रपट्ठि चियाउन पनि छोडैनथिए ।

जसले जे जस्तो भनोस् र गरोस्, आखिर सन्दुक सन्दुक नै थियो, निर्जीव, निष्प्राण । ऊ त कहिल्यै न केही सुन्थ्यो न त केही देख्यो नै । देख्ने र सुन्नेले पनि त यहाँ केही गरेनन् । प्राण भएर पनि निष्प्राण बनिरहे । जीव भएर पनि निर्जीव रहिरहे । त्यसैले सन्दुक पनि रहिरह्यो जहाँको त्यही र नभन्दै मानिसहरूले फोहोर फाल्न पनि सुरु गरिहाले त्यसभित्र । यसैबीच दुई जना केटा सडकछेउको डड्गुर फोहोरलाई खोतल्दै प्लास्टिक थैलाको खोजीमा त्यसै सन्दुकछेउ आइपुगे । उनीहरूले सन्दुक उघारे । तर एउटा पनि प्लास्टिक देख्न सकेनन् । "धत् । साले एउटै पनि छैन ए ।" एउटाले भन्यो । अर्काले सुनायो, "ए । सुन् । सुन् । यो सन्दुक त हाम्रो घर बन्ने रहेछ नि ।"

पहिलो जिल्ल पन्थ्यो । भन्यो, "घर ? कसरी सन्दुक घर बन्द्ध ?"

"ल हिँद् त्यसभित्र पसूँ त," त्यही दोस्रोले भन्यो ।

"हुन्छ हिँद्" उनीहरूले सन्दुक उघारे र दुवै जना त्यसभित्र पसे । साना केटाकेटी न थिए उनीहरू । दश-बाहू, दश-बाहू वर्षका, केही छोटा कदका, ख्याउटे, त्यति ठूलो सन्दुकमा दुवै जनालाई सुत्न मज्जाले पुर्यो । त्यसभित्र जे-जति फोहोर थियो भात, मासुका हड्डी, केही धूलो-कसिड्गार, केही कुहिएका फलफूल आदि इत्यादि, तीमाथि नै ती दुई केटाहरू सुते । उनीहरूलाई रमाइलो लाग्यो र जाडो महिनाको कठथाङ्गिँदो जीउ पनि न्यानो भयो ।

"अहा ! घरको कोठा यस्तै होला हागि ?" एउटाले सोध्यो । अर्काले सुनायो, "खोइ, कहिल्यै घरको कोठामा सुतेको भए पो थाहा पाउनु । सडकमै जन्मियो, सडकमै हुर्कियो, सडक नै हाम्रा लागि घर, सडक नै हाम्रा लागि दरवार, सडकका कुकुर हाम्रा साथी ।"

“हो हगि ! अस्ति हामीले सडकमै हेरेको नाटकमा भनेजस्तै सडक नै हाम्रो खाट र पलड़ । सडकको धूलो हाम्रो ओद्धयान र पूरै आकाश हाम्रो ओद्दने,” त्यो घरको कोठाजस्तो सम्भने केटोले अरु थप्यो साथीको भनाइमा । त्यसपछि तिनीहरूलाई निद्रा लाग्यो । बिहानदेखि त्यही प्लास्टिकको खोजीमा भौतारिइरहेका थिए तिनीहरू । अहिलेसम्म केही खाएका पनि थिएनन् । घुप्लुककै सन्दुकभित्र सुतिहाले ।

धेरै बेरपछि मात्र ती केटाहरू विउँझे । सन्दुकबाहिरको फोहोरको अर्को डड्गुरमा लुकेको एक टुको मासुको हाडलाई लिएर डाढ्गे कुकुरहरूको बाफाबाभले ती केटाहरूलाई विउँझायो । ती केटाहरूले सन्दुकको बिर्को यसो उधारे । हेरे— बाहिरतिर पानी सिमसिम केही परिरहेको छ । एउटाले भन्यो, “ए धने । मलाई त बेस्करी भोक लागेर आयो । निदाउन्जेल त भोक बिर्सिएको थिएँ । अब के खाने भन् त ?”

“हो । मलाई पनि लाग्यो, हिँड जाऊँ । यही दुईचार रूपियाँ छ, यसैले केही किनेर खाऊँ,” अर्काले सही थाप्यो । त्यसैबीच उनीहरूले यो पनि सल्लाह गरे कि यो सन्दुक अब उनीहरू कसै गरे पनि छोड्नेद्यैनन् किनकि उनीहरूका लागि यो जाडोमा यसै सन्दुकले हुनसम्मको काम दिनेछ, त्यही नै उनीहरू बस्नेद्यन्, त्यही नै उनीहरू सुन्नेद्यन् । यो संसार जति नै ठूलो भए पनि र आकाश जति नै विस्तृत भए पनि उनीहरूका लागि ती सबै अर्थहीन भएका छन् । अब जति यस सन्दुकले उनीहरूलाई अहिले काम दिन्छ, यस पृथ्वीमा बनेका जुनसुकै फराकिला र अगला भवनले पनि दिवैनन् । मानिसलाई जुन बखत जे कुराले काम दिन्छ, त्यो नै उसका लागि त्यस बखतको मूल्यवान् वस्तु लाग्छ । यो मूल्य रूपियाँ-पैसाको मूल्यले नै पनि नापिन सक्छ र आवश्यकताले पनि । तर अहिले ती दुई केटाका लागि त्यो सन्दुकको मूल्य संसारको पहिलो धनी व्यक्तिको पैसाले पनि नापिन सक्दैन । नापिन्छ त उनीहरूको आवश्यकताले जसले जाडो, गर्भी या हुरी-बतासमा आफूलाई जोगाउँछ, आश्रय दिन्छ ।

“हिँड त जाओ खान,” एउटाले कुरा उठायो । अर्काले शड्का जाहेर गच्यो, “हामी खान जाँदा फेरि हामीजस्तै कोही आएर यहाँ बस्यो भने नि ?”

“त्यसो भए के गर्ने त ?” उनीहरूले उपाय खोजे । एकछिनपछि ती दुईमध्येको अलिक बाठोले भन्यो, “बुझिस्, कसैले बस्न भनी बनाइसकेको घर उसकै हुन्छ । सरकारले पनि भत्काउन पाउदैन त्यो । मैले सुनेको यो कुरा ।”

“यो त घर होइन नि । के कुरा गर्दैस् तं ?” अर्काले प्रतिवाद गन्यो । त्यही पहिलोले कुरा सम्भायो, “घर पनि विभिन्न किसिमका हुन्दैन् बुझिस् ? भुप्रो, छाप्रो, भवन, महल, बड्गला के-के हुन् के-के । अब हाम्रो घर चाहिँ सन्दुक भयो, के भयो त ? यस घरको नाम ‘सन्दुके घर’ राख्ने ।”

यसमा अर्काको पनि चित्त बुझ्यो । भन्यो, “हो । ठीक भनिस् । अब हामी हाम्रो घरलाई अरूको हुन दिन्नौ ।”

त्यसपछि ती दुई केटाहरूले सन्दुकबाहिरको फोहोरको डड्गुरबाट ऐटा थोत्रो टालोको धरो निकालेर त्यस धरोलाई ऐटा लट्ठीमा भुन्डथाए । अनि त्यसलाई सन्दुकको तालचा लगाउने ठाउँमा ठाडो पारी बाँधे । उनीहरूले भने, “काङ्गेस, कम्युनिस्ट, रा. प्र. पा. र अरू पार्टीको भन्डाजस्तै यो हाम्रो खातेको भन्डा । हामीले पनि हाम्रो अधिकारलाई यही भन्डाले चिनाउने ।”

आफ्नो अधिकारको भन्डा गाडेर ती दुई केटा पसलतिर लागेको केही बेरपछि नै त्यहाँ अरू तीनचार जना त्यस्तै प्लास्टिकका सामान र टिन वा फलामका टुक्रा खोज्ने केटाहरू आए । तिनीहरू चाहिँ केही बढी उमेर पुगेका र बलिया खालका थिए । तिनीहरूले पनि त्यस सन्दुकलाई राम्री नियाले । भित्र खोले, हेरे, केही देखेनन् । ऐटाले सन्दुकमा लातीले भुड्ग हान्यो । अर्काले भन्यो, “फुटाइदेन यो ठाँडोलाई । जाडोमा बाल्न त हुन्छ ।”

“हो हो फुटाऊँ, फुटाऊँ । राति जाडोमा बाल्नु हुन्छ”, अरूले पनि एकैस्वरमा भने । तर उनीहरूको बुताले मात्र त्यो सन्दुक फुटन सबैदैनियियो । त्यसका लागि दुड्गामुढाको प्रयोगसमेत उनीहरूले गरे । सबभन्दा पहिले बिको भत्काए र त्यसलाई छुट्ठाए । अनि अलिअलि गर्दै पूरै सन्दुकलाई चोइटा-चोइटा पारे ।

बरहथवा

घटटटटट... घटटटटट... । आवाज आई नै रह्यो । ती अनुहारहरूले माथितिर ताकि नै रहे । तिनीहरू प्रायः सबै नाङ्गा थिए र आ-आफना गुप्ताङ्ग ढाक्न पनि तिनीहरूले कहिलेकाही हातको सहारा लिनुपर्थ्यो । एकातिर छोपियो, अर्कातिर देखिइहालध्यो । जसजसको पूरै ढाकिएको थियो, तिनै ढाकिएका ठाउँमा पनि बीचबीचमा पानीले कुहाएका प्वालप्वालहरू जालीदार बनेका थिए ।

यो त केटाकेटीको पनि होइन, आइमाईको पनि होइन, प्रौढ लोगनेमान्चेहरूको कुरा थियो । केटाकेटी त जति नै नाङ्गा भए पनि केही थिएन र यो पनि केही थिएन कि बच्चा पाइसकेका र अन्य प्रौढ महिलाहरूले पनि जति नै सुकै आफना स्तन उदाङ्ग नै राखुन्, चासो भएन । तरहनी र अविवाहिताहरूलाई भने लाज छोप्न हुनसम्मको मर्का पर्थ्यो । एउटा धरोले तलतिर छोप्नु न माथितिर ढाक्नु बन्ध्यो ।

बरहथवाका मानिसहरूका सम्झनामा कहिल्यै पहिले नआएको बाढी आएको थियो त्यस गाउँमा । गाउँ सारा-सारा बगाएर लग्यो । सुतेको सुत्यै कैयौं मानिसहरू स्वाहा भए । घर, परिवार, वस्तुभाउ सबैको एकै चिहान भयो । बाबुको हातबाट छोरो खोसियो, लोगनेको छातीबाट स्वास्ती खोसिई । कैयौं बालबालिका दुहुरा बने । कैयौं महिलाहरूको सिउँदो पुछियो । कैयौं

बूढावूढीहरू असहाय बने । “यस्तै भयो दैवको लीला !” सबैले भने । हिजोसम्मको आँखाले देखुन्ज्यालको भर्खरै धान रोपिएको त्यो हरियाली फाँट । कतिका आशाहरू त्यसैमा गाँसिएका थिए । कतिका पेटहरू त्यसैमा वाँधिएका थिए, आज एकै दिनमा र एकै रातमा सबै जलामय भयो । कतै केही बोटबिरुवा छैनन्, जब कि त्यत्रा त्यत्रा रूखहरू, ती केराका घारीहरू, ती आँपका गाढीहरू, बेहयाका भाडहरू सबै जरैसमेत उखेलिए, लाग्छ— त्यो सबै गाउँ, त्यो सबै फाँट समुद्रको एउटा भाग बनेको छ । टाढा-टाढावाट मानिस वा रूखको जरा वा हाँगाबिंगा के बगाएको हो पत्ता लाग्दैन । कसैले “बचाऊ बचाऊ” को इसाराले पानीमा ढुब्दै र उत्रिँदै गरेका हात उचालिरहेका भए पनि कोही त्यता जान सक्तैन । कोही कतै किनारामा अझ्किएको भए पनि वा रूखमै झुन्डिएको भए पनि कोही उसलाई झिक्न सक्तैन । काठको बाकसलाई अँगालो मादै कतै छेउ लाग्न खोजिरहेको कुनै मानिसले कतै किनारा भेट्दैन । परालको रासभित्र परेर बग्दै-बग्दै आएको बालकको करुण रुवाइ कसैको कानसम्म पुर्दैन । गोमन सर्पको मुखमै पर्न लागेर अत्तालिएको बाबुलाई छोराहरूको सहारा मिल्दैन । ती सबैले यो देहलाई छोडनुपरेको छ त्यस निर्दयी कालसँगै, त्यस प्रलयकारी, विनाशकारी रातसँगै । यत्तिको पानी कहिल्यै परेको थिएन यसअधि न त त्यसपछि नै पर्नेछ । यस्तो पानीको उनीहरूलाई कहिल्यै अन्दाज भएन । आज अकस्मात् जब यो अन्दाज भयो उनीहरूको सहारा पनि कोही भएन । सबैले आफ्ना केटाकेटी, बाबु-आमा, परिवार, इष्टमित्र, कुलकुटुम्ब सबैलाई त्यस बाढीमा बरदै “लौ, केही भुलचुक भए सबैले माफ गरिदिनुहोला है” भन्दै माफी मार्गदै र सहस्र धारा आँसु बगाउदै जानी-जानी मृत्युलाई वरण गर्नुसिवाय अरू कुनै उपाय रहेन । ओहो ! त्यो क्षण तिनीहरूका लागि कति कष्टप्रद भयो होला । के कसैले अन्दाज गर्न सक्छ ?

बरहथवाको त्यो दृश्य अब सबैका लागि एउटा इतिहास बनिसकेको छ र यो पनि इतिहास नै बनिसकेको छ जब दुई दिन दुई रातको अटुट घनघोर पानी तेस्रो दिनदेखि केही शान्त भयो, समुद्रको एक अंशजस्तै देखिएको त्यहाँको त्यो विस्तृत मैदानी फाँट एउटा चिहानको दृश्यमा परिणत

भयो । मानिस र गाईवस्तुका लास त्यहाँ असड्ख्य-असड्ख्य मात्रामा देखिए र अझ यो पनि देखियो कि हिलामा गाडिएका ती लासहरू कुन जनावरका हुन्, कुन मानिसका हुन् छुट्याउन नसकिने भयो । अनि रुखका मुढाहरूले पनि मानिस र जनावरका लासलाई चिन्न नसक्ने गरायो मात्र होइन त्यहाँ रोगव्याधि फैलिने ठूलो सम्भावना रह्यो ।

घटटटटट... घटटटटट... त्यस आवाजले बरहथवाको चारैतिरको निस्तब्धतालाई चिन्यो । सबै मानिस फेरि माथितिर आँखा तानी-तानी हेर्न थाले । महेन्द्रदासको ६ वर्षको छोरो रामदासले नाङ्गो जीउ कमाउदै सोध्यो, “हाम्रो घर खोइ वा ?”

“भगवान्‌ले लगे बबुवा !” महेन्द्रदासले आँसु पुछौदै भन्यो । बाबुको जबाफमा रामदासले फेरि सोध्यो, “भगवान् कहाँ बस्छ वा ?” त्यसको जबाफमा महेन्द्रदासले माथि आकाशतिर देखाउदै भन्यो, “भगवान् माथि आकाशमा बस्छन् ।”

“ए । त्यसो भए त्यो भगवान् आको हो त ?” रामदासले पनि अरूले भै माथि आकाशतिर हेच्यो ।

घटटटटट... घटटटटट... को आवाज कहिले यता कहिले उता आई नै रह्यो तर त्यो तल जमिनमा ओर्लेन । बरहथवाका मानिसले पुकारिरहे । माहिली चमारीको दुई वर्षको बालक अत्तालिएर रोएको रोयै गन्यो । चार दिनदेखि उसले त्यो बालकको पेटमा केही हालिदिन सकेकी छैन बाहेक उसको सुकेको दूधका लाम्टा बालकको मुखमा थमाइरहन । दूध पनि के आओस् उसको स्तनबाट । जब कि ऊ छ-छवटा बच्चाकी आमा भइसकेकी छे र बुढौतीले पनि उसलाई छोइसकेको छ । ऊ पनि त कठै । भोकी नै छ यी बितेका चार दिनदेखि तर उसलाई भोकले भन्दा पनि पाँच-पाँचवटा केटाकेटी र लोगनेलाई आफ्नै आँखाअगाडि बाढीले एकै पोलटामा हालेर गुटमुट्याएको दृश्यले बढी जलाईरहेको छ । ऊ गाली गर्दै भगवान्‌लाई कि किन ऊ र छातीमा टाँसिएको त्यो बालक मात्र बाँच्न सके ।

कालीमाया सम्भाउँछे माहिली चमारीलाई, “तँलाई मात्रै पनि त भगवान्‌ले लुटेका होइनन् नि माहिली, पूरै गाउँलाई लुटेर लगे भगवान्‌ले ।

यत्रा घर-खेत, यत्रा मानिस, यत्रा वस्तुभाउ खोइ कहाँ गए सबै, एकै दिनमा, एकै रातमा ? अब उनै भगवान्ले यो सबै गरे भने उनैले अब हाम्रो रक्षा पनि गर्लान् ।"

"पद्दैन रक्षा गर्न-कुनै भगवान्-सगवान्ले । सक्षम भने मारोस् हामीलाई पनि", माहिली चमार्नी आक्रोश पोछ्दे ।

घटटटटट... घटटटटट... आवाज अब तलतिर ओलैंदै नजिक-नजिक हुँदै आयो । बरहथवाका मानिसहरू माथितिर फर्कर हात जोडै त्यसै-त्यसै उचालिए । त्यहाँ असझूय नाङ्गा शरीरहरू कामिराखेका थिए । महेन्द्रदासको छोराले सोध्यो, "बा, भगवान् आको हो ? किन आको ? अब हामीलाई पनि लैजान्दैन् हो ?"

"होइन बबुवा, होइन । हामीलाई खाने कुरा र लाउने लुगा दिन आएका हुन्", महेन्द्रदासले छोरालाई सम्भायो ।

"भगवान् दयालु पनि हुन्दैन् वा ?" रामदासले केटाकेटीपनको उत्सुकता दर्शायो ।

"हुन्दैन् बबुवा !" भन्ने बाबुको जबाफमा उसले फेरि सोध्यो, "उसो भए हाम्रो घर, गाई, कुखुरा सबै किन लगेको त ?"

छोराको यस प्रश्नको जबाफ महेन्द्र दाससँग थिएन । उसले केवल उसको अनुहारमा एकछिन हेच्यो र मुटुमा भक्कानो पाँदै गम्लङ्ग उसलाई अँगालोमा लपेट्द्यो ।

घटटटटट... घटटटटट... को आवाज अब चर्को आयो र बरहथवाका नाङ्गा शरीरहरूलाई यसको हावाले भन् चिसो तुल्यायो । त्यसपछि त्यो आवाज त्यतै-कतै ओरियो विस्तारै र यसले जमिनमा आफ्नो पिर्काजस्तो खुट्टा टेक्ने नपाई सबै एकैसाथ कराए, "जय नेपाल !" तर अचम्म ! त्यस यानको ढोका उध्नेन । मानिसहरूले यानलाई धेरे र बलिन्द्र आँसुसँगै सारङ्गी पेट र नाङ्गो शरीरभित्रका दुई काला हातहरू जोडे । तर यानभित्रबाट पाइलटले सबैलाई "दायाँ बायाँ हट" भनेर सङ्केत दियो र यान उडाउन खोज्यो । पङ्खाको हावाले फेरि एकपटक ती मानिसहरू तितर -वितर भए । अनि यान जुरुक्क उठेर फेरि अकाशमार्गमा हिँड्यो सबैका कान चिँदै ।

बरहथवाका मानिसहरूले अचम्म माने- “के भयो यो ? हामीलाई भनेर राहत सामग्री बोकेर आएको यान फेरि त्यसै किन गयो हामीलाई केही नदिईकन ?” उनीहरूले कुरा बुझन सकेनन् । भन् महेन्द्रदासको त्यो ६ वर्षे अबोध बालकले यो कुरा कसरी बुझन सकोस् ? यान गएपछि उसले बावुसँग सोध्यो, “भगवान् आको होइन वा ? हामीलाई किन नलगेको त ?”

महेन्द्रदासले भन्यो, “हामीलाई लिन आएका होइनन् बबुवा ! हामीलाई केही दिन आएका ।”

“खोइ के दियो वा भगवान्ले ?” भनेर रामदासले सोधन नपाउदै ऊ बेस्करी रोयो, “भोक लाग्यो...”

बरहथवाको जमिन रोयो, आकाशा रोयो, हावा रोयो र त्यहाँ बचेका यावत् प्राणीहरू रोए । बाँकी रुख, बोट-बिरुवाहरू रोए । त्यहाँ महेन्द्रदासको छोरो रामदास मात्र होइन माहिली चमारीको छोरो रोयो । सन्तमान विश्वकर्माकी छोरी रोई । रोडे बोटेको नाति रोयो । मोहन मगरकी स्वास्ती रोई । जसे मगरकी बज्यै रोई र रामजनम यादवको पूरै परिवार रोयो । तराई रोयो । पहाड रोयो । हिमाल रोयो । सहर, गाउँ, बैंसी सबै-सबै रोए । उता घटटटटट... घटटटटट... को आवाज आउन पनि छोडेन । त्यो आवाज आई नै रह्यो । ती भोका र नाङ्गा अनुहारहरूले आकाशतिर हेरी नै रहे । पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण चारैतिर हेरिरहे । बिहान, दिउँसो, बेलुका, राति सबै समयमा हेरिरहे । उनीहरू चाहन्थे- कुनै भगवान् आइदेओस् उनीहरूका लागि जसले उनीहरूको कामेको शारीरमा न्यानोपन प्रदान गरोस्, उनीहरूका भोका पेटमा केही अन्नका दाना भए पनि हालिदेओस् । उनीहरू बस्नको लागि कुनै छाप्रोको प्रबन्ध गरिदेओस् । भगवान् नै त हो । जो यस बख्त जो-कोही पनि बरहथवाका ती निरीह र निहत्था जनताप्रति दया देखाउन आओस् । तर आएन । कोही आएन । केवल त्यही आवाज आइरह्यो घटटटटट... घटटटटट... को बरहथवाको आकाशमाथि र त्यो आवाज घुमिरह्यो यहाँदिखि त्यहाँसम्म र त्यहाँदिखि उहाँसम्म । थाहा छैन त्यस यानभित्रबाट कसले के हेरिरहेको छ र के गर्न खोजिरहेको छ ।

रात फेरि चकमन्न भयो । एउटै स्कूलघरको छानोले बरहथवाका पूरै मानिसलाई ओत दिन सकेन । एउटाको शरीरमाथि अर्को मानिस सुत्यो र अर्कामाथि अर्को मानिस सुत्यो । त्यहाँ आइमाई र लोगनेमान्द्वेमा पनि भेद रहेन न त तर्ही र बूढीको अनुहार नै त्यहाँ छुट्टियो । कसको लोगने कुन हो र कसकी स्वास्त्री कुन हो, खोजतलासपटि लाग्नु निरर्थक बन्यो । त्यहाँ त ती सबै केवल मानिस मात्र थिए सबै भगवान्का एउटै सन्तान र पृथ्वी सबैको साभा घरझै । वाढीबाट बचेको गाउँको त्यही एउटा स्कूलभवन सबैको आश्रयको थलो बनेको थियो । दैवी विपत्तिमा सबैले सबैलाई आफ्नै देख्नु र एक-अर्कालाई सान्त्वना दिनुसिवाय उनीहरूले त्यस बखत आफू-आफूमा कुनै भिन्नता राखेनन् । तर के गरून् ती बिचरा, आपसी मायामोहले मात्र केही नहुने रहेछ । नाइगो शरीर र भोका पेटमा उनीहरूलाई निद्रा लागेन । मानिस जन्मेपछि उसको आवश्यकताको पहिला तीन कुरा त खाना, लाउने लुगा र बस्ने घर हुन् । अनि मात्र आरामको कुरा आउँछ । तर ती तीनै कुराबाट बरहथवाका मानिस अहिले वञ्चित थिए । त्यसैले उनीहरूलाई निद्रा लाग्ने त कुरै भएन । त्यसैबीच महेन्द्रदासको छोरो रामदासले बाबुसँग सोध्यो, “बा, अब हामी कहिले घरमा गएर सुन्ने ?”

“जहिले भगवान्ले दिन्द्वन्”, महेन्द्रदासले अनायास जवाफ दियो । छोराले पुनः जान्न खोज्यो, “कहिले दिन्द्व भगवान्ले बा ?”

“थाहा छैन, सायद हाम्रा लागि भगवान् जन्मेका पनि छैनन् होला... ।” रामदासले आफ्ना बाबुको यो कुराको अर्थ बुझ्यो वा बुझेन मलाई पनि थाहा छैन । तर एकपल्ट फेरि उसले अकस्मात् जोडले “भोक लाग्यो बा !” भनेर चिच्याउन भने छोडेन । उसको त्यो कन्दन बरहथवाको रातको शान्त वातावरणलाई चिरेर फेरि टाढा-टाढासम्म सुनिन पुग्यो र त्यो आवाज एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ प्रतिध्वनित हुँदै फेरि सम्पूर्ण तराई, पहाड र हिमालसम्म नै छुन पुग्यो ।

घटटटटट... घटटटटट... । भोलिपल्ट फेरि अर्को यान बरहथवाको हावालाई चिर्दै र त्यसलाई फेरि तिनै नग्न प्राणीहरूका शरीरमा छिर्दै

पिर्काजस्तै खुद्दा लिएर उनीहरूका अगाडि थचककै बस्न आइपुग्यो । “हिजो गल्ती भएछ क्यार !” बरहथवाका मानिसले यही सोचेर यानवरिपरि झुम्मिदै हिजोको भन्दा पनि चर्को स्वरले ‘लालसलाम’ को अभिवादन गरे । फेरि अचम्मै भयो । यानभित्रका केही मूर्तिहरूले एकपटक चारैतिर नजर दौडाए र त्यसको एकछिनपछि नै यानलाई माथि उठाउने आदेश दिए । यानले तत्काल भुङ्गाट खुद्दा माथि उचालिहाल्यो र फेरि घटटटटट... घटटटटट... को आवाज निकाल्दै आकासिँदै अर्को दिशातर्फ लाग्यो । बरहथवाका मानिस निराश भए । अब भोकभोकै मर्नुसिवाय उनीहरूका लागि कुनै उपाय बाँकी रहेन । नाङ्गो आड त बहु उनीहरूलाई सह्य नै हुने थियो । कहिले पो राम्री शारीर ढाक्न पाएका छन् र उनीहरूले ? कुन जाङो, कुन गर्मी सधै-सधै नै त उनीहरूले नाहै शारीरमा अर्काको कमैया भएर दिनरात खेतमा काम गर्नुपरिहेको छ । त्यसमा उनीहरूलाई पिर पनि छैन र कहिल्यै आफ्नो भाग्यमाथि विद्रोह गर्न उनीहरू सक्षम पनि छैनन् किनकि भगवान्देखि उनीहरूलाई सधै डर रहेको छ र भगवान्ले नै भाग्य निर्धारण गर्ने कुरामा उनीहरू आश्वस्त छन् । त्यसमाथि जमिन्दार वा ‘मालिक’ उनीहरूका लागि भगवान्कै रूप लिएर आएका छन् यस पृथ्वीतलमा । उनीहरूमा त्यही धारणा व्याप्त छ । पुस्तापुस्तौदेखि जमिन्दार वा ‘मालिक’ का अधीनमा बस्नु नै उनीहरू भगवान्का अधीनमा बस्नुभै ठान्दछन् । उनीहरू भगवान्लाई ‘मालिक’ भन्दछन् र अहिले उनीहरूको ‘मालिक’ जमिन्दार हो । बस, उनीहरूले यही जानेका छन् ।

तर अहिले त्यो ‘मालिक’ पनि बरहथवा रैतीका लागि कोही भएन । उसका घर, खेत, परिवार पनि त्यसै बाढीको चपेटामा परे । “आखिर खुद भगवान्ले नै गरेपछि ‘मालिक’को पनि के लाग्छ ?” उनीहरूले यही सोचे । त्यसैले त्यस बेला उनीहरूलाई दुई-चार मन अन्न सापटी दिने पनि कोही भएन । “बहु त्यही रातको भीषण बाढीले अरूहरूलाई जस्तै एकै चपेटामा पारेको भए धेरै भाग्यमानी होइन्थ्यो । किन बाँच्यौं हामीहरू ? हे निर्दयी भगवान् । किन बचाइस् हामीलाई ?” उनीहरू सबैका मुखबाट यही सुनिन्थ्यो ।

त्यसैवीच एक बखत त्यहाँ एउटा अचम्मको घटना घटन पुरयो । बरहथवाका मानिस फेरि त्यही घटटटटट... घटटटटट... को आवाजसँगै कुनै यान राहत सामग्री लिएर आउने आशामा पर्खिरहेका थिए । भदौ महिनाको त्यो चम्किलो सूर्यलाई पनि मात गर्ने खालको एउटा अति चहकिलो वस्तु टाढामाथि आकाशबाट उनीहरू भएतिरै आउदै गरेको देखे । त्यसलाई हेर्दाखेरि नै ती सबैका आँखा तिर्मिराउँथे । यस्तो वस्तु बरहथवाका मानिसले कहिल्यै देखेका थिएनन् न त यस्तो वस्तुबारे उनीहरूले कहिल्यै सुनेका नै थिए । अलिअलि गर्दै त्यो चम्किलो वस्तु उनीहरूनजिकै उड्दै आइपुरयो । त्यो वस्तु त एउटा रिकापीको आकारको पो रहेछ । के हो यो अचम्म ? कुन वस्तु हो यो ? कहाँबाट उड्दै यो यहाँ आयो ? बरहथवाका मानिस आपसमा यी कुरा गर्दै फेरि अर्को कुनै अनिष्टकारी समयको आशङ्कामा भयभीत भए । त्यो वस्तु जमिनमा त बसेन तर उनीहरूका टाउकामाथि नै घुमिरह्यो । उसले भन्यो, “आओ, म तिमीहरू सबैलाई साथ लिन्छु र अर्को कुनै ग्रहमा पुऱ्याउँछु ।”

सुरुमा त बरहथवाका मानिसले त्यही वस्तुको आवाज हो यो भनी ठानेनन् । ईश्वरको आकाशबाणीका रूपमा मात्र यसलाई लिए । उनीहरूले एकदम आश्चर्य मानेर चारैतिर आकाशतर्फ हेरे । तर त्यो रिकापीजस्तो वस्तुबाहेक कतै केही देखेनन् । त्यो वस्तु फेरि बोल्यो, “आओ चाँडै मेरा साथमा । म तिमीहरूलाई लुगाफाटा, अन्न, घर सबै धोक दिन्छु । तिमीहरूलाई यी सबै दुःखबाट मुक्त गरिदिन्छु ।”

“को हौ तिमी ? फेरि तिमी एउटा भाँडोजस्तो मात्र छौ । कसरी, केले लैजान्छौ हामी यी सम्पूर्ण मानिसहरूलाई ? कहाँ लैजान्छौ, थाहा पनि छैन”, बरहथवाका मानिस सबैले एकैसाथ सुनाए । उसले भन्यो, “तिमीहरूलाई त्यहाँ लैजान्छु जहाँ राजनीति, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात, जाति, सम्प्रदाय आदि कुनै कुराको पनि भेद छैन । जहाँका प्राणी विश्वास र नीतिशास्त्रको आधारमा बाँच्छन् । त्यहाँ कुनै लिखित संविधान र कानून छैन । त्यहाँ कुनै लिखित ऐन, नियम, उपनियम छैन । प्राणीको सत्कर्म नै सबै कुरा हो र यो सत्कर्म ज्ञानबाट प्राप्त हुन्छ जुन ज्ञानको आधार

मानिसद्वारा लिखित सम्पूर्ण प्रावधान र वाद वा सिद्धान्तभन्दा माथि रहेको छ ।"

बरहथवाका मानिसहरू आशान्वित भए । तिनीहरूमध्ये कोही जान्ने-बुझेले यो पनि सुनेका थिए कि पृथ्वीभन्दा असङ्गत ठूला-ठूला ग्रह अरू पनि छन् यस ब्रह्माण्डमा । त्यहाँ पनि जीव-जीवात्माहरू हुन सक्छन् र त्यहाँ पृथ्वीका मानिसले भन्दा अरू अनौठा-अनौठा आविष्कार पनि तिनीहरूले गरेका हुन सक्छन् । कतै तिनै आविष्कारमध्येको यो वस्तु पनि हुन सकोस् र पृथ्वीको अनुसन्धान, अध्ययन गर्न यहाँसम्म आइपुगेको होस् ।

"आओ ममाथि बस, तिमीहरूले त्यहाँ मानिस भएर बाँच्नुको अर्थ र महत्त्व दुवै बुझेछौ," त्यो चम्किलो वस्तुले सुनायो, "तिमीहरूलाई लाग्ला, म यति सानो भाँडोमाथि तिमीहरू सबै कसरी अटाउला तर तिमीहरू सबैलाई म मेरो यसै सानो परिधिभित्र अटाउन सक्छु । वास्तवमा म विशाल छु । तिमीहरूको दृष्टिले मलाई भ्याउन सक्तैन ।"

त्यसपछि त्यस वस्तुले बरहथवाका ती सबै मानिसलाई आफूतिर चुम्बकले तानेभै पालैपालो तान्न थाल्यो । तिनीहरू सबैले एक-एक गरी जमिनबाट खुट्टा छोड्दै गए र त्यो रिकापीजस्तो आकारको वस्तुमा टक्क-टक्क बसे । नभन्दै त्यहाँ ती सबै अटाए पनि र जब त्यस वस्तुले तिनीहरूलाई माथि -माथि आकाशतिर लग्दैथियो, अचानक फेरि बरहथवाको आकाशमाथि घटटटटट... घटटटटट... को आवाज लिएर हिजोअस्तिको जस्तै अर्को यानले प्रवेश गन्यो । यानभित्रका मानिसले जब त्यो अनौठो वस्तुमाथि बसेर बरहथवाका सम्पूर्ण मानिसहरू आकाशमार्गमा उडिरहेका देखे, उनीहरूले आफ्नो यानलाई त्यतातिर बढाउदै यानभित्रैबाट कराए, "ए । को हो त्यो हाम्रा तीसवर्षे रैतीहरूलाई लिएर जाने ? पख-पख । पहिले तिनीहरूले यस ब्यालट पेपरको हाम्रो चुनावचिह्नमा छाप लगाऊन, अनि मात्र तिनीहरूलाई लैजाऊ... ।"

आयो ! आयो !!

“आयो ! आयो ! उठा ! उठा !” रोशन तामाडले सबलाई सचेत गरायो ।

“ए ! चाँडै उठा ! आइसक्यो भन्या !” हकें खत्रीले एक भारी लुगालाई एकै गुजुल्टो पान्यो ।

लहरो तान्दा पहरो गर्जिएँहैं वीर हस्पिटलको उत्तर-ढोकाछ्वेउबाट सुह भएको हल्ला एकैचोटि भोटाहिटीको मुख हुँदै उता असनसम्म र यता रत्नपार्कवरिपरि नै फैलियो । फुटपाथभरि नै ढाकेर राखेका रासका रास कपडाहरू, सुन्तला र अनारका डोकाहरू, बदामका डाला र नाइलाहरू, मान्छेका तौल जोर्ने मेसिनहरू, मरमसलाका टालाहरू, भान्साकोठामा प्रयोग हुने सामानहरू, फिनेलका पाकेट, बामका बट्टा आदि-आदि एकैसाथ उचालिए, अँगालिए र आ-आफ्ना सामानसंगै त्यहाँका अनगिन्ती खुट्टाहरू यता र उति दौडिए । मान्छेहरू आपसमै अलिङ्कए, लडे र ती फुटपाथ र सडकमा अब तिनीहरूका अवशेष मात्र बाँकी रहे- सुन्तला र बदामका बोका, परालका त्यान्द्रा, कागजका टुक्रा, प्लास्टिकका च्यातिएका भोला, पिसाबको भल, दिसाको थासो, धूलोको मुस्लो, फोहोरको थुप्रो, गन्धको बिगबिगी । यस्तै-यस्तै बीचमा पैदलयात्रुहरू नाक र मुख छोप्दै निसास्सिइरहेका थिए ।

सडकमा सवारीका साधनहरू कमिलाका ताँतीभै देखिन्थे र पैदलयात्रुलाई बाटो काट्न एकक्षण मौका दिन पनि उनीहरू आवश्यक ठान्दैनथिए, न त त्यहाँ कुनै ट्राफिक प्रहरी नै आफ्नो ढचुटीमा थियो । ती सवारीका साधनबाट निस्किएको कालो र पीरो धूवाले त भनै रत्नपार्कवरिपरिको वातावरण तुवाँलो लागेभै बनेको थियो । तर रानीपोखरीको बारमा भुन्डचाइएका 'सहर सुन्दर र सफा राखौ' र 'हराभरा काठमाडौं' का नारालाई भने कुनै बतासले पनि हल्लाउन सकेको थिएन ।

यत्तिकैमा तल महाकालस्थानतिरबाट एउटा थोओ ट्रकमा भरिभराउ भएर नगरपालिकाका प्रहरीहरू आए । त्यो ट्रक वीर हस्पिटलको ढोकाबाट विस्तारै हिँडधो र माथि भोटाहिटीको मुखबाट उत्तर लागेपछि फेरि घुँझिकैर कान्तिपथतिर लागेको देखियो । रोशन तामाङ करायो, "ए । गयो ! गयो !"

"होइन, एकछिन पख-पख । त्यही स्कूलअगाडि रोकेको छ," हक्क खत्रीले सबैलाई रोक्यो ।

एकैछिनपछि फेरि त्यही बजारको विस्तृतीकरण हुँदै गयो । एकपछि अर्को हुँदै त्यहाँ फेरि अनेक थरीका सामानहरू पसारा पढै गए । त्यस दिन रत्नपार्कवरपरको त्यति फराकिलो सडक पनि साँगुरो भयो र एक लाइन सवारीसाधन मात्र मुस्किल्ले चल्ने बाटो बाँकी रह्यो । भोटाहिटीबाट असन लारने सडकमा त मान्छे हिँडनेसमेत ठाउँ कतै खुकुलो देखिएन । मानौ यात्रुहरूले दुवै खुट्टा एकै ठाउँमा जोडेर मात्र एउठा लट्ठीभै टुकुटुकु हिँडनुपरोस् ।

"ल लिनोस् ! लिनोस् ! तीन सयमा नपाइने डेढ सयमा, डेढ सयमा ।"

"आयो ! आयो ! आजै आएको खासाबाट । ल, लिइहाल्नोस्, भोलि फेरि पाइँदैन ।"

"ल, ल पचास मात्र, पचास मात्र ।"

"दुई सय दुई सय, सस्तो सस्तो ।"

आदि इत्यादि अनेक थरीका आवाजहरूले सहर कोलाहलमय बन्यो । यसैबीच फुटपाथकी एउटी महिलाछ्वेउ एक जना यात्रु पुगे र नियाले केही

वेर— उनको वेपारका सामग्रीलाई । दुई मानुजति भिजेको मोटो ल्वाड, भिजेकै आठदशवटा छोकडा, दुईचारवटा जाइफल, दालचिनीका चारवटा स-साना पुरिया, मरीच एकचौथाई, जिम्मु अलिकति यस्तै-यस्तै सामानले उनको दुईहाते मैलो टालो भरिएको थियो । ती यात्रुले सोधे, “दिदी ! दिनभरिमा कति कमाउनुहुन्छ तपाईं ?”

“के कमाउनु र ! यही त हो नि । तीस-चालीसवटा रुपियाँ आउँछ नाईं” उनले भर्केर सुनाइन्, “त्यै पनि बस्न दिन्छन् र बज्ज्याहरूले । छिनछिनमा लखेटन आउँछन् यी सिपाहीका भूतहरू । हामी गरिबले त गरिखान पनि नपाउने भयौं । कस्तो काल जमाना आयो ए ।”

“अनि खालि तसर्जिन्छन् कि समातेर पनि लैजान्छन् यिनीहरूले ?” यात्रुको यस प्रश्नमा उनले सुनाइन्, “अलि ठूलाठूलाले त खाइहाल्छन्, नि घुस । उनीहरूलाई यसो समातेर लगेजस्तो गर्द्द र अलि तल लगेपछि लिन्छ पैसा, अनि छाडिदिन्छ । हाम्रो त कहिले यी सबै सामान नै पोखिदिन्छ ।”

“ट्राफिक प्रहरीले पनि यस्तै गर्द्दन् ?”

“सबैको खाने मुख एउटै त हो नि ।” उनले साङ्केतिक जवाफ दिइन् ।

“आयो ! आयो ! उठा ! उठा !”

फेरि अचानक हल्ला दौडियो । सबै फेरि हतार हतारमा आफ्ना पोका-पन्तुराहरू बदुल्न लागे । साइकलमाथिका सुन्तला र अनारका टोकरीवाला मधिसेहरूले छाड्तोस कसे । यसै बखत एउटा यात्रुले साइकलवालेलाई जमाएर एक लात हान्यो । सुन्तलाको टोकरी सडकभरि छताछुल्ल भयो । उसले ती सुन्तलाहरू उठाउन मात्र लागेको थियो कि प्रहरीको डन्डा उसको टाउकोमा बजियो । ऊ साइकलसमेत सडकमा छोडेर कुलेलम ठोक्यो । मानिसहरूको हाँसो चल्यो । हर्के खत्री कुर्लियो, “ए ! हामीले यसैका लागि भोट दिएको यो सरकारलाई ? वाँ भने हामी गरिब-गुरुवाको रक्षा गर्ने, सबैको बन्दोबस्त मिलाउने भनेर चुनावमा जिताइयो । अहिले यो बाटोमा पनि पसल थाप्न नदिने ? देखा जायगा । अर्कोपल्टको चुनाव आउदैन र ?”

"हो ! हेरौला नि अब ?" रोशन तामाड, कुमार घले, रामबहादुर कार्की, शिव राई सबैले सरकारमाथि औला ठड्याए । कुनै अर्को यात्रुका लागि यो कुरा सह्य भएन । सुनाए, "गरिव-गुरुवाको रक्षा गर्ने भनेर सडकमै पसल थाप्नु, घर बनाउनु र नियम-कानूनको उल्लङ्घन गर्दै अरूलाई दुःख दिनु भनेर त सरकारले भनेको छैन नि ! यस्तो काम त प्रजातान्त्रिक विकृति मात्र हो । प्रजातान्त्रिक उपभोगको विषयलाई लिएर सबैले आ-आफ्नै माने लगाएर आ-आफ्नै स्वार्थपूर्तिका काम गर्नु त प्रजातन्त्र होइन नि ।"

"हो ! हो ! तिम्लाई थाँछ प्रजातन्त्र ?" हर्के वम्निकयो र दिनभरिमा आज एउटा पनि लुगा बेच्न नसकेकामा खिन्न पनि भयो ।

समय पनि अब धेरै बाँकी थिएन । जाडोको महिना । सबै मानिस समसाँझै घर पसिसकेका थिए । सडकमा फाटफुट जो बाँकी थिए, तिनीहरू पनि खरीदतिर नलागीकन चाँडै घर पुग्नुमा नै हतार देखिन्थे । यसैले त्यहाँ वरपर अब प्रायः सुनसान भइसकेको थियो र केही क्षणअगाडिसम्मका ती अनगिन्ती सवारीका साधनहरू पनि पातला हुँदै गइसकेका थिए ।

"हिँदू रोशन जाऊँ । आज विहान हिँदा कुन मुर्दारको मुख देखिएछ कुन्नि, एउटो पनि बेचिएन", हर्केले दिक्दार हुँदै सुनायो र साथीहरूसँगै डेरातिर लाग्यो ।

ढोकाबाट भित्र पस्नेबित्तिकै उसकी स्वास्नीले आश्चर्य मानेर सोधी, "किन आज एउटा पनि बेच्न सकेनौ कि क्या हो ? विहान निस्किँदा जत्रो पोका लिएर गएका थियौ, अहिले पनि त्यति नै देख्छु नि म ।" यसमा हर्के केही पनि बोलेन र स्वास्नीले फेरि अर्कोपल्ट केही सोध्ने आँट पनि गरिन किनकि उसलाई थाहा थियो— जब कुनै दिन हर्केको बेपार हुँदैनथ्यो र दिक्क मानेर घर फर्किन्थ्यो, ऊ कसैसँग पनि बोल्दैनथ्यो । बरु कहिले आफ्नै भाग्यलाई गाली गरी बस्थ्यो त कहिले स्वास्नीको भाग्यलाई । कहिले देशलाई त कहिले सरकारलाई । अनि यिनै कुरा लिएर ऊ निद्रामा पनि बड्बडाउँथ्यो । स्वास्नी उसलाई बिउँभाइदिन्थी ।

त्यस दिन पनि हर्केले स्वास्नी, छोराछोरी कोहीसित पनि नबोली खुरुखुरु भात खायो । भात खाइसकेपछि खैनी पनि माडेर खायो र टाउकोमा

हात राखेर वस्यो । गम्यो उसको हिसाब-किताब केही बेर- दश हजार त उसले झूणै लिएको छ यस पालि र यही खेपको लुगा बेचेर चाँडै नै तिर्नै वचन दिएको छ । खासा पुगी-पुगी र ठाउँ-ठाउँका भन्सार र प्रहरीगस्तीलाई खुसामद गरी गरीकन यो खेप काठमाडौं ल्याइपुऱ्याएको हो उसले खुब मुस्किलले । दश हजारकामा सके उसले पाँचै हजार नाफा कमाउने विचार गरेको थियो । नत्र तीन हजार त कतै नजा । यसले नै उसको अर्को खेपसम्मको घर-गुजार चल्द्यो जिनतिन नाइँ । तर यसरी प्रहरी आइरहने हुन् र दुःख दिने हुन् भने अवको बेपार कसरी चल्द्य उसको ? पहाडतिरै लागू र भएको भीर-पाखो खनी-खोसी गर्ह भने पनि त्यस्तो रातो माटोमा केही फल्ने होइन । कसैलाई बेचेर अर्को ठाउँमा लिउँ भने पनि बाँझो पाखो सितैमा दिए पनि कसैले लेलान् भन्न सकिदैन । आफ्नो गाउँ-ठाउँमा अरू रोजगारीका लागि सरकारले अहिलेसम्म कुनै उद्योग र कलकारखानाहरू खोलिएको छैन । सबैतिर केही न केही विकासका आधार खडा गरिएको भए अहिले नेपालै यही काठमाडौंमा नै ओइरिनुपर्ने पनि त थिएन ? अनि यी सहरियाको गाली खानुपर्ने थिएन । हर्केले यिनै कुराहरू सोच्यो र बिलखबन्दमा पन्यो ।

"ए बाबा ! भोलिपर्सि पनि यस्तै कडा गर्ने हुन् कि यी प्रहरीहरूले ?" गएर ओद्धथानमा पल्टिँदा पनि हर्केलाई यस विचारले छोडेन, "सितैमा भोट दिइएछ बज्ज्याहरूलाई । जुन जोगी आए पनि कानै चिरेको ।"

हर्केको अवस्था देखेर उसको मन बहलाउन स्वास्नीले ऊसँग माया गर्न थाली । लोग्नेको विवशतामा कचकच र भक्कोफक्को गर्ने उसको बानी थिएन । बरु ऊ लोग्नेको मर्का बुझ्दथी र सुखदुःखमा साथ दिन्थी । उसको यही आशय बुझेर नै हर्केले केही क्षण भए पनि यी सबै भमेलाबाट मुक्ति पाउन त्यस दिन पनि स्वास्नीसँग लुटपुटिन खोज्यो । तर त्यस आनन्दको क्षणमा पनि उसको मन सधैसधैको त्यही 'आयो ! आयो !' मै आतङ्कित भइरह्यो । ऊ कुन बेला निदायो उसलाई पत्तो पनि भएन । तर अकस्मात् रातको सन्नाटालाई चिरेर र घरका सबै जना बिउँभने गरेर 'आयो ! आयो ! उठा ! उठा !' भनेर जब हर्के चिच्यायो, उसकी स्वास्नी पनि

एकदम डराएर बिउँझी । आफू बिउँझिँदा त ऊ के देख्छे भने जसरी प्रहरी आउँदा हर्के फुटपाथमा पसारेको लुगाको रासलाई एकै गुजुल्टो पारेर बोकथ्यो, त्यसरी नै उसले स्वास्नीको सारा जीउलाई कन्याकुरुक्कै पारेर आपना दुवै हातले एकै गुजुल्टो पारेको थियो । “अ ... छोड यो हात । छोड भन्या ! के भयो तिमीलाई ?” स्वास्नीले उसका हातबाट आफ्नो जीउ छुटाउदै सोध्दा हर्के आफैमा पानीपानी भयो र भन्यो, “केही होइन, त्यसै सपना देखेछु... ।”

रचनाकाल : २०५१ मङ्गसिर ८

मोक, भ्रम र पीडा

“बुबु माम, बुबु माम, को खाइ ? को खाइ ?”

“बुबु माम, बुबु माम, को खाइ ? को खाइ ?” कतैबाट खोजखाज गरेर ल्याएको चामलबाट भात पकाई खोजखाज गरेरे ल्याएको तिहुनसँग आमाले हामी सबै केटाकेटीलाई अगाडि राखेर खुवाउन थाल्नुभयो । हामी सबै “मेरो पालो, मेरो पालो” भन्दै एकैचोटि ठूलठूलो मुख बाउँध्यौं र कहिले आमाले त्यो गाँस मुखमा हालिदिनुहोला भनेर आश गर्दथ्यौं तर त्यो गाँस एकचोटिमा हामीमध्ये एउटाको मात्र मुखमा जान्ध्यो । हामी आफू-आफूमै झगडा गर्थ्यौं, “त्यो त मेरो पालो पो, किन खाइस् तैले ? अँ हो तेरो ? मेरो पो । तैले भर्खर खाएको होइनस् ?” आदि इत्यादि ।

“भो भो छोड, झगडा नगर । पालो आइहालछ नि ।” आमा भन्नुहुन्ध्यो तर पनि सबैको पालो बरोबरी हुन सक्दैनयियो । जो बलियो र बाठो थियो, ऊ नै अगाडि परेर मुख बाइहाल्ध्यो र भातको गाँस बजाउँध्यो । अरू चाहिँ हेरेको हेच्यै हुन्थे भने कोही त रुन पनि बेर लगाउदैनये । यस बखत त्यो रुनेलाई फेरि अनेक थरीका कुराले फकाएर दुई-चार सिताकै भए पनि सानो गाँस आमाले मुखमा हालिदिनुहुन्ध्यो र केही छिनलाई भए पनि उसलाई चुप तुल्याउनुहुन्ध्यो ।

तर हाम्रो भोक कहिल्यै मेटिएन । हामी सधै भोकै रह्यौ मात्र होइन, जाडोमा हामी सधै कठचाइग्रिएर नै रह्यौ । गर्मीमा त भलै हामीलाई आड मात्र ढाक्ने एक सरो नै लुगा भए पनि पुग्ध्यो नै भन्नै, तर जाडोमा हामीले हाम्रा विवशतालाई मात्र ओढेर न्यानो मान्नुसिवाय अरू कुनै उपाय हुदैनथियो । आमा फकाउनुहुन्थ्यो हामीलाई अनेक थरीका परी र बादलपारिका कथाहरू भनेर र हामीलाई राम्राराम्रा नयाँनयाँ लुगा र मीठामीठा खाने कुराहरूको स्वाद भराउनुहुन्थ्यो । एकैद्विन भए पनि हामी हाम्रा नाड्गो शरीर र भोका पेटलाई बिसेर आमाको कुरामा रमाउँथ्यौ र सोध्यौ, “कहिले ल्याउने त आमा हामीलाई ती राम्राराम्रा नाना र मीठामीठा खाने कुराहरू ?” यसमा आमा हामी सबैको कपाल पहिले पालैपालो एक-एकपल्ट मुसार्नुहुन्थ्यो, अनि भन्नुहुन्थ्यो, “पख, आकाशका ती सबै ताराहरू हाम्रो आँगनमा तिमीहरूसँग खेल्न आउँछन् जुन दिन, तिनीहरूले नै तिमीहरूलाई ती राम्राराम्रा नाना र मीठामीठा पापा लिएर आउँछन् । तिमीहरू ती राम्राराम्रा नाना लगाऔला नाचौला । मीठामीठा खाने कुरा खाऔला, हाँसौला, खेलौला, रमाऔला ।”

“साँच्ची हो त आमा ? कहिले आउँछन् ती ताराहरू हाम्रो आँगनमा हामीलाई राम्रा नाना र मीठा पापा लिएर ?” हामी उत्सुकताले हँसिलो अनुहार पारेर सोध्यौ । आमा “आउँछन् आउँछन् पखन एक दिन आउँछन्” मात्र भनेर हामीलाई आश्वस्त तुल्याउन खोज्नुहुन्थ्यो तर कहिले आउने हुन् भनेर चाहिँ भन्नुहुन्नथियो ।

त्यसपछिका दिनमा अब हामी सधै बेलुका हुन्थ्यो कि आँगनमै बसेर आकाशतिर हेरेर ताराहरूका गीत गाउन थाल्यौ- “आऊ तारा आऊ, आँगनमा आऊ । राम्रा-राम्रा नानासँगै मीठा कुरा ल्याऊ । आऊ तारा आऊ आँगनमा आऊ... ।” तर कहिल्यै ती ताराहरू हाम्रो आँगनमा भरेनन् । कहिलेकाही देखिन्थे एक-दुइटा तारा आकाशबाट सललल पृथ्वीतिर भरेका । त्यस बखत हामी सबै “ऊ । ऊ । तारा आयो । तारा आयो ।” भनेर एकैचोटि कराउँथ्यौ । अपसोच । ती ताराहरू हाम्रो आँगनमा नभई अन्त कतै जान्थे वा बीचैमा कतै बिलाउँथे, हामीलाई थाहा हुदैनथियो ।

हामी फेरि निन्याउरो अनुहार पाथ्यौं र आमासँग सोध्यौं, "भन्नोस् न आमा । तारा कहिले हाम्रो आँगनमा आउँछन् ?" आमासँग यसको कुनै उत्तर थिएन र पनि केटाकेटी प्रवृत्तिका हामी उहाँलाई पिरोल्थ्यौं । आखिर उहाँलाई जे भने पनि भन्न कर नै लाग्यो र भनिदिनुहुन्थ्यो भन्नकै लागि पनि, "जुन दिन चन्द्रमाले ताराहरूलाई यहाँ पठाउँछन् ।"

त्यस दिनदेखि फेरि हामी चन्द्रमाकै गीत गाउन थाल्यौं, "भन भन चन्द्रमा, तारालाई भन । राम्रा नाना, मीठो पापा लिई जाऊ भन । भन भन चन्द्रमा, तारालाई भन... ।" तर त्यो दिन पनि कहिल्यै आएन । न चन्द्रमाले ताराहरूलाई कहिल्यै हाम्रो आँगनमा पठाए न त ताराहरू नै स्वयम् आए । हामी निराश बन्यौं । जब हामी राति आमाको अँगालोमा खाली पेट र नाझो शरीर लिएर सुत्थ्यौं, हामी अनेक थरीका सपना देख्यौं— ताराहरू सबै मिलेर हाम्रो आँगनमा आएका र राम्रा-राम्रा र नयाँ-नयाँ कपडा हामीलाई बाँडेका, मीठा-मीठा परिकारहरू छ्वाएका । त्यति मात्र पनि होइन, उनीहरूले हामीलाई चिटिक्क परेका राम्राराम्रा घर बनाइदिए, गुद्ने मोटरहरू दिए, उद्ने हवाईजहाजहरू दिए, हामी कहिले मोटर र कहिले हवाईजहाजमा चढेर कताकता जान्थ्यौं र ठाउँ-ठाउँका अनेकन् रमाइला दृश्यहरू हेँदै रमाउँथ्यौं । कहिले हामी वायुपद्धति घोडामा चढ्यौं र बादलपारि पुग्यौं । कहिले रङ्गीचङ्गी फूलहरू र पुतलीहरूका माभमा हुन्थ्यौं भने कहिले हरियाहरिया जङ्गल र त्यहाँका विभिन्न किसिमका जङ्गली जनावर र चराचुरुङ्गीका बीचमा आफूलाई पाउँथ्यौं । कही विशाल पानीका भर्नाहरू खसिरहेका र त्यहाँ सुन्दरीहरू नुहाइरहेका हुन्थे भने कही कलकारखाना चलिरहेका र त्यसबाट निस्किएको कालो धूँवाको मुस्लो चिँदै हाम्रा यानहरू पार गर्थे । कही हरिया फाँटहरू पनि हामी नाच्दै हिँड्यौं त फलफूल र अन्नको त्यहाँ कुनै दुःख थिएन । जताततै बत्तीको झलमल । दीपावलीको रातजस्तै देखिन्थ्यो । मानिसहरूका अनुसार सबै हँसिला र भरिला थिए । यस्तो लाग्यो— हामी अहिले रामराज्यमा नै बाँचिरहेका थियौं र हाम्रा सम्पूर्ण चाहनाहरू हामी यसै बखत मात्र प्राप्त गर्थ्यौं । जब बिहान हुन्थ्यो, हामी हाम्रो यही सत्य संसारमा फेरि उही भोका पेट र नाड्गो शरीर

लिएर, धूलो, धूवाँ र दुर्गन्धले प्रदूषित वायुमा मुछिएर आमालाई पिरोलिरहेका हुन्थ्यो । आमा अझै हामीलाई ढाडस दिनुहुन्थ्यो, "पख बाबू हो पख, त्यो दिन पककै आउँछ जुन दिन ताराहरू हाम्रो आँगनमा आउँछन् र तिमीहरूलाई राम्राराम्रा नाना र मीठामीठा पापा दिन्छन् ।"

यस्तै थियो । हामी एकातिर हाम्री आमालाई विश्वास पनि गर्न नसक्ने भइसकेका थियौं भने अर्कातिर, हाम्रा भोका पेट र नाड्गो शरीरले त्यो आशा पनि मार्न सक्ने स्थितिमा थिएनौं । एक दिन जब हामी आँगनमै बसेर सदाको भैं चन्द्रमा र ताराकै गीत गाइरहेका थियौं, अकस्मात् बहुरूपको एउटा उज्यालो र अद्भुत छायाँ हाम्रा अगाडि देखा पन्यो । उसका टाउका, हात, खुट्टाहरू धेरैधेरै थिए । उसका मुख धेरै थिए, आँखाहरू धेरै थिए । त्यस्तो बहुरूपी छायाँलाई देख्दा पहिलोपल्ट हामीलाई आश्चर्य र केही डर पनि लागेर आयो तर पनि त्यस छायाँले हामीलाई पूरै चिनेको भैं गरी आउँदाआउँदै मायासाथ सोध्यो, "ओहो ! बाबू हो । चन्द्रमा र ताराका गीत गाइरहेका तिमीहरूले ?"

"हो ।" हामीले छोटो प्रत्युत्तर दियौं ।

"किन नि चन्द्रमा र ताराका गीत गाइरहेका तिमीहरूले ?" उसले फेरि हामी सबैका टाउका सुमसुम्याएर जान्न खोज्यो । हामीले भन्यौं, "ताराहरू हाम्रो आँगनमा राम्राराम्रा नाना र मीठामीठा पापा लिएर हामीसँग खेल्न आउँछन् भनेर नि ।"

"ए । त्यसो पो ।" उसले सुनायो, "मलाई चिनेनौ त तिमीहरूले ? म नै त हुँ ताराको त्यो स्वरूप तिमीहरूको आँगनमा खेल्न आएको । हेर त, आकाशका ताराहरू सप्तै मैले मेरा आँखामा राखेर ल्याएको छु । मेरा आँखाहरू ताराजस्तै चम्किला छैनन् ? भन त ।"

नभन्दै हामीले उसका ती थुप्रै टाउकाहरूमा हेर्दा र ती सबै टाउकामा भएका दुई-दुईबोटा आँखा जोड्दा एकैसाथ आकाशका ताराजस्तै तेजिला र चम्किला देखिए, ग्रीक कथाको आर्गसका आँखाजस्तै ।

"ए । हो कि, हगि तपाईंले सप्तै ताराहरू आँखामा हालेर ल्याएको ।", हामीले खुसी हुदै उत्सुकता थप्यौं ।

"ल ! नभएको कुरा गर्द्दु र म ?" उसले विश्वास दिलायो । हामीले विश्वास मान्यौं किनकि आमाले हामीलाई धेरैधेरै वर्षअधिदेखि तिनै ताराहरूको गीत सुनाउदै आउनुभएको थियो, परी र बादलपारिका कथाहरूले हाम्रा भोका पेटलाई भर्दै र नाङ्गो शरीरलाई ढाक्दै न्यानो दिनुभएको थियो । अहिले तिनै ताराहरू हाम्रो आँगनमा आएका थिए । परी र बादलपारिका कथाका पात्रजस्तै भएर त्यो छायाँ हाम्रा अगाडि उभिएको थियो ।

सोध्यौं, "खोइ त तपाईंले हामीलाई राम्राराम्मा नाना र मीठामीठा खाने कुरा ल्याउनुभएको ? अब तपाईं सधैं हामीसँग नै बसेर खेलिरहने हो ?"

"हो, म तिमीहरूसँगै बस्छु, खेल्छु र तिमीहरूका आमाले भनिदिनुभएको भन्दा पनि राम्राराम्मा कथा भन्दू, गीत गाउँछु", उसले सुनायो, "अनि तिमीहरूलाई तिमीहरूका आमाले भनिदिनुभएको बादल र समुद्रपारिका देशहरूमा उडाएर पुन्याउँछु । तिमीहरूलाई राम्राराम्मा नाना र मीठा-मीठा खाने कुरा दिन्छु तर थाहा छ ? त्यसभन्दा अगाडि तिमीहरूले मसँग एउटा कबोल गर्नुपर्छ ।"

"के हो त्यस्तो कुरा, भन्नोस् न । हामी मानिहाल्द्धौं नि !" हामीले पनि मञ्जूरी जनायौं । उसले हामीलाई ज्ञानी बन्ने, मिलीजुली बस्ने, खाने, खेल्ने, रमाउने र आमालाई पनि उत्तिकै माया गर्ने बाचा बैधायो । अनि त्यसपछि ऊ हामीसँगै बस्यो, हाम्रो आँगनमा हामीसँगै खेल्यो । राम्राराम्मा नानाहरू दियो, मीठामीठा खाने कुरा खुवायो । हामी निकै रमायौं ।

मानव स्वभाव न हो । हामी मानिस बन्नलाई पनि मानिसैभन्दा माथि कहाँ उठ्न सकेका छौं र ! त्यसैले हामी अरू मानिसभन्दा फरक रहेनौं । अरूमा जस्तै हामीमा पनि लोभ, मोह, ईर्ष्या, क्रोध आदि अनेकन् मानवीय कमजोरीहरू विद्यमान थिए । त्यसमाथि हाम्रो नियतिले हामीलाई कैयौंकैयौं वर्षदेखि भोकै र नाहै राखेको थियो । हामीलाई लारदथ्यो पृथ्वीभरिका यावत् कुरा एकैचोटि ल्याएर हामीलाई दिए पनि अपुग नै हुन्थ्यो तर पनि हामीले त्यस छायाँलाई ज्ञानी बन्न कबोल गरिसकेका थियौं । त्यसैले केही दिन त हामी ऊसँग रमाइलै गरी बस्यौं । ऊ हामीसँग थरीथरीका खेलहरू खेल्थ्यो, नौलानौला कुराहरू देखाउँथ्यो, देश-विदेश

घुमाउँथ्यो । हामीलाई हँसाउँथ्यो र आफू पनि हाँस्यो । साँच्चै भन्ने हो भने त्यसताका हामी आमालाई पनि समिक्षन नभ्याउने भइसकेका थियौं । आमा के खानुहुन्थ्यो, कस्तो लाउनुहुन्थ्यो हामीलाई वास्ता भएन । 'आमाको माया छोराछोरीमाथि, छोराछोरीको माया दुङ्गामाथि' भनेजस्तो भइसकेको थियो मात्र होइन, नशालु पदार्थ खाने मानिसको जस्तै हामीमा सुखको नशा लागिसकेको थियो । हामी त्यसलाई छोड्नै नसक्ने अवस्थामा पुर्यौं । सुखका लागि हाम्रा चाहनाहरू भन्न-भन्न बढ्दै गए । हामी अझ बढी भोकाएँकै देखियौं, अझ बढी नाङ्गाएँकै भयौं । स्वार्थको आँखा हुँदैन । त्यसैले स्वार्थले केही पनि देखेन । स्वार्थ नबाभुन्जेल मात्र हामी दाजुभाइ थियौं तर स्वार्थ बाफ्किसकेपछि हामी दाजुभाइ नै दाजुभाइ रहेनौं । हामीमा इष्टमित्र, कुलकुटुम्बको कुनै नाता बाँकी रहेन । हाम्रो प्रेम प्रेम देखिएन । चाहनाहरू एकै भएनन् । खुसीहरू बाँडिएर गए । एउटाको दुःखमा अर्को हाँस्ने भयौं । अर्काको सुखमा अर्को डाह गर्ने भयौं । यसैबीच एक दिन बिहान उठ्दा त हामी के देख्दौं भने हाम्रो आशाको केन्द्र ती अनगिन्ती ताराहरूलाई आँखामा बोकेर आएको बहुरूपको त्यो उज्यालो अद्भुत छायाँ हाम्रो साथमा थिएन । हामीले उसलाई घरका कुनाकुनामा खोज्यौं, कतै भेटिएन । हामीलाई रातमै छोडी ऊ खुसुकक नै फेरि आकाशमै फर्किसकेछ र ताराहरूलाई फेरि आकाशभरि नै छरिदिएछ । हामी फेरि भोकायौं, नाङ्गियौं र आमाको न्यानो काखलाई त्यस बखत मात्र फेरि एकपल्ट समिक्षन पुर्यौं तर अपसोच । कुन पापीले हो हाम्री आमालाई बन्दकोठामा थुनेर बलात्कार पो गरिसकेछ । हामीले आमालाई बाहिरबाट कति बोलायौं, चिच्यायौं र गुहान्यौं, तर आमा भित्रबाट केही बोल्न सक्नुभएन न त ढोका उघारेर बाहिरै आउन सक्नुभयो । हामी अब आमाको प्रेम, माया, स्नेह, दया सबै कुराबाट बन्चित भयौं । त्यस बखत हामीमा असह्य पीडाबोध भयो जुन पीडाबोध हामी भोकै र नाङ्गै बस्दा पनि र अनेक कठिन परिस्थितिहरू जतिसुकै भोगनुपर्दा पनि त्यसअधि कहिल्यै भएको थिएन ।

टीका

हामी पैसा गन्न लाग्यौ— एक, सात, पन्ध, बीस, पैतालीस, सत्तरी र अन्त्यमा एक सय बाउन्नमा गएर अडियौ । फेरि गन्यौ, त्यति नै थियो र तेहन्याएर गन्दासमेत एक पैसा अधि बढेको होइन । बढोस् पनि कसरी ? जबकि अब हामीसँग त्यति नै मात्र बाँकी थियो र त्यसमा कतैबाट थपिने सम्भावना पनि थिएन । यी दिनभित्रमा आफूलाई जेजति अन्यत्रबाट आएको थियो, त्यो पनि त्यसैमा मिसाइसकेका थियौ र बाँकी केही रकम घरखर्चलाई पनि राख्नु आवश्यक थियो । त्यो पनि फिकेर त्यसैमा मिसाउने कुरा पनि आएन ।

हामीले मुखामुख गन्यौ र एकआपसमा मौन रह्यौ । अलिकति डरायौ, अलिकति लज्जायौ र अलिकति मन खुम्च्यायौ । आखिर जे गरे पनि कुरा त्यही थियो जुन हुनु थियो र यस बखत भई पनि त्यही रहेको थियो । हामी अहिले त्यही एक सय बाउन्नमा नै गएर अडिएका थियौ । भनिहालियो, त्योभन्दा माथि जाने कुनै स्रोत थिएन र जादैनथियो पनि । तर आउने दिनले भने त्यसो भन्दैनथियो र हाम्रो विवशतालाई मानिसहरूले बुझदैनथिए पनि । उनीहरू आइरहन्थे आइरहन्थे, सम्भना, भेटघाट, मान, आशीर्वाद, प्रसादग्रहण र रमाइलो । यी दिनभित्र यिनै कुराहरूले त महत्व राख्दथे । पैसा त केही थिएन र त्यसैका लागि पनि कोही आउने होइन ।

आजभोलि पैसाको मूल्य पनि त त्यति छैन । त्यसैले न हो, टाढाटाढाबाट पनि मानिसहरू दयाकसी चढेरै पनि आउँछन् । पाउनेभन्दा खर्च नै बढी हुन सक्यो उनीहरूको ।

“कति दिन छन् अझै बाँकी भन त ?” मैले टाउको थिच्दै श्रीमतीसँग सोधें । उनले भनिन्, “भोलि चतुर्दशी त सिङ्गै बाँकी छ । केही कारणले छेकथुन भएकाहरू चाहिँ पर्सि पूर्णिमाकै दिनमा पनि आउन सक्छन् ।”

“होइन यो तिथि घटबढ भएर आज पूर्णिमा त परेको छैन ?” केही आशा, केही निराशा बोकेर मैले श्रीमतीलाई पात्रो हेर्न अहारै । उनले झकिदै भित्ताको क्यालेन्डर देखाइन्, “आ, केको दुईदुई दिन एकैचोटि तलमाथि पर्थ्यो । ऊ हेर्नास् न क्यालेन्डर । यसपालि त झन् एक दिन पनि टुटेको छैन । पर्सि मात्रै हो पूर्णिमा, पूरै पन्थ दिन छ यस पालि ।”

“उफ् । के गर्ने त ? खोज्ने कसैसँग ?”

“यस्तो चाडबाडको बेलामा पनि कसरी मार्ने । एक त आफै लाज मर्नु, दोस्रो, सबैलाई त्यस्तै त होला नि । घरघरमै माटोको चुला भनेभै । दिन नसकेउनीहरूलाई लाज मर्नु ।”

“अब के गर्ने त !” हामी उपाय सोच्नपछि लाग्यौं । यत्तिकैमा हाम्री सात वर्षकी छोरी जो यस बखत हामीसँगै बसेर पैसा गनेको हेरिरहेकी थिई, ले मेरो कुम घचघच्याउदै सोधी, “बाबा ! बाबा ! अब कोको आउने हाम्रो घरमा ? ऊ । अस्तिनैका दिदीहरू पनि आउनुहुन्छ, हो ?”

“को दिदीहरू भन्दै यो ?” मैले श्रीमतीसँग जान्न खोजें । उनले सम्झाइन्, “ऊ । क्या राममैयाँ दिदीका नातिनीहरू । योसँग मिल्ने दौतरी तिनै हुन् क्यार । अस्ति नै कता हो एकपल्ट बीचमा पनि आएका थिए । राममैयाँ दिदी आउँदा ल्याएकी थिइन् ।”

“त्यसो होइन अब बुझ्यौ ? निस्कौं हामी सबै बाहिर ढोकामा ताल्चा लगाएर”, मैले सुनाएँ, “जसरी हाम्रा छिमेकी राधेश्यामले वर्षेपिच्छे गर्ने गर्द्दन् । आफ्नू भन्ने जति सबैकहाँ भने उनी चाहिने नचाहिने सब नाति-नातिना पनि लिएर पुग्द्दन् । तर आफ्नू घरमा जो आए पनि बिचराहरू सबै फर्केर लुरुकक परेर जानुपर्ने ।”

तर मेरो यस कुरालाई श्रीमती मान्न राजी भइनन् । उनको विचारमा वर्षदिनमा एकपलट आउने चाडबाड । भेटघाट, रमाइलो रामै हुन्छ । कोही त अझ त्यही वर्षदिन-वर्षदिनमा मात्र भेट हुने इष्टमित्र पनि पर्दछन् रे । कति टाढादेखि हामी भनेर आउने उनीहरू । उनीहरूवाट भाग्नुपर्ने हाम्रो बाध्यता । कति विसङ्गतिपूर्ण छ यो जीवन । हामी यस्तै अलमलमै रह्यौं । ढोकामा ताल्चा मारेर कतै जान पनि मन लागेन । जाने ठाउँ पनि कतै थिएन न त भएर पनि यस्तो चाडबाडको बेलामा अनावश्यक जानु राम्रो नै हुन्थ्यो । सहर-बजार प्रायः सुनसान नै थिए र अन्य कुनै रमणीय दृश्य हेर्ने ठाउँ पनि वरपर कतै थिएन ।

“यस पालि मानिस पनि निकै आए नि ।” श्रीमतीको भनाइसँग सहमत हुँदै मैले थर्चे, “हो । आए । आउने नआउने सबै मान्द्ये आए । त्यसैले त साविकबमोजिम छुट्ट्याएको पैसा पनि अपुग हुन गयो ।”

“मैले प्रस्तु बुझिनै तपाईंको कुरा”, उनले प्रस्तु बुझन खोजिन् । “जो मानिस आउनुपर्थ्यो तिनीहरू त आए नै र आउदै पनि होलान् । तर नआउनुपर्ने मानिस पनि आएर त यो बिजोग पर्न गयो ।”

“त्यस्तो आउनै नपर्ने मानिस त कोही आएजस्तो लाग्दैन मलाई”, उनले सम्भन खोजिन् र भनी पनि हालिन्, “तिनै राममैयाँको सन्तानको कुरा गन्या होला होइन, तपाईंले ? यसपालि नाति-नातिनालाई लिएर आइनन् भन्नोस् न बरु ।”

“होइन, त्यति टाढाका नाताका मानिस पनि किन आउनुपरेको होला भन्या, फेरि भन्टचाडभुन्टुड, लन्ठचाडलुन्टुड सबै लिएर आउनुपर्ने किन नि... ।” मैले चिडचिडाहटमा सुनाएँ ।

“त्यो पनि के भन्नु खोइ । आफ्नै देखिन् र त आइन् होला,” श्रीमती मलाई आश्वासन दिईथिइन् । तर त्यसको कुनै अर्थ थिएन किनकि जो नआउनुपर्ने थियो, उनीहरू त आई नै सकेका थिए र जो आउनुपर्ने थियो उनीहरू चाहिँ बाँकी नै थिए । उता पैसा मात्र एक सय बाउन्न रुपियाँ रहेको थियो । भलै उनीहरू कारणवश नआउन् तर आउँछन् भन्ने त मनमा लिनुपन्यो हामीले र थोरै भए पनि आफ्नो जगेर्ना त गर्नेपन्यो ।

हामीले कागज-कलम लियौं र आउन बाँकीका लिस्ट उतार्न थाल्यौ-ए बावा । अझै वीस-पच्चीस जना त बाँकी नै छन् । पाँच-सात रुपैयाँ दिए पनि भन्डै नभ्याउने । त्यसमाथि आजभोलिको जमाना । पाँच-सात रुपियाँ मात्रले के होला ? अलि मान्यजनलाई त त्यति दिनै पनि लाज । खामभित्रै हालेर दिए पनि आखिर उनीहरूले त घर पुगेपछि हेर्द्धन् नै । अझ हुन सक्छ घरबाट बाहिर निस्कनासाथ हेरून् । मानवीय चरित्रको यो कुनै अस्वाभाविक कुरा पनि होइन । पैसाका लागि आएको हो र ? भने पनि आखिर पैसा त सबैलाई चाहिन्छ नै । भला, आफ्नो घरबाट अरु घरमा गएर त्यहाँ बढी दिएका रहेछन् भने त घरमा गएर फुकाउँदा कसको बढी, कसको घटी छुट्ट्याउन मुस्किल नै पर्ला । टीकाको दक्षिणामा त गोडधुवा दिँदा जस्तो बढी दिनेले नाम लेख्ने चलन छैन होला । तर यदि बाटैमा फुकाए भने... । हामी फेरि असमञ्जसमा पन्थौं । सुनाएँ, “होइन, हिँड, तालचै मारेर जाऊँ घरबाट । आउनुपर्ने आउन् कि नआउनुपर्ने आउन् ।”

श्रीमतीले सम्भाइन्, “त्यसो भनेर के गर्नु । पोहोर पनि भानिज आउनुभयो, हामी बाहिर । परार पनि आउनुभयो, हामी बाहिर । त्यसै भएर हाम्रो टीकाटाला सिधिदइसकेपछि कतै पनि जान नपर्ने दिन पारेर त्रयोदशीका दिन आउँछु भनी अस्ति दशैअगाडि मात्र भन्नुभएको छ । केही गरी आउनुभयो भने मर्नु हुैन ?”

“हो । मर्नु हुन्छ । हामी निस्कँदा उनी आए पनि मर्नु हुन्छ र ननिस्कँदा आउनै नपर्ने मान्छे आए पनि मर्नु हुन्छ । भन अब यी दुइटै मर्नुबाट कसरी जोगिने ?” मेरो यस प्रश्नमा श्रीमती केही बेर घोरिइन् र विचार फुराइन्, “लौ सुलुहोस् मुखसुख नदेखाईकन गम्लङ्ग ओढने ओढेर । म चाहिँ ‘पर सरे’ भनेर बस्छु । आउनैपर्ने मान्छे आए भने तपाईंलाई उठाउँला र नचाहिने मान्छे आए भने तपाईं हुनुहुन्न, म पर सरे भनुँला ।” अत्युत्तम लाग्यो उनको विचार र पहिले झ्यालका चुकुलहरू लगाएँ र त्यसपछि लगाएँ झ्यालका सबै पर्दाहरू ताकि बाहिर कतैबाट पनि नदेखियोस् ।

बेलुकीको समय । महिना असोजको अन्त्य । न जाडो, न गर्मी । मौसम रमाइलो । बाहिर सडकमा टीकाटाला गर्ने मानिसहरूको

ओहोरदोहोर । निधारभरि राता अक्षताका टीका र कपालमा सिउरेका पहेला जमराहरूसंगै वस्त्र र आभूषणको होडबाजी लगाउदै हिँडेका महिलाहरू । सुट र टाईले बेरिएका पुरुषहरू, रुपियाँ-पैसा गन्दै बाबुआमाका पछि लागेका केटाकेटीहरू, यौवनका रङ्गीन सपना बोकेर हिँडेका युवा-युवतीहरू सबैको आफ्नै दुनियाँ, आफ्नै संसार थियो । म भने सुतें गम्लइग्गा ओढनेले खुद्दादेखि टाउकोसम्म छोपेर । अराएँ श्रीमतीलाई, "लगाइद्यौ ढोका राम्ररी ।"

"बाबा किन सुतेको ?" छोरीले सोधी ।

"बाबालाई ऐया भयो नानु । तिमी आऊ मसँग", भन्दै श्रीमतीले उसलाई डोन्याएर लगिन् । त्यसपछि उनीहरू अन्यत्र कुन कोठा, माथि भान्सा वा तल चोकतिर लागे थाहा भएन ।

"लौ जा । बल्ल मुक्त भइयो यी अनावश्यकका इयाउलाहरूबाट," सोच्दै आनन्दसाथ सुत्ने विचार गरें । तर एकैषिनमा मेरी छोरीले चिच्याउदै आएर ढोका डड्गा उघाउँ खुसी प्रकट गरी, "बाबा ! बाबा ! ऊ अस्ति नै आएका दिदीहरू आउनुभयो ।" त्यस बेलासम्म राममैयाँका तिनै नाति-नातिनाहरू मेरो ढोकाबाहिरसम्म आइपुगिसकेका थिए । मेरी श्रीमतीले छोरीलाई बोलाएर समात्न खोज्दाखोज्दै पनि भ्याउन सकिरहेकी थिइनन् । उनी माथि भान्साबाट आउँदाआउँदै मेरै कोठाका छेउ जम्काभेट हुँदा राममैयाँको छोराले भनेको सुनियो, "तपाईंहरू रिसाउनुहोला भनेर आज जसरी भए पनि भ्याउनैपन्यो भनेर यी केटाकेटीहरू सबैलाई लिएर एकदम हतार-हतारमा आएको । तै तपाईंहरू दुवैजना भेट हुनुभयो ।" मैले बिस्तारै टाउकोबाट ओढने हटाएर हेरें । उसले ढोकैबाट सुनायो, "सन्चो भएन कि ?"

भावना

हली, घाँसी, रवाला, कृषक, भरिया आदि यसरी
सदा पूजा गर्दै चरणतलमा लम्पट परी ।
पुकारा यो गर्थे “प्रभु । सकल इच्छा सफल होस्”
म भन्थें बिस्तारै “अबुझ । तिमीमा आत्मबल होस्” ॥

सदा यै चालाले अबुझहरू विश्वास- वश, भै
त्यहाँ लागी-हाले विधिसहित पूजा दिन सबै ।
म द्वौता, त्यो चौकी विधिविहित देवस्थल भयो ।
पछि सुस्तै सुस्तै मुलुक- भर महात्म्य फिँजियो ।

लेखनाथ पौडेल : तरुण-तपसी

हरिशङ्कर सधैं देवी-देवताका मन्दिर जान्छन् । पूजापाठ गर्द्धन्,
ढोग्छन् र फर्किन्छन् । तर उनलाई थाहा छैन उनी किन मन्दिर जान्छन् र
यी सबै कार्यहरू गर्द्धन् । उनलाई त केवल यति थाहा छ कि उनको
पारिवारिक रीतिस्थिति यस्तै छ, संस्कार यस्तै छ । उनी यस्तै रीतिस्थिति,
संस्कार र परम्परामा जन्मिए, हुक्के र बढे । जब उनी केटाकेटी नै थिए,
उनका बा-आमासँग कतै जाँदा हरेक पूजा गरिएको ढुङ्गामा नढोगी हिँडन

मन लाग्दैनथियो उनलाई मात्र होइन त्यसको टीका नलगाईकन पनि उनी हिँडैनथे भनेर उनका बा उनलाई भन्ने गर्थे । एक दिन उनले उनका बासँग सोधे पनि, “बा ! किन हामीले देउतालाई ढोगेको र पूजा गरेको ?”

“धर्म हुन्छ बाबु । त्यसैले...” उनको बाले उनलाई त्यति मात्र सम्फाउन सकेका थिए । त्यसैमा उनले चित्त बुझाउनुपरेको थियो ।

तर अहिले हरिशङ्करलाई त्यस बखतको बाबुको त्यति कुराले मात्र चित्त बुझन सक्दैन । उनी सोच्छन्, “आखिर हामी किन देवताको पूजा-आजा र पाठ गर्दौ ? कहाँ छन् देवता र हाम्रा यी सबै कार्यबाट के प्राप्त गरेका छौं उनीबाट हामीले ?” उनी यस्तै कुरामा मन अलमल्याइरहन्छन् आज-भोलि र पनि यसमा आफूलाई अल्प ज्ञानी नै सम्भन्धन् ।

एक दिन बिहानको कुरा हो । हरिशङ्कर गुह्येश्वरीतिर गइरहेका हुन्छन् । त्यसै बखत अचानक शिवप्रसादसँग भेट हुन्छ । धेरै पुराना साथी, त्यसमाथि वर्षावर्षपछि भेट भएको कारण दुवै असाध्यै खुसी हुन्छन् र निकै बेर जहाँको त्यही उभिएर नै भलाकुसारी गर्दैन् ।

त्यसपछि मन्दिरतिर लाग्छन् दुवै । शिवप्रसाद पनि गुह्येश्वरीकै दर्शन गर्न जान लागेका कुरा हरिशङ्करले थाहा पाउँदा सुनमाथि सुगन्ध थपिएको अनुभव हुन्छ उनलाई ।

मन्दिरबाट जब दुवै साथी बाहिर निस्कन्धन् र पश्चिम ढोकाबाट पशुपतितिर लाग्दै दुङ्गाका सिँढी चढन थाल्छन्, शिवप्रसादको अनुहार निकै प्रफुल्ल देखिन्छ । त्यहाँ सन्तोषका लहरहरू बगिरहेका हुन्छन् । हरिशङ्कर सोध्छन्, “तिम्रो अनुहार पहिलेको भन्दा निकै हँसिलो, खुसीलो र चहकिलो देख्छु म । सायद धेरैमा भेट भएर हो कि ?”

“सायद होला र अर्को सच्चाइ त यो हो कि आज-भोलि म मानसिक सन्तोष लिएर बाँचेको छु”, शिवप्रसाद भन्छन् ।

“कसरी ?” हरिशङ्कर सोध्छन्, “हुन सक्छ आज-भोलि तिम्रो आर्थिक सम्पन्नता बढ्यो कि ?”

“होइन । म मानसिक सन्तुष्टि पाउन सधै कुनैन कुनै देवीदेवताको मन्दिर जाने गर्दैछु र आफूमा विश्वास बटुल्छु । यही नै मेरो सन्तोषको मूलजड हो ।”

“यो कसरी सम्भव छ ?” हरिशङ्कर उत्सुकता प्रकट गर्दैन् ।

“सुन । म तिमीलाई एउटा घटना सुनाउँछु”, शिवपुसाद हरिशङ्करलाई दुङ्गाका सिँढी चढौंदै र ओर्लिंदै नै कथाभै लाग्ने उनको छिमेकमा घटेको यो घटना सुनाउन थाल्दैन् । घटना यस्तो छ-

त्यो ठाउँ पहिले खाली थियो । त्यसैका नजिक पूर्वपट्टि रहेको स्थानीय जनजातिको चिहानबाट बेलाबेलामा आइरहने मानिसको मासुको गन्धको फैलावटले त्यसका वरपर एक क्षण पनि बस्न नसक्ने अवस्था त छैदैथियो, मानिस नपोलेको अवस्थामा पनि मानिस पोलेका बखतका अवशेषहरूले त्यो ठाउँ मानिसहरूकै दृष्टिले बिल्कुलै उपेक्षित रहन्थ्यो । अझ भनौं, मानिसहरू त्यस ठाउँनजिकै जान पनि चाहैदैनये र त्यतातिर हेर्न पनि चाहैदैनये । त्यो यस कारणले पनि कि मानिसहरू भयभीत हुन्थे मृत्युको सम्भनाले र कुनै दिनको आफ्नो त्यही दशालाई उनीहरू सम्भना गर्न नै सक्दैनये । मृत्युलाई सहज स्वीकार गर्ने कुरा त अझै परै जाओस् ।

यस्तै थियो त्यो ठाउँ तापनि टोल-छिमेकका अरू मानिस भने चिहानलाई त्यहाँबाट हटाउन चाहन्थ्ये । उनीहरूको धारणा थियो— पहिले पो त्यसका वरपर त्यति घरहरू थिएनन्, मानिसहरूको त्यति ठूलो बस्ती थिएन, खाली ठाउँ जतातै थिए र यस्ता चिहान र घाटहरू जहाँ जोसुकैले स्थापना गरे पनि अरू कसैलाई खुला ठाउँमा सास फेर्न असजिलो थिएन, पर्याप्त ठाउँहरू अन्यत्र पनि पाइन्थे तर अहिलेको अवस्थाले त्यसो भनेन । शहरमा कुनै खाली ठाउँ वा जग्गा कतै बाँकी रहेन । यहाँसम्म कि सरकारी सार्वजनिक जग्गाहरूमा पनि कसैले बलजपती मिचेर घर बनाए भने कसैले अनियमित तरिकाले नियम पुन्याएर नै ठूलाठूला भवन खडा गरे । बोल्ने कोही भएन । गर्ने कोही भएन । सहरमा अरू केही हुन नसके पनि घर बन्ने र फोहोर बढ्ने मात्रा दिन दुगुना रात चौगुनाको हिसाबले जोडिँदै गयो । त्यसमाथि अनियन्त्रित यातायातका साधनहरूको धुँवा र सडकको धूलोले सास फेर्न पनि नसक्ने अवस्थामा त्यो चिहान र चिहानबाट निस्किने धुँवाको गन्धले मानिसहरूलाई साँझ-बिहान खपिनसक्ने हुनु स्वाभाविक नै भयो । तर मृत्युले कसैलाई साँझ-बिहान, सहर, गाउँ र सफा र फोहोरको

परिधिभित्र बाँधैनथियो र कुनै वेला र कुनै ठाउँमा पनि त्यो आउन सक्थ्यो । अनि हाम्रो रीतिस्थितिअनुसार लासलाई पोल्नैपर्यो, जहाँ जे गरेर भए पनि । त्यसले कसलाई कस्तो असर पार्यो, कसैलाई कसैको वास्ता गर्ने बानी पनि थिएन । हामी यही परिवेशमा हुकेका थियौ । त्यसले स्थानीय जनजातिका मानिसले यो कुरा स्वीकार गरेनन् र “आफ्नो पुखाँदेखि पोलिआएको ठाउँ हो यो” भनेर त्यस ठाउँलाई चिहान नै कायम गरिराख्ने प्रतिबद्धतामा एक इन्च पनि पछि सरेनन् । त्यसलाई लिएर कसैले अड्डा-अदालत गर्ने कुरा पनि आएन । गरिहाले पनि “परम्परादेखि चलिआएको” भन्ने अवधारणालाई कसैले सहज रूपमा तोइन पनि गाहो पर्दथ्यो । यही नै त हो मानिसले आफ्नो रीतिरिवाज, संस्कार, धर्म मान्नुपर्ने बाध्यता अथवा यिनै कुराबाट उब्जिएको मानसिक दुर्बलता...

जे होसु, चिहाननजिकको त्यो ठाउँ खाली रह्यो धेरै वर्षसम्म चिहान र त्यस ठाउँका बीचमा केवल एउटा होचो पर्खालि थियो । तर मृत्युको त्यस विभीषिकालाई त्यस पर्खालले छेकन सक्ने सामर्थ्य थिएन । मृत्युको विभीषिका छेकन त एउटा विश्वास, एउटा आस्था र एउटा दरो मनको आवश्यकता थियो जुन कुरा सिद्ध, महात्मा र ज्ञानीहरूमा मात्र पाउन सकिन्थ्यो । अरु त केवल साधारण मानिस थिए । मृत्युलाई हाँसीहाँसी वरण गर्ने क्षमता र आँट कसैमा थिएन । बहु ‘एक दिन मृत्यु पनि आउँछ’ भनेर सोच्नै नसक्नेहरू यहाँ प्रशास्तै थिए । यसैले तिनीहरू जीवनका हरेक सुखभोग र सुविधाका लागि सधैं प्रयत्नरत रहन्थ्ये मात्र होइन मानवको रूपमा दानव बनेर कार्य गर्ने पनि कति हिचकिचाउँदैन थिए ।

यस्तिकै थियो । एकचोटि त्यस खाली ठाउँमा दुईचार जना मानिसको भेला देखियो । भेलाका एक सहभागीले प्रस्ताव राखे, “यहाँ एउटा देव-मन्दिरको निर्माण हुनु आवश्यक छ ।” त्यसमा अर्का एकजनाले सहमती त जनाए तर तेसो बोलिहाले, “होइन, यो चिहाननजिक पनि के देवस्थलको निर्माण गर्ने कुरा गरेको भन्या ?”

प्रस्ताव राख्नेले भने, “चिहान चिहानको ठाउँमा रहन्छ, देवस्थल देवस्थलको ठाउँमा रहन्छ । फेरि हाम्रा आराध्यदेव पशुपतिनाथका छेउमै

पनि त चिहान नै चिहान छन् नि । यहाँ देवस्थलको निर्माणले त भन् यहाँ पोलिनेहरूका लागि मुक्ति पो मिल्छ ।"

"ठीक छ, ठीक छ । यो खाली ठाउँ त्यसै किन खेर फालने ? यति सानु ठाउँ अरू केहीका लागि उपयोग पनि हुने होइन, बेकार एउटाले आफ्नो नाउँमा पारेर घर बनाइदिन्छ यहाँ । अनि सबै हेरेको हेच्यै... ।" अन्त्यमा सबैले यसै कुरामा सहमति जनाए पनि एउटा अप्टेरो भने आई नै लाग्यो । त्यो अप्टेरो के थियो भने सार्वजनिक जग्गा भएकाले नगरपालिका वा गुठी संस्थानको स्वीकृती लिनैपर्यो ।

आपसमा मिले नहुने कुरा के छ र । केही समयपछि त्यो सबै काम मिलिहाल्यो र त्यहाँ मन्दिर कुन देवी वा देवताको राख्ने भनेर निर्णय पनि भयो । मन्दिर निर्माणका लागि आवश्यक सहयोग जुटाउन मन्दिर निर्माण समितिमा संलग्न व्यक्तिहरू दौडधूप गर्न लागे । परिणामस्वरूप छ महिनाका बीचमै त्यहाँ एउटा भव्य देवीको मन्दिर स्थापना भयो र ईश्वरप्रति अनास्था राख्ने एक नास्तिक मन्त्रीद्वारा त्यसको उद्घाटन पनि भव्यताका साथै सुसम्पन्न गरियो । ती मन्त्रीलाई नास्तिक यस कारणले भनियो कि त्यसअगाडिका कुनै सभा-समारोहमा उनले आफूलाई "म धर्म मान्ने मान्द्ये होइन्नै" भनेर घोषणा गरेका थिए तथापि अहिले देवीको मन्दिर उद्घाटन गर्नु उनी यस कारणले आए कि चुनाव नजिकै आइरहेको थियो र उनी त्यसै क्षेत्रबाट उद्धने भएका थिए ।

जुन दिन त्यस ठाउँमा देवीको मन्दिरको उद्घाटन भयो, त्यहाँ मानिसहरूको भीड लाग्नु स्वाभाविक नै थियो । उभिनका लागि मानिसहरूले चिहान पनि भनेनन् र चिहानका काला दाउराका ठुटा, खरानी र केही बाँकी हाडखोरहरूमाथि पनि उभिएर मन्त्रीको भाषण सुने ।

भोलिपलटदेखि त्यहाँ पूजा-आजा पनि सुरु भइहाल्यो । तापनि मानिसहरू भने पहिलो केही दिनहरूमा कमै आउँथे कारण खासै त्यसै टोल-छिमेकका र केही अलि वरपरका बाहेक अरू कसैलाई त्यहाँ त्यस किसिमको देवस्थलको निर्माण भएको थाहा भएन । तर जब अलिअलि गर्दै दिनहरू बित्न थाले, टाढाटाढाका मानिस पनि त्यहाँ आइपुगी पूजा-आजा र

आराधना गर्न लागे । मानिसहरूले भने, “धेरैअघि यस ठाउँमा एउटा अचम्मको चीज फेला परेद्यो र मानिसहरूले जमिन खनी हेर्दा साक्षात् भगवतीको मूर्ति देखा परेको थियो । तर त्यसप्रति स्थानीय मानिसहरूले त्यति वास्ता गरेनन् र त्यहाँ परम्परागत चिहान भएकै कारण पनि त्यस चिहानमाथि असर पर्ने डरले त्यस कुरालाई ढाकछोपमै राखियो । फलस्वरूप मूर्ति जमिनमा त्यसै गाडिएर नै रह्यो । अहिले कुनै व्यक्तिले यो कुरा पत्ता लगाएर त्यसै ठाउँमा देवीको मन्दिरको स्थापना गरी यहाँका मानिसले ठूलो पुण्य कमाए । भनिन्द्र, यी देवीको जसले दिनहुँ दर्शन गर्दछ वा पूजा गर्दछ, उसको घरमा अनिकाल कहिल्यै लाग्दैन ।” अब त्यही कुरो मानिसहरूका मनमा एउटा विश्वास र आस्थाका रूपमा पलाउन थाल्यो । जीवनप्रतिको मोह र यसले उभ्याएका असङ्गत्य इच्छा र आकाङ्क्षाहरूको आशाको केन्द्रविन्दु त्यही मन्दिर बन्यो । मानिस जब स्वयम् कमजोर भयो, उसले भगवान्लाई नै सर्वशक्तिमान् ठान्यो । मानिसमा जब इच्छा र आकाङ्क्षाहरू बढे, उसले भगवान्लाई नै मनचिन्ते भोलीका रूपमा ग्रहण गन्यो । विश्वासले नै त हो मानिसलाई बचाएको । उसको विश्वास छैन भने भगवान् पनि छैन । भगवान्को रूप, स्वरूप केही पनि छैन, केवल निराकार । उनको आकार त मानिसको विश्वासमा छ र उसको मनभित्र छ । त्यसैले त ऊ अहिले अहण गोविललाई मर्यादा पुरुषोत्तम राम मान्न तयार छ । नितिश भारद्वाजलाई श्रीकृष्ण मान्न तयार छ । त्यसै गरी मदनकृष्ण, हरिवंश, सन्तोष पन्त र सरोज खनाललाई धर्मराज, इन्द्र, दुर्वासा वा विष्णु भगवान् जे पनि मान्न तयार छ, यदि उनीहरू त्यही रूप लिएर अभिनय गर्दैन् भने । त्यसै कृष्टि, मौसमी र गौरी मल्ल दुर्गा भवानी, लक्ष्मी, पार्वती जे पनि बन्न सक्छन् ।

“किन ?” त्यही किनको उत्तर थियो त्यस मन्दिरमा दिनानुदिन बढ्दै गएको मानिसको भीड । त्यसमा पनि सरासर आएर र सरल तरिकाले पूजा-आजा गरेर ढोग-दर्शन गरेर मात्र चित्तबुद्धैनथियो उनीहरूलाई । त्यहाँ थरीथरीका मानिसहरूको ओइरो लाग्य्यो । कोही आउँथे र पहिले मन्दिरकै बाहिर ढोका-अगाडि उभिएर ठाडो घाँटी लगाएर अनेक भाव-भङ्गिमाले

देवीको प्रार्थना गर्थे । कोही दर्शनार्थीहरूको लामो लाइनमा नवसी बीचैमा पसेर र बीच-ढोकामा उभिएर लाइन बसेका दर्शनार्थीहरूका टाउकालाई असजिलो पाँदै देवीको मन्दिरको ढोकाका दुवैतिर भुन्डचाइएका घण्टाहरू अरूका कानै खाने गरी टङ्गरङ्ग-टङ्गरङ्ग बजाइरहन्थे, अनि कोही चाहिँ देवीका दायाँ-बायाँ स्थापना गरिएका विभिन्न गणहरूको दर्शन गर्ने निहुँले भित्र छिरी बीचैबाट देवीको दर्शन गरिहालथे मात्र होइन कैयौं बेरसम्म देवीको मूर्तिमा टाउको राखेर लम्पसार परिरहन्थे मानौं ती भक्तसँग अरूकोभन्दा चाँडै र धेरै कुरा छन् देवीका अगाडि राख्नुपर्ने र ती सम्पूर्ण कुरा देवीका अगाडि नराखी मूर्तिबाट आफ्नो टाउको भिक्न नै चाहैदैनन् । अनि कोही छोटकरी दर्शन त गर्थे तर फेरि अचानक केही सम्भेभै गरी दोहोरो-तेहरो दर्शन गर्न पनि पछि पद्दैनथिए । पछाडिबाट अरू दर्शनार्थीहरू कराउँथे, “ए ! चाँडो गर्नोस् भन्या, उठ्नोस् । धेरै बेर लगाउदैमा देवीले धेरै कुरा दिने हुन् र ?” यसो भन्दा ती दर्शनार्थी त उठ्थे तर देवीको मुकुटमा कुँदिएका अष्टमातृकाका मूर्तिलाई एकएक गरी नछोईकन पनि चित्त बुझैनथियो मात्रै होइन देवीको मूर्तिका दायाँ-बायाँ रहेका कुण्डको दश थरी मिसिएको र कति दिन पुरानो कालो र भुसुनाहरू न्याउँ-न्याउँती तैरिरहेको जल नखाईकन पनि हुँदैनथियो उनलाई । अनि कसैले ल्याएको घलचाभरिको पानीले विभिन्न भक्तजनहरूका पूजाले शृङ्खरिएको देवीको मूर्ति छिनमै सफा भएर पखालिन्थ्यो जसबाट पूजा गर्दै रहेका भक्तजनहरू ती घलचावालामाथि निकै कुदू देखिन्थे । घलचाको बाँकी पानी कहिलेकाही पूजा गर्न वा ढोगनमा तल्लीन रहेका मानिसका टाउकोमा वा डँडालनुमा खनिएको पनि खज्नुपर्थ्यो कसैले । अनि कसैलाई पाँच मिनेटसम्म बालेको धूप नधुमाईकन र कसैलाई आनन्दले धेरै बेर लगाएर देवीको मूर्तिमा चमर-पङ्खा नहस्कीकन पनि पुण्य मिल्नेजस्तो लागैनथियो । त्यसरी चमर-पङ्खा हम्किदा पूजा गर्दै रहेकी अर्की महिलाको कपालमा अलिभएको दृश्य पनि बारम्बार देखनमा आउँदथ्यो ।

यसरी जब मानिसहरू आ-आफ्ना इच्छाअनुसार देवीको पूजा-आजा र भक्ति गरिसक्ये, ढोकाबाट निस्किएपछि पनि फेरि अनेक भाव र मुद्रामा पाठ र दर्शन गर्न पनि छाइदैनथिए । त्यसपछि मात्र तिनीहरूका अनुहारमा एउटा

सन्तोष र सुखानुभूतिको आभास भलिकन्थ्यो । मानिसहरू नजिकैको त्यस चिहानसँग अब त्यति तर्सिदैनिधिए जति पहिले तर्सिन्थ्ये । उनीहरू अब मृत्युको विभीषिकावाट मानौं मूक भइसकेका थिए । त्यतातिरबाट बेलाबेलामा आउने धुँवा पनि अब मन्दिरकै धूप र बत्तीको धुँवासँगै मिलिसकेको थियो । जुन खाली ठाउँ पहिले सबैबाट त्याज्य थियो, अहिले सबैको प्यारो बन्यो । त्यहाँको चिहानलाई हेरेर मानिसहरू मृत्युप्रति जुन प्रकारले “यो एउटा शाश्वत सत्य हो” भनी विश्वास गर्न तर्सिन्थ्ये, आज त्यस चिहानसँगैको अमूर्त देवीको मूर्तिलाई मान्न त्यतिकै विश्वास गरिरहेका हुन्थे । यही हो हाम्रो लालसा र बाँचुन्जेल बाँचनका लागिको एउटा बाटो... ।

त्यस बख्तसम्ममा ती दुई साथी पशुपतिनाथको पश्चिम मूलढोकानिर पुगिसकेका हुन्द्धन् र भित्र पुगी पशुपतिनाथलाई पनि उत्तिकै भक्तिभाव गरी ढोग्द्धन् । त्यहाँ पनि उनीहरूलाई धूपीकै डाँठकै भए पनि त्यो खसो चन्दन नलगाईकन र बागमतीको फोहोर नै भए पनि जल शरीरमा नद्धर्काईकन चित्त बुझ्दैन । श्रीखण्डकै गतिलो चन्दन त साहू-महाजनहरूले चढाएका गतिला पूजा-सामानका लागि मात्र दिन्द्धन् त्यहाँका पुजारीहरूले र सायद जलमा पनि त्यस किसिमको भिन्नता नहोला भनेर भन्न सकिंदैनिधियो । तर पनि यसैमा हरिशङ्कर र शिवप्रसाद दुवैलाई सन्तोष र शान्ति मिल्दछ । त्यसमाथि शिवप्रसादले हरिशङ्करलाई पशुपतिनाथको ज्योतिर्लिङ्गको उत्पत्तिको कथा पनि सुनाउँद्धन् यसैबीच । यसमा हरिशङ्करलाई भन् खुसी लाग्दछ ।

गौशालाको चौबाटोमा आइपुगेपछि ती दुवै साथी आ-आफ्ना घरको बाटो छुटिन्द्धन् । हरिशङ्कर पश्चिम ज्ञानेश्वरतिर लाग्द्धन् भने शिवप्रसाद उता चाबहिलतिर । त्यस समय शिवप्रसादलाई भन्दा हरिशङ्करलाई बढता खुसी यस अर्थमा लाग्दछ कि उनलाई त्यस दिन एउटा बेरलै प्रकारको आनन्द र सन्तोष मिल्दछ । अनि त्यही नै कारण उनको मनमा बढी शान्ति मिलेको छ आज ।

यस्तै प्रफुल्ल अनुहार लिएर जब हरिशङ्कर घर पुग्द्धन्, उनकी श्रीमती आश्चर्य प्रकट गर्द्धिन्, “किन आज दडास देखिनुहुन्द्ध नि । के भयो यस्तो गजब जब कि अधिपछि सधै यहाँको अनुहार कोप्चे देखिन्थ्यो ।”

यसमा हरिशङ्कर केही जबाफ दिनदैनन् । केवल मुसुमुसु हसिरहन्छन् । श्रीमती शङ्कर व्यक्त गर्दिन्, “कि कतै फेला पार्नुभयो मभन्दा रामी ?”

“हो ।” हरिशङ्कर हाँस्दै सहज भावमा सुनाउँछन्, “तिमीभन्दा धेरै रामी, विश्वरूपकी सुन्दरी भेष्टाएँ आज मैले जसमाथि विश्वास गर्दा ममा आत्मविश्वास बढेर आउँछ र शान्ति र सुखको एउटा बेरलै अनुभव प्राप्त हुन्छ ।”

“को हो त त्यस्ती विश्वरूपकी परम सुन्दरी ? नाम सुनिहालूँ न त त्यसको एकचोटि । अनि ऊ कहाँकी हो ? त्यो पनि धाहा पाइहालूँ कि ?” भन्ने उनकी श्रीमतीको चाहनालाई हरिशङ्कर यसरी प्रस्त पार्दिन्, “उनको नाम हो भावना र उनी सधै मेरो मनभित्र र मेरो विश्वासको आड लिएर बस्थिन् ।”

आज नेपाल बन्द छ

राधेश्यामको छोरो आज-भोलि निकै खुसी छ किनकि विद्यालयले दिने साबिक विदाबाहेक उसलाई अरू विदा पनि बेलाबेलामा मिल्ने गर्दछ आजकाल । ऊ त्यस बखत खूब खेल्न पाउँछ साथीभाइसँग र सधै गर्नुपर्ने लामालामा गृहकार्यबाट पनि मुक्ति पाउँछ । त्यसैले त ऊ कुनै बखत जब राजनीतिक विवादबारेको केही कुरा सुन्छ, घरमा बाबुसँग सोधिहाल्दछ, “बा । नेपाल बन्द भन्या हो ? कहिले बा ?”

छोराको यस प्रश्नमा राधेश्याम भावुक बन्दै भन्छ, “अब नेपाल सधैका लागि बन्द हुन्छ बाबू यही ताल हो भने”, तर राधेश्यामको छोरो बाबुको यो उत्तरको भेड पाउँदैन र फेरि सोध्द, “के भनेको बा त्यो ?”

“केही होइन बाबू, तिमी अहिले बुझौदैनौ यो कुरा, जाऊ खेल्न,” राधेश्याम छोरालाई अहाउँछ । छोरो खेल्न बाहिरतिर दगुर्छ ।

राधेश्याम सोच्छ- के भएको यो ? पहिलेपहिले त यस्तो कहिल्यै सुनिन्दैनयियो । नारा, जुलुस त विरलै भए पनि देखन पाइन्थ्यो पञ्चायतकालीन अवस्थामा पनि तर यस्तो ‘बन्द’ कार्यक्रम भने कहिल्यै भएको थिएन । अब देशमा प्रजातन्त्र पुनर्बहाली भयो, विभिन्न दलहरू बने । एउटाका विरुद्धमा अर्कालाई अलिकति रिस उठ्यो कि लौ । ‘बन्द’ रे !

कहिले उपत्यका बन्द, कहिले नेपाल बन्द, कहिले चककाजाम त कहिले के जाम । त्यो पनि सोझै किसिमले आट्वान गर्दा आ-आफ्नो खुसीले बन्द गर्थे त गर्थे जनताले । तर नगर्नेलाई किन गाली-बेइज्जती ? किन धम्की र डर, त्रास ? किन तोडफोड गर्ने निजी र सार्वजनिक सम्पत्ति ? किन नाश गर्ने र आगो लगाउने ? यही हो प्रजातन्त्रको मर्यादा ? आ-आफ्नो कामले पो जनताको मन जित्नुपर्दछ । त्यसो गर्नु त कहाँकहाँ, उल्टो भन् सम्पूर्ण जनतामाथि नै नोकसान पुरने कार्य गर्दैन् यहाँका राजनीतिक दलहरू । त्यसैले त मानिस यहाँ सधै त्रस्त छन् । गाई, गोरु वा कुकुर नै दौडिएर आए पनि हत्तपत्त पसल बन्द गर्ने र सडकमा पनि दौडादौड गर्ने मानसिकता भइसकेको छ यहाँका मानिसमा... ।

“बा । बा । भोलि नेपाल बन्द रे । यी... टेम्पोबाट पचाँ छाँदै हिँडेको”, एक दिन बेलुका स्कूलबाट फर्किँदै गरेको छोराले दगुँदै आएर राधेश्यामका हातमा पचाँ थमाइदिन्छ । राधेश्यामको सोचाइ पनि आफ्नी स्वास्नीबाट हटेर त्यही पचाँतिर जान्छ । छोरो भोला भुइँमा फाल्दै र हात ठटाउँदै खुसी हुन्छ, “अब भोलि नेपाल बन्द रे... रे । स्कूल जान नपर्ने भयो रे... रे । ‘होमवर्क’ पनि गर्न नपर्ने आज, क्या मज्जा । अहा ।”

यसै बखत राधेश्यामकी स्वास्नी जो सात-आठ दिनदेखि निकै बिरामी छे, छोरालाई नजिकै डाक्छे र निधारमा एक हातले सुमसुम्याउँदै अर्को हातको इसाराले ‘भोलि के हुने’ भनेर सोध्छे । नजिकै बसेको राधेश्याम अनुभव गर्दै, उसलाई बिहानदेखि व्यथाले च्याप्दै आइरहेको छ ।

“नेपाल बन्द रे क्या । अब आज ‘होमवर्क’ नै गर्न नपर्ने”, छोरा सुनाउँदै । आमा निस्तेज हाँसो हाँस्दै र माथि गएर दिदीले तयार पारिदिएको खाजा खाने इसारा गर्दै ।

भाद्रको महिना । पानी परेको पञ्चै छ रातभरि । ‘यसपालि पानी पनि कति परेको होला !’ राधेश्यामको यस सोचाइसँगै आकाश पहिले भललल्लै भलिकन्छ र त्यसपछि ठूलो चट्याङ पर्दै । ऊ स्वास्नीतिर हेर्दै, स्वास्नी साह्रो बन्दै जान्छे । यतिका दिन भयो औषधिले पनि छोएको होइन । डाक्टर भन्दै, “त्यही औषधि खुवाइराख्न नछाइनू । भन्नेबित्तिकै कहाँ बिसेक

हुन्छ त ?" तर अवस्था पर्खिन सकिने पनि छैन र केही गर्न सकिने पनि छैन । राधेश्याम केवल आफू एकलो र सहयोगीका रूपमा तिनै दुई केटाकेटी मात्र छन् घरमा । उसलाई के गरू, कसो गरू हुन्छ । लैजाने कहाँ ? डाकने कसलाई यस बेला ? त्यसैले ऊ आश्वासन त दिन्छ स्वास्नीलाई- केही हुँदैन निदाउने प्रयत्न गर भनेर । तर ऊ निदाउनको सट्टा भन्भन् छटपटि गर्न पुरछे । राधेश्यामलाई भोलि बिहान कहिले होला जस्तो मात्र हुन्छ । सहयोगीका रूपमा ठानेका ती दुई केटाकेटी पनि यस बेला मस्त निदाइरहेका हुन्छन् ।

भोलिपल्ट बिहान जब उज्यालो हुन्छ, राधेश्याम स्वास्नीलाई अस्पताल लैजाने विचार गर्दै, अनि बिउँभाउँछ छोराछ्छोरीलाई र आमाको कुरुवा राखेर निस्कन्छ ऊ बाहिर द्याकसी खोजनका लागि । तर अधि-पछि बिहान पाँचै बजेदेखि चल्ने सवारीका साधन त्यस दिन ६ बजेसम्म पनि चलेका देखिँदैन् । मानिसहरू पैदल नै हिँडिरहेका छन् सडकका बीचबीचबाट । अहिले पो राधेश्याम भल्याँस्स सम्भन्छ, आज त नेपाल बन्द होला, हिजो छोराले सुनाएँकै । ऊ सोध्द सडकमा हिँडिरहेका मानिसहरूलाई र साँच्चकै हो नै रहेछ राजनीतिक दलद्वारा आज नेपाल बन्दको कार्यक्रम राखिएको । 'लौ ! अब के गर्ने ?' ऊ एकपटक आतिन्छ तापनि तुरुन्तै उसले चिनेजानेको एउटा द्याकसी ढाइभर सम्भन्छ घरनजिकैको । दौडेर उसको गुहार मारन पुरछ । द्याकसी ढाइभर डेग चल्दैन र सुनाउँछ मात्र, "आज नेपाल बन्द, थाहा छैन तपाईंलाई ?"

"हैन बाबू, बिन्ती छ । मेरी श्रीमती एकदम सिकिस्त छे । बिहानै हो, के हुन्छ र ? बिरामी ल्याएको भनौला नि", राधेश्याम निकै चिनित र आतुर भएर सहायता माग्छ । ढाइभर भन्छ, "बिहान होस् कि राति होस्, बन्द भनेपछि बन्द बन्द, मेरो द्याकसी तोडफोड भयो र मलाई नै कुटपिट गरे भने को जिम्मा ?"

राधेश्याम घर फर्किन्छ, स्वास्नीलाई केही कम भयो कि भनेर । तर उल्टो भन्भन् उसको छटपटी बढेको छ । आँखा पनि एकतमासले कतै एकोहोरो हेर्न थालेकी छ । छोरो सोध्द, "आमा । के भयो ?" आमा

बोलिन । छोरी सोध्दे, “आमा ! पानी खाने हो ?” आमा बोलिन । राधेश्यामले नाडी छान्छ स्वास्त्रीको, नाडी पनि गल्दै गएको अनुभव हुन्छ उसलाई र ऊ भनै अत्यास मान्छ । नजिकको घरमा गएर अस्पतालको एम्बुलेन्सलाई फोन गर्दै । जबाफ आउँछ, “एम्बुलेन्स खाली छैन । नेपाल बन्दको सिलसिलामा बिहानैदेखि थानकोट साइडमा भडप भयो र मानिसहरू निकै घाइते भएका छन् । उनीहरूलाई लिन गएको छ ।” परोपकारमा फोन गर्दै, जबाफ उस्तै छ । रेडक्रसमा फोन गर्दै, जबाफ उस्तै छ । अन्त्यमा ऊ प्रहरीलाई पनि गुहार्दै । प्रहरीको जबाफचाहिं यस्तो सुनिन्छ, “त्यहाँ तिम्री एउटी स्वास्त्री मर्न आँटेकीमा पिर गर्ने कि धेरै मानिसको पिर गर्ने ? आखिर मरेकी त छैनन् नि तिम्री स्वास्त्री ।” प्रहरीतर्फको यस प्रकारको जबाफले राधेश्यामलाई गहिरो चोट पर्दै र फेरि स्वास्त्रीको अवस्था बुझन घरतर्फ दौडिन्छ । छोरो रोइरहेको छ, छोरी रोइरहेकी छ । केटाकेटी न हुन् । आमाको जति पिर उनीहरूलाई अरू कसको लाग्दै र । त्यस बित्त राधेश्याम छिमेकीको पनि मदत मार्ने विचार गर्दै । फेरि तत्कालै सोच्छ-आखिर सहर गाउँजस्तो पनि त होइन नि । गाउँमा पो कोही केही बिरामी हुनासाथ सबै जम्मा भइहाल्दून् र जहाँ जसरी लैजानपर्दै लगिहाल्दून् । यो त सहर हो । घरमै जोडिएको घरमा कसैको मृत्यु भए पनि थाहा नहुने ठाउँ । कसैले कसैलाई खबर गर्न नै आवश्यक नठानिने । आ-आफू इष्टमित्रिष्टमित्र मिल्यो, गन्यो सबै काम । यसैले के मार्ने मदत पनि छिमेकीको ? इष्टमित्र पनि नजिक कोही छैनन् । ल भैगो, छिमेकीसँग मदत मागे पनि त न सवारीसाधन हुनेले सवारी नै निकालन मान्छन् न त यस्ता दिनमा आफूले भन्नु नै उपयुक्त हुन्छ । बोकेर लैजाने पनि त कसरी लैजाने ? अस्पताल पनि टाढै छ ।”

अकस्मात् राधेश्यामले एक जना चिनेजानेको डाक्टरलाई सम्झन्छ । गएर फोन गर्दै । जबाफ आउँछ, “आज नेपाल बन्द छ नि राधेश्यामजी । यस्तो दिनमा पनि डाकने हो ? गाडी चढनु हुँदैन थाहा छ ? आफ्नो ज्यान नै खतरामा पर्दै । सडकसडकमा तोडफोड गरेर र टायर जलाएर बसेका छन् रे । सकनुहुन्छ भने ल्याउनोस् श्रीमतीलाई यहीं बोकाएर ।”

“यो त कसरी सम्भव छ र डाक्टरसाहेब ?” राधेश्याम अवश्यक
कण्ठबाट सुनाउँछ, “मेरी श्रीमती अन्तिम अवस्थामा पुगिसकेकी छ । मेरो
माया नगरे पनि मेरा ती कलिला दुई बालकका लागि त दया गरिदिनोस् ।
हिँडेरै आए पनि तपाईंलाई कति समय लाग्ला र । आधा घण्टा न हो । वह
तपाईंलाई चाहिएको फिस दिन्छु ।”

“माफ गर्नास् राधेश्यामजी”, उताबाट अलि भर्को आवाज आउँछ,
“हामी डाक्टरको पनि त आफ्नो इज्जत हुन्छ नि । ल भैगो अहिलेलाई
डिस्टर्ब नगर्नास् ।”

राधेश्यामको सहायता अब कतैबाट पनि कोही छैन, बाहेक
भगवान् । फेरि एकपलट पहिलेका ती एम्बुलेन्सहरूलाई फोन गर्दै, मनमा
एउटा फिनो आशा लिई । कि त उतापटि फोन उठाउँदै उठाउँदैन उठे पनि एउटै
जबाफ आउँछ, “फलानो-फलानो ठाउँमा निकै तोडफोड र मानिस हताहत
छन् । तपाईंकी श्रीमतीका लागि एम्बुलेन्स आउन सम्भव छैन ।
एम्बुलेन्सलाई समेत बन्दकारीहरूले ढुङ्गामुढा गर्न छाडेका छैनन् । प्रहरी
तैनाथ गर्नुपर्दै ।”

“ओहो ! यस्तो बेलामा शूदू एम्बुलेन्स, वाहणयन्त्र समेतलाई बन्द-
आह्वानकर्ताहरूले नछोड्ने भए अब । के हुने होला यहाँ ? अराजकताको
सही उदाहरण नै यही हो”, राधेश्याम यस प्रकारको स्थितिको कल्पनै गर्न
सक्दैन । उसलाई त अहिले उसैकी स्वास्नीको बढी चिन्ता छ । ती भर्खरका
बालबालिकाको चिन्ता छ । के हुने हो, उसकी स्वास्नीलाई यस
अवस्थामा ? कुनै बेला पनि उसलाई केही हुन सक्छ समयमै उसमाथि केही
उपचार हुन सकेन भने ।

यसै बखत राधेश्याम देख्छ, विदेशी पर्यटकहरू ठेलागाडामा
हिँडिरहेका छन् । उनीहरूका गुन्टा पनि त्यही लादिएका छन् । सायद
उनीहरू हवाईजहाज समयमै भेट्टाउन विमानस्थलतिर लागिरहेका होलान्, ऊ
यही सोच्छ । अर्को यो पनि सोच्छ, उसकी श्रीमतीलाई ठेलागाडामै राखेर
भए पनि अस्पताल पुऱ्याउने हो कि । तर ठेलागाडा पनि पाइने कहाँ ?
विदेशीहरूसँग एक सय अमेरिकी डलरको भाउ लियो भने पनि पाँच

हजारजति एकैचोटिमा आउने । अझ कहाँ छोड्ने हुन् र यी ठेलागाडावालाले त्यति मात्र लिएर, सकेसम्म दुई-तीन सयकै हिसाबले पनि ठटाउन बेर लाउदैनन् । यस्तै बन्दका दिनहरू सधैं आइरहून् भन्लान् यिनीहरू । यिनीहरूलाई यस्तो बन्दको दिनले केही गर्ने पनि होइन । यस्ता विदेशी ग्राहक दिनमा दुईपलट मात्र पाए पनि कुरै सिधियो । के लैजालान् यिनीहरूले राधेश्यामकी स्वास्नीलाई अस्पतालतिर । त्यसैले यसतर्फको कोसिस पनि राधेश्यामलाई केही काम लागेन ।

अब के भइसकेको होला स्वास्नीलाई भन्दै हतारहतारमा घरतर्फ लाग्छ ऊ । सुन्छ, टाढैबाट कि छोराछोरी दुवै कड्कला शब्द गरेर हैदैछन् । त्यसपछि पाइला अझ फटाफट सार्च । अचानक गोडा फत्रक गल्छन् उसका । तर पनि जानु नै छ उसलाई घरमा र जान्छ । केही परबाट देख्छ, घरमा अरू दुई-चारजना मानिस पनि जम्मा भएका छन्, आँगनको एउटा कुनामा । तर को हुन् ? ऊ चिन्न सबैन र किन ? यो पनि थाहा छैन उसलाई । उसका त केवल आँखा तिरमिराइरहेका छन् र दिमाग रिंगिआइरहेको छ यस बेला ।

राधेश्याम एकै भट्टकामा घरको दैलोमा पुरछ र कोठामा सुतेकी स्वास्नीतर्फ बढ्न खोज्छ । तर ऊभित्र पस्त नपाउदै उसका छोराछोरी चर्को रुवाइमा उसका दुवै हात समात्न आइपुरछन् । त्यस बखत ऊ केटाकेटीलाई सम्हालिने आश्वासन पनि दिन सबैन मात्र होइन ऊ स्वयम् सम्हालिने स्थितिमा देखिँदैन, त्यसैले निधारमा एकचोटि आफैनै हातले बेस्करी पिट्छ र आँखाबाट बलिन्द्रा आँसु चुहिन्छन् उसका । छोरा भन्छ, “बा । अब नेपाल कहिल्यै बन्द नगर्न भन्नोस् है ?” उनीहरूको अनुरोधमा राधेश्याम गाहो गरी हैदै भन्छ “बाबा तिमीहरूका लागि त अब नेपाल सधैका लागि बन्द भइसक्यो । यो तिमीहरूको निकै ठूलो दुर्भाग्य हो ।”

आज अनामनगर फेरि शान्त छ

आज अनामनगर फेरि शान्त छ । हिजोसम्मको त्यो हल्ला, दौडधुप र चहलपहल त्यहाँ केही देखिँदैन, सुनिँदैन । मागेर र बटुलेर ल्याएका जेजस्ता सामानले अति कष्टपूर्वक तिनीहरूले फेरि आ-आफना भुपडी बनाएका थिए र सारा भाग्यलाई तिनै भुपडीका छानाभरि बिस्कुन सुकाएका थिए, ती पनि अब रहेनन् । एउटाले अपसोच प्रकट गन्यो, “दैवले पनि कति ठग्नु यिनीहरूलाई । भनिन्द्र ईश्वरले जब एउटा ढोका बन्द गर्दछन् अर्को ढोका खोल्दछन् । तर यिनीहरूका लागि त सबै ढोका बन्द भइदिए ।”

“दुर्दिन कहिल्यै पनि एकलै आउँदैन भनेको साँचिचकै रहेछ”, अर्काले थप्यो, “दैवले नै यिनीहरूलाई ठगेको छ भने मानिसले नठरने कुरै भएन ।”

हो । ठीक हो । अनामनगरका ती बासिन्दा सबैतिरबाट ठिगाएका थिए । तर पनि एउटा प्रश्न भने अनुत्तरित नै रह्यो । के त अब तिनीहरूका लागि ? कुन हो तिनीहरूको अन्तिम ठाउँ ? भाग्यले कहाँ लैजाने हो तिनीहरूलाई ?

“जाउँ ! उनीहरूको अवस्था के छ, हेरूँ,” वरपर गाउँका मानिस उत्सुक भए ।

“हो ! हो ! जाउँ ! जाउँ ! सबौं भने हामी उनीहरूका लागि केही गरिदिउँ । हामी नै दैव हौं उनीहरूका लागि यस बखत”, तिनीहरूका बीचबाट फेरि एउटाले सहानुभूति प्रकट गन्यो ।

आश्चर्य ! एउटा ठूलो आश्चर्य ! हिजोसम्मको अनामनगरको त्यो बस्ती आज खुल्ला छैन । हिजोसम्मका त्यस बस्तीका भुपडीहरू आज एउटा पनि छैनन् । त्यहाँका बासिन्दाहरू पनि देखिदैनन् । रातारात त्यस क्षेत्रमा काँडेतारको बाकलो बार लागेको छ मात्र होइन बस्तीका चारैतिर सूचनापाटीसमेत टाँसिएको छ । सूचनापाटीमा बडेमानका अक्षरले लेखिएको छ “यस क्षेत्रभित्र कसैले दखल गर्न आएमा वा मेरो हो भनी कतै दाबी गरेमा कानूनवमोजिम कडा कार्बाही गरिनेछ ।” साथै त्यस क्षेत्रका चारै सिमानामा जुँगामुठे र भुसतिघ्ने प्रहरीहरू तैनाथ छन् । यस्तो लाग्छ— त्यो क्षेत्र युद्धभूमिको सिमाना हो ।

खोइ त अब त्यो अनामनगरको बस्ती र त्यहाँका बासिन्दा ? तिनीहरू अब कहीं होइन, जुन नदीले छोडेको किनारमा उनीहरूको आजसम्मको आश्रय ठिडिरहेको थियो, त्यहाँबाट ती विस्थापित भएपछि त्यही नदीले उनीहरूलाई शरण दियो । कहाँ जाउन् तिनीहरू दायाँ-बायाँ जब कि तिनीहरूका लागि खुट्टा टेक्ने जमिन आफ्नू भन्नु यस धर्तीमा कहीं छैन । अनामनगर क्षेत्र पो त्यसै नदीले छोडौ गएको र आजसम्म कसैले थाहा नपाएको ऐलानी जग्गा थियो र ती बासिन्दाले त्यसै ठाउँमा आफ्नो घर बसाएका थिए । अरू ठाउँ त यसै नदीको पल्लो किनारमा पनि कतै बाँकी थिएन । सबैले आ-आफ्ना नाममा पारिसकेका थिए र त केही वर्षपहिलेको त्यति चौडा नदीले पनि आज आएर केवल एउटा सानु खोलाको रूप धारण गरिसकेको थियो । सायद त्यो पनि बाँकी रहन्थ्यो वा रहैदैनथियो भन्न मुस्किल छ, यदि त्यहाँ पहरा जस्ता ठूलाठूला ढुङ्गा नतेर्सिइदिएका भए ।

अहिले अनामनगरका बासिन्दा त्यही नदीबीचका चट्टान जस्ता ढुङ्गाहरूका ओढारमा आश्रय लिइरहेका छन् र उनीहरू किनारविहीन भै देखिन्छन् । बस्तीभित्रका उनीहरूका भुपडीका छताछुल्ल भएका हाड, छाला र करडहरू त्यसै नदीका ढुङ्गाहरूमा छानो लागेका छन् । जोडजाड गरेका भाँडाकुँडा र खाने सामलले चाहिँ नदीसतहका गिर्खे ढुङ्गा र बालुवासँगै मीत लगाएका देखिन्छन् । तिनीहरूले अब भन्नु कसैलाई केही छैन, कसैको सुन्नु अब केही छैन र कोहीसँग याचनापूर्वकका आँखाले हेर्न पनि अब व्यर्थ

भइसकेको छ । बाँकी त मात्र अब तिनीहरूका लागि यति छ उनीहरूका ती सबै पीडा र व्यथाहरू, यावत् दुर्दिनका कथाहरू आफैले आफैलाई पोखनु छ । आफैले आफैसँग विरोध जनाउनु छ आपनो जन्मको, आपनो कर्मको र अभ त्यसभन्दा पनि बढी आपनै बाबु-आमाको आफूलाई जन्माउने सम्बन्धसँगको । त्यसैले अनामनगरवरपरका गाउँले जब अनामनगरका बासिन्दाप्रति सहानुभूति प्रकट गर्न त्यहाँ पुग्छन्, उनीहरू के देख्छन् भने ती बासिन्दाहरू बाँदरले भै आफैले आफैलाई टोकिरहेका छन्, चिथोरिरहेका छन्, कोपरिरहेका छन्... । परिणामस्वरूप तिनीहरूका शरीर रगताम्य भइसकेका छन् र त्यहाँ असङ्घय असङ्घय खटिराहरू दूषित भएर पाकन थालिसकेका छन् ।

उनीहरूका यी सबै अवस्था देख्दा गाउँलेहरूलाई आश्चर्य मात्र होइन असह्यै पीडाबोध पनि हुन्छ । मानवसृष्टि र जातिमाथि नै वितृष्णा पैदा हुन्छ । एउटाले गएर सोध्द, “ए ! बन्धु हो ! किन तिमीहरू आफूले आफूलाई नै यसो गरिरहेका छौ हँ ?” तर अनामनगरका ती बासिन्दा कोही केही सुन्दैनन् मानौं तिनीहरूका कान नै छैनन् र भए पनि सबै बहिरा छन् ।

“केही त बोल हो ! मुख त छ नि तिमीहरूको ! हुन सक्छ, हामीले तिमीहरूको केही मदत गर्न सकौ !” सबै कराउँछन् । तर उनीहरू बोल्दैनन् । हो ! मुख भएर पनि पटकै बोल्दैनन् । किन बोलुन् उनीहरू जब कि उनीहरूको बोलीलाई कसैले सुन्दैन । किन सुनुन् उनीहरू जब कि उनीहरूले आजसम्म सुनेका र आश्वासन पाएका कैयौंकैयौं वचनहरू त्यसै खेर गइसके । त्यसैले उनीहरू मुख भएर पनि बोल्दैनन् र कान भएर पनि सुन्दैनन् । जब उनीहरूले यसरी मुख भएर पनि बोलेनन् र कान भएर पनि सुनेनन्, गाउँलेहरूलाई शडका लाग्यो कि के यिनीहरूले आँखाको दृश्य पनि त गुमाएका छैनन् ? त्यसैले कसैले गएर उनीहरूका अगाडि हात हल्लाएर नै सोध्द, “ए ! बन्धु हो ! भन त यी हातका औलाहरू कतिवटा छन् ?” तर उनीहरू अन्धाले भै आँखा द्वाल्ल पारेर हेरिरहन्छन् या त दिनको लाटोकोसेराखै आँखाका नानी मात्र नचाइरहन्छन् । आँखैनजिक लगेर हातले हम्किदिँदा परेला चाहिँ फिम्क्याउँछन्, फिम्क्याउन त तर अँहैं उनीहरू केही

देख्दैनन् । यस्तो लाग्छ उनीहरू सबै इन्द्रियविहीन भइसकेका छन् । त्यसैले त चेतनाविहीन पनि । परिणामस्वरूप उनीहरू जीवरूपका निर्जीव वस्तुभै देखिन्दैनन् या त मानिसरूपको पशु -व्यवहार छ उनीहरूमा, यस्तो लाग्छ उनीहरू अब मानिसकै शक्तिले पशुमा परिणत भइसकेका छन् । थाहा छैन त्यसपछिको अवस्था अब उनीहरूको के हुने हो ? भाग्यले उनीहरूलाई कहाँ लगेर छाइने हो ? उनीहरू प्रकृतिको त्यस काखबाट पनि मानिसद्वारा नै विस्थापित हुनु पर्ने हो या प्रकृति स्वयम्भको बाढीले नै उनीहरूलाई किनारा लगाइदिने हो ।

×

×

×

×

जब अनामनगरका भुपडीहरूलाई हुरीले उडायो, त्यस नगरका बासिन्दाका लागि अब केही बाँकी रहेन । त्यस हुरीले तिनीहरूका भुपडी मात्र उडाएन, ती भुपडीभित्र जे-जति सामान थिए ताम्चिनका प्वालपरेका भाँडाकुँडा, भुत्राफाटा कपडा र केही जोडजाड गरेका पिठो, कनिका, सातु, मोटो चामल, मकै, भटमास, चिउरा सबै शून्य आकाशमा कता पुरो कता । अनामनगरका बासिन्दा स्तब्ध रहे । वरपरका गाउँमा हल्ला फिँजियो कि अब अनामनगर त रहेन रहेन तर त्यहाँका बासिन्दाको के बिजोग हुने हो ।

भोलिपल्टै स्वतन्त्र पत्रपत्रिकाहरूले अनामनगरका बारे भैंगेराटाउके शीर्षकमा समाचारहरू छापे । सरकारी सञ्चारमाध्यमले ढोल पिटायो । सम्बन्धित मन्त्रीले वस्तुस्थितिको गहिरो निरीक्षण गरे र पीडित बासिन्दाहरूप्रति धुप्रा आश्वासनहरू बाँडेर हिँडे । अनामनगरका बासिन्दामा अब पहिलेको जस्तो त्यति ठूलो इच्छा पनि केही रहेन । केवल पेट भर्नका लागि एक छाक रास्तो खानाको प्रबन्ध, जीउ ढाकनका लागि एकजोर कपडा र घाम-पानीबाट बच्न एकएकवटा भुपडी भए उनीहरूलाई मनरगे पुरने भयो । बस्तीका लागि धारा, पानी, बिजुली, अस्पताल, सडक आदिआदि सुविधाको रहर उनीहरूमा अब केही रहेन । ती सबै अहिले तपसिलका कुरा मात्र रहे । अहिले त केवल त्यस ठाउँमा एउटा बस्तीरूपको अस्तित्व कायम हुन सके नै ठूलो कुरा हुन्थ्यो ।

तर त्यस बस्तीलाई कायम गर्ने कसरी ? कसले त्यहाँ फेरि एउटा बस्ती बसालिदेला र अनामनगरका ती बासिन्दाले ओत लाग्ने ठाउँ पाउलान् । सरकारी आश्वासन त भर्सेलै परोस्, कहिले पूरा हुने हो ठेगान छैन । त्यसैले अनामनगरका बासिन्दा आफ्नै मिहिनेत र परिश्रम तथा आफ्नै कर्मका लागि आफै जुटे । उनीहरूले सोचे- कर्मनै ठूलो हो । कर्मविना मानिसले न चन्द्रलोक प्राप्त गर्न सक्छ न त पृथ्वीलोक नै । कर्म नै नगरी दैवी इच्छामा मात्र भर पर्नु पनि केही रहेनद्य । नत्र भने दैवी इच्छाले उनीहरू पहिले नै चन्द्रलोक पुगिसक्नुपर्ने थियो र चन्द्रलोकको सुख-सुविधामा नै अहिले आफ्नो जीवन व्यतीत गरिरहेका हुन्थे । तर अपसोच । त्यो हुन सकेन । देवदूत र चन्द्रलोकको त्यो आश्वासन त केवल भ्रम थियो अनामनगरका बासिन्दाका लागि । दुःख, अभाव, गरिबी, पीडा र घृणामा उनीहरू जुन प्रकारको जीवन बाँचिरहेका थिए मुक्तिको प्रतीक थियो त्यस देवदूतको कल्पना र त्यस बखतका लागि त्यही भ्रममा नै बाँच्नु बाध्यता थियो उनीहरूमा । तर अहिले त्यो भ्रमबाट मुक्त भएका छन् अनामनगरका बासिन्दा र यथार्थको धरातलमा उभिएका छन् ।

त्यसपछिका घटनाक्रमहरूमा अनामनगरका बासिन्दा टाढाटाढा जान्थे । एउटा बाँस मारथे । केही नर्कट मारथे । भाङ्गो, मान्दो, बोरा अथवा चुहिएर फालिएका प्लास्टिकका टुक्राहरू नै किन नहोउन्, जोडजाड गरी ल्याउँथे र एकै ठाउँमा थुपार्थे । पराल, खर वा छूवाली पनि बढुल्ये बुटुल्न त केही तर त्यतिले मात्र त्यहाँ बस्ती बस्न सक्दैनथियो । ती सामानले एकदुईवटा झुपडी बन्थे नै भनूँ । तर पनि बनेका ती झुपडीमा सबै बासिन्दा अटाउन सक्दैनथिए । नअटाउनेहरू अटाउन खोज्ये र अटाउनेहरू अझ सुविधा खोज्ये । यस अवस्थामा पुनः त्यहाँ मानव-स्वभावको एउटा अति दुर्बल पक्ष जागृत भइहाल्थ्यो । अटाउने र नअटाउनेबीचमा स्वार्थ र अभावबाट उत्पन्न झगडाले बनेको झुपडी पनि भक्तिकन्थ्यो । भोलिपल्ट बन्थ्यो, पर्सिपल्ट फेरि भक्तिकन्थ्यो ।

यही थियो अनामनगरका बासिन्दाको नियति । उनीहरू दिनदिनभरि गाउँ-गाउँ चहारीहिँद्ये वा सडकका छेउ वा मन्दिरवरिपरि बसेर केही खाने

सामल बटुल्थे र बेलुका फेरि त्यही ठाउँमा आई एकले अर्कालाई खप्टिएर सुत्थे न्यानोका लागि । हिजो मात्र सुविधाप्राप्त र सुविधाविहीन बासिन्दा जुन रूपमा आ-आफै स्वार्थका लागि भगडा गरिरहेका हुन्थे र भएको भुपडी पनि एक अर्काको रिसमा भत्किन्थ्यो, आज तिनै व्यक्तिहरू फेरि प्रकृतिको मारबाट वा बाहिरी कुनै शत्रुको आकमणबाट बच्न एकले अर्काको सहारा लिइरहेका हुन्थे । स्वतन्त्र पत्रिकाहरूका भँगेराटाउके अझरका समाचार, सरकारी सञ्चारमाध्यमको ढोलपिटाइ र मन्त्रीस्तरीय आश्वासन जुन बख्तमा थिए र भए, त्यही समयका लागि मात्र थिए र भए नै । पछि न उनीहरूको खोजखबरी कसैले गन्यो न त उनीहरूका लागि कुनै एक आश्वासन मात्र पनि पूरा भयो । एकचोटि सुनियो कि अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सहयोग पनि अनामनगरका बासिन्दाका नाममा आएको थियो रे । बाँदूनलाई उनीहरूकै नाममा बाँडियो । तीमध्ये पाउने चाहिँ कोही भएन । यसबीच ती बासिन्दाहरू सरकारसमक्ष धेरै याचना र अनुरोधहरू पनि लिएर नपुगेका होइनन् हुन त । तर जतिपल्ट जान्थे, त्यति नै पल्ट मौखिक आश्वासनका भारी लिएर मात्र फर्किन्थे । त्यसको कार्यान्वयन चाहिँ कहिल्यै हुँदैनथियो ।

एकपटकको कुरा हो । त्यस बस्तीमा केही सुकिलामुकिला मान्छेहरू आए । उनीहरूले नदीकिनारको त्यस बस्तीको फाँटलाई वारपार हेरे, घुमिफिरी हेरे । वर्कीफर्की हेरेर आ-आफूमा केही कुरा गरे । अनामनगरका बासिन्दाले कारण बुझ्नै सकेनन् । जब ती मानिसहरू धूलो उडाउदै मोटर चढेर हिँडे, अरूहरूले सुनाए अब त्यहाँ सरकारले राम्रो बस्ती बसालिदिने भयो । घर नहुनेलाई घर दिने भयो, घडेरी नहुनेलाई घडेरी दिने भयो । अनि ती घरघडेरीको लालपूर्जा वितरण गरी सबैलाई आ-आफ्नो बास र जग्गाको आफै मालिक बनाउने भयो ।

यो सुनेर अनामनगरका बासिन्दा हर्षले गदगद भए । सरकारले भन्यो, “यो त हाम्रो कर्म र धर्म नै हो । तिमीहरूप्रतिको वाचा-बन्धन नै हो । चन्द्रलोकमा बस्ती बसालिदिने कबोल पनि हामीले गरेका हौं । देवदूत बनेर आएका पनि हामी नै थियौं । तर एकै दिनमा पश्चिमतिरबाट आएको त्यस हुरीले तिनीहरूको उठिबास लगायो । हामीले त्यस हुरीलाई रोकन

भरमगदुर कोसिस त गच्छौ । तर सकेनौ र चन्द्रलोकको त्यो अभियान पनि पूरा भएन । तर अहिले चाहिँ तिमीहरूलाई चन्द्रलोक नै दिन नसके पनि पृथ्वीलाई नै चन्द्रलोकसरह भने अवश्य बनाइदिन्द्यौ । संसारका सुन्दरतम, आधुनिकतम र विकसित देशको दाँजोमा हामी यही अनामनगरको बस्तीलाई नमुनाका रूपमा देखाइदिन्द्यौ । हामी नै तिमीहरूका भाग्य हौं, विधाता हौं । यस उसले तिमीहरू निस्फ़कीसाथ बसेर बितेको कुरालाई मात्र एउटा इतिहास बनाइदेउ । अहिलको यथार्थमा चाहिँ केवल हामी र हाम्रो कार्यलाई ग्रहण गर... ।"

अनामनगरका बासिन्दा यिनै कुराहरूमा ढुक्क भए । अभाव र पीडाभित्रका यस्ता आश्वासनहरू निकै विश्वसनीय र शक्तिशाली लागे । नभन्दै त्यसको केही दिनपछि एउटा आयोग आयो । उनीहरू सबै आयोगवरिपरि भुम्भिए । आयोगले भन्यो, "हामी सुकुम्बासी आयोग हौं । अब तिमीहरूकै नाममा तिमीहरूले भोगचलन गरेको जग्गाजमिन पास हुनेछ । त्यसपछि मात्र सरकारले यस ठाउँलाई संसारको एउटा नमुनाको रूपको बस्ती बसाल्ने लामो योजना थाल्नेछ ।"

त्यसपछि आयोगले बस्तीका बासिन्दाहरूको नाम, ठेगाना र अरू जेजति कुरा आवश्यक पर्दछन्, ती सब सोधीसोधी लगत लिने कार्य गर्न थाल्यो । यस कार्यमा आ-आफ्नो नाम त सबैले पटापट भने, ठीकै भयो । तर बाबु-बाजेको नाममा भने उनीहरू कोहीकोही अलमिलिए । यसमा आयोग रिसायो र भन्यो, "के घरजग्गा लिन्द्यौ त तिमीहरू ? बाबु-बाजेको नाम त तिमीहरूलाई आउदैन ? कि बाबुविनाकै छोरोछोरी है तिमीहरू ?" अनामनगरका बासिन्दा पनि मानिस नै हुन् । मानिस भएपछि कसैको भनाइमा अलिकति चित्त दुख्नु, अलिकति रिस उठ्नु स्वाभाविक नै हो । तर त्यस बखतको उनीहरूको चित्तदुखाइ र रिसउठाइले भन् अर्को भन्फट आइलाग्न सक्यो । त्यसैले नम्र भएर नै आ-आफ्नो विवशता सुनाए । त्यसमा आयोगले नै एकएकवटा नाम राखिदियो र त्यसपछि ठेगाना सोध्ने पालो आयो । यसमा चाहिँ सबैले एकै मुख लगाएर भने, "हाम्रो ठेगाना अनामनगर हो ।"

“नाम भन नाम, आफ्नो ठेगानाको । अनाम त नाम नै भएन नि ।”
आयोग पुनः जङ्गियो ।

“हो । हजुर ! यस बस्तीको नाम नै अनामनगर हो । नाम भने पनि अनाम भने पनि यही हो हाम्रो ठेगाना”, उनीहरूले आयोगसमक्ष हात जोडे । आयोगले अर्को प्रश्न गर्न्यो, “खास कहाँका वासिन्दा हौं तिमीहरू ? तिमीहरूको जन्मथलो कहाँ हो ? कि यही अनामनगरमै जन्मेका हौं ?”

“राम ! राम ! हजुर ! किन हामी त्यति झुटो कुरा गव्यौ । गरिब भएर हामीसँग अरू केही नभए पनि हाम्रो इमान त हामीसँगै छ नि हजुर । ब्रह्माजी नै आए पनि हाम्रो इमान हामीवाट खोस्न सक्दैनन् ।”

“हो । हो । जान्ने न हौ । तिमीहरू इमानदार छैनौ भनेर यहाँ कसले भनेको छ र ? खूब इमानदार छौं तिमीहरू”, आयोगले व्याङ्ग्यात्मक मुद्रामा उनीहरूसँग फेरि सोध्यो, “ल भन तिमीहरू कहाँ-कहाँवाट यहाँ आएर वसोवास जमाएका हौं ?”

“हामी धर्तीका वासिन्दा हौं र यही धर्ती चहार्दाच्छार्दै नै यस ठाउँमा आइपुगेका हौं हजुर !” वासिन्दामध्ये एउटाले प्वाकक जवाफ दियो । आयोग रिसले आगो भयो र सुनायो, “मानिस धर्तीमै वस्थन् नि । नभए के आकाशमा बस्थन् त ? के बकम्फुसे कुरा गरेको ? जग्गा पाउने सुर छैन कि क्या हो ?” यसमा अनामनगरका वासिन्दाले स्पष्टीकरण दिँदै भने, “हो । हजुर । हामी जहाँ जान्छौं त्यहीका वासिन्दा हुन्छौं । हाम्रो खास ठेगाना कतै छैन ।”

“बाबु-आमाको ठेगाना त होला नि ?”

“होला कतै । वा उनीहरू पनि हामीजस्तै बेघरबारकै होलान् थाहा छैन”, वासिन्दामध्ये अलि पाको चाहिँले अगाडि सदै भावुक मुद्रामा सुनायो, “भन्थे- उता कतै डाँडापरि घमाइलो ठाउँमा सूनतला र अम्बाघारीका बीचमा परालको छाना भएको र सेतै कमेरोले पोतेको चिटिकक परेको घर थियो रे वाजेको पालामा । गाई, भैसी, गोठ सबै थिए रे । तर एक सालको कुरा हो, चार-पाँच दिनदेखि पानी लगातार परेछ । त्यहीबीचको कुनै रात सबै निदाएको वखत अचानक पहिरो गई जहान सबै एकै थलोमा पुरिएछन् ।

पापी दैवले मर मेरी आमालाई मात्र किन बचाएछ कुन्नि ? त्यसपछि हामी घरबारविहीन भएका छौं र घरबार जोड्ने चाहनाले मेरी आमाले यतै पिठ्यूमा बोकी ल्याइछन् । पछि आमा पनि मरिन् र एकलो दुहुरो भई जीवन विताएको पनि आज चालीस वर्ष भइसक्यो ।"

"हाम्रो चाहिँ साहूले खाइदिएछ सबै र हामीलाई उठिबास लगाएछ । पछि बासेंग हाम्रो ठेगाना सोध्दा आँखाभरि आँसु पारेर भक्कानो फुटेको आवाजले भन्दथे, 'हुन्दै बाबू, त्यस ठाउँको नाम कहिल्यै लिन नपरोस् । त्यस ठाउँको नाम लियो कि त्यो अधम, पापी र दुचारी साहूको सम्झना आउँछ ।' यसैले मेरा बाबुले हाम्रो पुखौली ठेगाना कहिल्यै बताएनन् । जबदेखि म जान्ने सुन्ने भएँ, यही अनामनगरमै छु ।"

तेस्रोले पनि आफ्नो विरहको त्यस्तै गाथा सुनायो, "मेरी आमा मागी खाई हिँड्यिन् । राम्री थिइन् । एक दिन एउटा मानिसले अलि धेरै पैसा दिएर लोभ्याएछ । उनी ऊ सँग सुल्न पुगिन् र मलाई जन्माइन् । तर त्यो बाबु बन्ने अधर्मी कहाँको हो र कहाँ गयो थाहा छैन । आमाले मलाई सडकमै जन्माइन्, सडकमै हुक्काइन् । त्यसैले मेरो खास ठेगाना सडक हो हजुर । अहिले चाहिँ केही वर्ष भयो म यसै ठाउँमा आएर बसेको ।"

यस्तैयस्तै सोधपुछ र जबाफ लिने कम आयोगले सिध्यायो । अनि जानेवेलामा सबैका अनुहारतिर हेरेर एकचोटि हाँस्यो पनि । अनामनगरका बासिन्दा सरकारको जयजयकार मनाउदै आयोगलाई विदा गर्न निकै वरसम्म आए । फेरि अनामनगरको बस्तीमा धूलो उडाउदै मोटर दौडिरह्यो दौडिरह्यो... । बासिन्दा पछिपछि लागिरहे... लागिरहे... । अनि त्यसको केही दिनपछिको मात्रै त कुरा हो एक दिन राति वरपरका गाउँले कसैले पनि थाहा नपाईकन अनामनगरका बासिन्दा अचानक नै विस्थापित हुन पुगे । "खबरदार । चाइँचुइँ बोल्यौ र हल्लाखल्ला गच्यौ कि गोली चलाइनेछ", चारैतिरबाट अनामनगरको बस्तीलाई धेरियो र उनीहरू सबैलाई फेरि एउटा कुन चाहिँ कागजमा हो सही छाप गराइयो । अनामनगरमा विहान बिउभिँदा अनामनगर स्वयम् चिरनिद्रामा भैं देखिन्थ्यो— चकमन्न र सुनसान । त्यहाँ त अब काँडेतार, सूचनापाटी र प्रहरीको गस्ती मात्र बाँकी

आज अनामनगर फेरि शान्त छ : १५३

रह्यो । यो किन, कसरी र कसले गरायो थाहा छैन । पृथ्वी मौन छ, आकाश मौन छ र बायु मौन छ । कतिसम्म भने आज स्वतन्त्र पत्रपत्रिकाहरू, सरकारी सञ्चारमाध्यमहरू र स्वयम् सरकारसमेत मौन छ । तर पनि सबैले देखेको र थाहा पाएको कुरा यही हो आज अनामनगर फेरि शान्त छ, त्यहाँको वातावरण शान्त छ, प्रकृति शान्त छ... ।

रचनाकाल : २०५२ कार्तिक १०

Digitised By

www.pustakalaya.org

www.olenepal.org

कथाकारको परिचय

जन्मस्थान : धर्मस्थली, महाकाल, काठमाडौं

जन्ममिति : वि. सं. १९९८ जेठ

स्थायी ठेगाना : ग १-४५६, मैतीदेवी, काठमाडौं

शिक्षा : एम. ए. (अर्थशास्त्र, वि. वि., नेपाल)

एम. एस. (इन्स्ट्रुक्शनल सिस्टम्स टेक्नोलोजी,
इण्डियाना विश्वविद्यालय, संयुक्त राज्य
अमेरिका)

तालिम : - पाठ्यपुस्तक उत्पादन (लण्डन विश्वविद्यालय, संयुक्त अधिराज्य)
- बालपुस्तक-लेखन (जापान)

भ्रमण : युरोप तथा एसियाका अन्य केही मुलुकहरू

प्रकाशित कृति

कथासङ्ग्रह

अतृप्ति (२०२६)

विश्वभर चन्चलका कथाहरू (२०३३)

जीवनवृत्त (२०४०)

युद्ध भड्किरहेछ (२०४७)

बालसाहित्य

पञ्चैवाजा (लोककथासङ्ग्रह, २०३०)

टमको बहादुरी (बाल-उपन्यास, २०३०)

ओक्कल दोक्कल (बालगीत, २०४२)

बायुपद्धत्ती धोडा (लोककथासङ्ग्रह, २०४६)

मुसो चिंची बिरालो म्याझै (बालगीत,
२०४७)

झ्याँतैतुली (बालगीत, २०५३)

अन्य

- दुई दर्जन जति विद्यालयस्तरीय पाठ्यपुस्तक तथा सहायक पुस्तकहरू
- दैनिक तथा साप्ताहिक पत्रिकाहरूमा विभिन्न प्रकारका समसामयिक लेख-रचना
तथा कविताहरू

ANAMNAGAR

RPBN: 800 5 42 1740

मूल्य : रु. ५०/-